

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İSLAM HUKUK TARİHİNDE FUKAHANIN MEZHEP
DEĞİŞTİRMESİ**

Murat NERGİS
16911002

Danışman
Doç. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İSLAM HUKUK TARİHİNDE FUKAHANIN MEZHEP
DEĞİŞTİRMESİ**

Murat NERGİS
16911002

Danışman
Doç. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “İslam Hukuk Tarihinde Fukahanın Mezhep Değişirmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

10/06/2019

Murat NERGİS

T.C
DICLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Murat NERGİS tarafından yapılan "İSLAM HUKUK TARİHİNDE FUKAHANIN MEZHEP DEĞİŞTİRMESİ" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Doç. Dr. M. Tayyib KILIÇ.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mesut BAYAR.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Aziz YAŞAR.....

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 03 / 07 / 2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

Hicretin II. yy.dan itibaren mezhepleşme olgusu ortaya çıkmaya başlamış ve Hicri III. yy. mezheplerin kurumsal bir yapı olarak İslam Hukuk Tarihinde yerini aldıkları bir dönem olmuştur.

Bu mezheplerden bir kısmı günümüze kadar intikal edebilmişken bir kısmı ise günümüze kadar gelememiştir.

On dört asırlık İslam hukuk tarihinde fukahanın çeşitli sebeplerle mezhep değiştirmesi tarihi bir realitedir. İşte bu çalışmada fukahanın mezhep değiştirmesinin sebep ve sonuçları ele alınmaya çalışılmıştır.

Bir giriş ve üç bölümden ibaret olan tezimizde giriş bölümünde konunun amacı, önemi ve çalışmada izlenen yöntem üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde mezhep kavramı, mezheplerin teşekkülü, fıkıh tarihinde ortaya çıkan mezhepler ele alınmıştır.

İkinci bölümde tarihsel bir gerçeklik olarak fukahanın mezhep değiştirmesi ve bunun sebepleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde tarih ve tabakât kitaplarından tespit edebildiğimiz mezhep değiştiren fukahanın bir listesine yer verilmiştir.

Çalışmamızın sonuç bölümünde ise, varılan bulgular değerlendirilmiştir.

Konu tespitinde ve çalışmamız süresince ilgi ve alakasını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ'a şükranlarımı arz eder, yetişmemizde emeği geçen tüm hocalarımıza saygılarımı sunarım.

Murat NERGİS
Diyarbakır -2019

ÖZET

Hicri II. yy.dan itibaren fukaha arasında çeşitli görüş ayrılıkları sistemli bir şekilde ortaya çıkmaya başlamış, bu durum mezheplerin kurumsal bir yapıyla ortaya çıkmalarına zemin hazırlamıştır. İslam hukuk tarihinde günümüze intikal eden ve etmeyen çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca fukaha belirli bir mezhebe tabi olmuştur. Ancak fukaha arasında zaman zaman bağlı olduğu mezhebi bırakıp, bir başka mezhebe geçme durumu da yaşanmıştır. İşte tezimiz, tarihsel bir olgu olarak fukahanın mezhep değiştirmesini ele almaktadır. Fukahanın mezhep değiştirmesinin sebep ve sonuçları, tarih boyunca en çok hangi mezhebe geçiş olduğu, mezhep değiştirme sonrası fukahanın görüş ve düşüncelerinde değişiklikler tezde ele alınan konulardandır.

Anahtar Sözcükler

Fıkıh, İslam hukuk tarihi, mezhep, mezhep değiştirme, fukahanın mezhep değiştirmesi.

ABSTRACT

From the second hijri century onwards, several differences of opinion began to emerge systematically between fuqaha and this situation prepared the basis for the emergence of sects with an institutional structure. In the history of Islamic law, a variety of sects have emerged and some still exist while some do not. Throughout the history, Fuqaha have followed a certain sect. However, from time to time some fuqaha changed the sect they followed. Here, our thesis deals with the change of sect of fuqaha as a historical fact. The reasons and results of the sectarian change of fuqaha, the transition between sects, the differences of ideas and opinions of fuqaha after changing sect are discussed in this thesis.

Keywords

Fiqh, History of Islamic Law, Sect, Changing of sect, Fuqaha's changing of sect

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
I. KONUNUN AMACI.....	1
II. KONUNUN ÖNEMİ	1
III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

FIKİH MEZHEPLERİ

1.1. MEZHEP KAVRAMI.....	1
1.2. MEZHEPLERİN TEŞEKKÜLÜ	2
1.3. İSLAM HUKUK TARİHİNDE ORTAYA ÇIKAN MEZHEPLER ..	8
1.3.1. Yaşayan Fıkıh Ekolleri.....	9
1.3.1.1. Hanefî Mezhebi	9
1.3.1.2. Malîkî Mezhebi	13
1.3.1.3. Şâfîî Mezhebi	15
1.3.1.4. Hanbelî Mezhebi	18
1.3.2. Müntesibi Kalmayan Fıkıh Ekolleri.....	20
1.3.2.1. Sevrî Mezhebi	20
1.3.2.2. Ebû Sevr Mezhebi	22
1.3.2.3. Dâvûd Ez-Zâhirî Mezhebî.....	23

1.3.2.4. Muhammed b. Cerîr et-Taberî Mezhebi.....	25
1.3.2.5. Muhammed b. İshâk b. Huzeyme Mezhebi.....	26
1.3.2.6. Bakîyy b. Mahled el-Kurtubî Mezhebi.....	28
1.3.2.7. İbnu Râheveyh Mezhebi.....	29
1.3.2.8. Hasan-ı Basrî Mezhebi	30
1.3.2.9. Leys b. Sa‘d Mezhebi.....	32
1.3.2.10. İbn Ebû Leylâ Mezhebi	34
1.3.2.11. Süfyân b. Uyeyne Mezhebi	36
1.3.2.12. Evzâf Mezhebi.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL BİR OLGU OLARAK MEZHEP DEĞİŞTİRME

2.1. MEZHEP DEĞİŞTİRME KONUSUNDA FUKAHANIN GÖRÜŞLERİ.....	40
2.2. FUKAHANIN MEZHEP DEĞİŞTİRMESİNİN SEBEPLERİ	47
2.2.1. Bir Delile Bağlılıktan Kaynaklanan Mezhep Değişirme.....	51
2.2.2. İlmî Bir Tartışmadan Kaynaklanan Mezhep Değişirme	51
2.2.3. Sosyal Çevrenin Etkisiyle Mezhep Değişirme.....	52
2.2.4. Fakihin Yeni Geldiği Bir Bölgede Farklı Mezhep Mensubunun Olmaması	52
2.2.5. Diğer Mezhebin Fakihe Daha Kolay Gelmesinden Dolayı Mezhep Değişirme	53
2.2.6. Hocasıyla Anlaşamaması Sebebiyle Fakihin Mezhep Değişirmesi	53
2.2.7. Resmi ve İdari Görevler veya Vakıf Menfaatleri Nedeniyle Mezhep Değişirme	53
2.2.8. Eşinin Mezhebine Uymaktan Kaynaklanan Mezhep Değişirme.....	54
2.2.9. Bir Bölgede Belirli Bir Mezhebin Çeşitli Sebeplerle Hâkim Kılınmasından Dolayı Mezhep Değişirme.....	55
2.2.10. Gördüğü Rüya Üzerine Fakihin Mezhep Değişirmesi	55
2.2.11. Bir Mezhepte Karar Kılmamaktan Kaynaklanan Mezhep Değişirme	57
2.2.12. Bir Bölgede Yaygın Olan Mezhebe Tabi Olmaktan Kaynaklanan Mezhep Değişirme	57

2.2.13. Ksknlkten Kaynaklanan Mezhep Değiştirme.....	58
2.2.14. Diğer Sebepler.....	58

NC BLM

İSLAM HUKUK TARİHİNDE MEZHEP DEğİŞTİREN FUKAHA

3.1. HİCRİ III. / MİLADİ IX. YÜZYIL.....	60
3.2. HİCRİ IV. / MİLADİ X. YÜZYIL.....	64
3.3. HİCRİ V. / MİLADİ XI. YÜZYIL.....	66
3.4. HİCRİ VI. / MİLADİ XII. YÜZYIL	69
3.5. HİCRİ VII. / MİLADİ XIII. YÜZYIL	73
3.6. HİCRİ VIII. / MİLADİ XIV. YÜZYIL	79
3.7. HİCRİ IX. / MİLADİ XV. YÜZYIL.....	87
3.8. HİCRİ X. / MİLADİ XVI. YÜZYIL.....	101
3.9. HİCRİ XI. / MİLADİ XVII. YÜZYIL.....	103
3.10. HİCRİ XII. / MİLADİ XVIII. YÜZYIL	107
3.11. HİCRİ XIII. / MİLADİ XIX. YÜZYIL	108
3.12. HİCRİ XIV. / MİLADİ XX. YÜZYIL.....	109
SONU.....	111
KAYNAKA	114

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: İslam Hukuk Tarihinde Fukahanın yüzyıllara ve geçtiği mezhebe göre durumunu gösterir tablo 110

KISALTMALAR

<i>b.</i>	bin
<i>Bkz.</i>	Bakınız
<i>bt.</i>	Bint
<i>c.</i>	Cilt
<i>DİA</i>	Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>H.</i>	Hicri
<i>M.</i>	Miladi
<i>s.</i>	Sayfa
<i>ts.</i>	Tarihsiz
<i>vb.</i>	ve benzeri
<i>vd.</i>	ve devamı

GİRİŞ

I. KONUNUN AMACI

On dört asırlık İslam hukuk tarihinde binlerce fakih gelip geçmiştir. Bu fakihler günümüze de intikal etmiş dört temel mezhep çerçevesinde belirli bir mezhebe tabi olmuşlar, görüş ve içtihatlarında bağlı oldukları mezhebin temel usul ve ilkeleri doğrultusunda hareket etmişlerdir.

İslam hukuk tarihinde fukaha kimi zaman bağlı olduğu mezhebi bırakıp, bir başka mezhebe tabi olmuştur. Tezimizin amacı tarihsel bir olgu olarak ulemanın mezhep değiştirmesinin sebep ve sonuçlarını ve bu meyanda mezhep değiştirmiş kimlerden oluştuğunu ortaya koymaktır.

II. KONUNUN ÖNEMİ

Bir mezhebe bağlılık ve bu mezhebe göre dini yaşam, hicretin birinci asrın sonlarından itibaren İslam coğrafyasında Müslümanlar arasında yaygın olmuştur. Hemen hemen bir mezhebe bağlı olmayan kimse kalmamıştır. İslam hukuk alanında tarihte kendi adından bahsedilmiş, isim bırakmış fukahanın mezheplerini çeşitli nedenlerle değiştirdikleri malum olan bir şeydir. Bu fukahayı elimizden geldiğince tespit etmek ve mezhep değiştirmenin hangi şartlarda gerçekleşebileceğini irdelemek konunun önemini ortaya koymaktadır. Günümüzde bir konuyla ilgili çeşitli mezheplerden görüş almaya veya bağlı olduğu mezhepten vazgeçip bir başka mezhebe yönelmeye sıcak bakılmadığı bir dönemde, 14 asırlık tecrübeyi ortaya koymak konunun önemini göstermektedir.

III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öncelikle mezhep değiştiren fukaha konusunun amacı ve önemi üzerinde durulacaktır. Birinci bölümde mezhep kavramı, mezheplerin teşekkülü ve İslam hukuk tarihinde ortaya çıkmış olan mezhepler ele alınmıştır.

İkinci bölümde fukahanın mezhep değiştirmesinin sebep ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde mezhep değiştirmiş fukahanın listesi yüzyıllık dönemsel bazda arz edilmiştir.

Çalışmamıza esas kaynaklık oluşturan eserler tabakât ve tarih kitaplarıdır. Bu çerçevede Zehebî'nin *Siyer-u A'lâmi'n-nubelâ'sı*, Hatib el-Bağdadî'nin *Tarih-u Bağdad Medinetu's-Selâm'ı*, İbnü'l-İmâd'ın *Şezerâtu'z-Zeheb'i*, İbn-i Hallikan'ın *Vefeyâtu'l-'Ayân'ı*, Ömer Rıza Kehhâle'nin *Mu'cemu'l-Müellifin'i*, Hayreddin Zîrîklî'nin el-'Alâm'ı ve TDV İslam Ansiklopedisi çalışmamıza temel oluşturan kaynaklar konumundadır. Ancak hemen şunu da ifade edelim ki, bu eserlerde yer alıp da tarihi gerçeklere uygun olmayan veya kimi abartılı övgü veya yergi içeren bilgiler dikkate alınmamıştır. Ayrıca tabakat ve tarih kitaplarında fakihler hakkında yer alan bilgiler genel olarak oldukça kısa olduğundan belirli bir standartı yakalayabilmek için hakkında geniş bilgi bulunan fakihlere de çalışmamızda az yer verilmiştir. Çünkü burada esas vurgu, fakihin hayatı ve eserlerinden ziyade fakihin mezhep değiştirmiş olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FIKİH MEZHEPLERİ

1.1. MEZHEP KAVRAMI

Mezhep sözlükte; zehebe fiilinin mastarından türemiş olup mimli masdar, ismi zaman ve ismi mekân manalarını ifade eden gitmek, gidilecek zaman ve gidilecek mekân anlamlarını taşır. Gidilen ve inanılan yol manasına geldiği için, “Güzel bir yolda yürüyüp, gitti.” ve “O’nun takip ettiği bir yol bilinmez” denilir.¹

Istılahta ise: Birbiriyle irtibatlandırılarak bir ekol haline getirilen ilmi, felsefi düşünce ve görüşler topluluğuna denir.²

Bekir Topaloğlu bu genel tanımı daha da geniş tutarak mezhebi şöyle tarif etmiştir: “*Dinin inanç esaslarını veya amelî hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce sistemi; bu yaklaşımlar etrafında meydana gelen ekolleşmenin ürünü olan ilmî ve fikrî birikimdir.*”³

Alanında uzman olanların, o alanla ilgili bilgi birikimlerini birbiriyle uyumlu (olacak şekilde) olarak içinde barındıran bilgiler manzumesi(inin varlığı) mezhebi meydana getirmektedir.

Dini hükümlerin delillerini ortaya çıkarıp yorumlayan, alanında söz sahibi olan bu âlimlerin görüşlerini içinde toplayan sistem olan mezhep, inanç esaslarını konu edinen itikadi mezhep ve ibadet ve beşeri münasebetleri konu edinen fikhî mezhepler diye ikiye ayrılır.

¹ İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Ziyad, Hamid Abdulkadir, Muhammed Ali en-Neccar, **el-Mu’cemul-Vasit**, Çağrı Yayınları. İstanbul, 1989, s.317.

² İbrahim Mustafa, ez-Ziyad, Hamid Abdulkadir, en-Neccar, **el-Mu’cemul-Vasit**, s.317

³ İlyas Üzüm, “Mezhep”, **DİA**, TDV yayınları, Ankara, 2004, c.29, s.526

Müslümanların İslam'dan anlayıp uyguladığı alan, mezhebi teşkil etmektedir. Mezhep; sadece bir kişinin İslam'ı kendisine ait bir anlama ve uygulaması olmayıp, ulema sınıfının İslam'ın bütün meseleleri hakkındaki anlama, görüşü ve uygulamasıdır.

1.2. MEZHEPLERİN TEŞEKKÜLÜ

Mezheplerin varlığı meselesine geçmeden önce mezheplerin Müslümanları ayırıştırıcı olmadığı, işi zorlaştırmadığı aksine Müslümanlar için bir rahmet, birleştirici ve kolaylaştırıcı olduğunu, dini meselelerde tektip bir çözümden çok, birkaç çözüm sunan bir kolaylık olduğunu belirtmemiz gerekir. Mezheplerin varlığına itiraz eden hatta eleştirenlere rahatlıkla şunu söyleyebiliriz ki; Dinimiz kolaylık dinidir. Hiç şüphe yok ki Allah (c.c.) dini kolaylaştırmış ve ona giden yolları çeşitli kılmıştır. Âlimleri insanlara peygamberlerin vârisleri olarak kılmış, onları da ayrı mertebe ve meşreplerle donatmıştır. Onların yol ve mezheplerini yok olup unutulmaktan da muhafaza etmiştir. Çünkü bu din kıyamete kadar geçerliliğini ve doğruluğunu muhafaza edecektir. Dolayısıyla İslam dini, yaşanılır bir din olmalıdır. İnsanların gücünü aşan hükümler barındırmamalıdır. Bir coğrafyanın insanına zor gelen bir ibadetin, o dinin ulaması tarafından dinin tanıdığı ruhsatlardan faydalanarak onu kolay kılacak bir çözüm üretilmelidir. Çünkü çeşitli ayet ve hadislerde şöyle buyrulmuştur:

“Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez,”⁴ “Dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi.”⁵ “Ben ibadetlerde kolaylık sağlayan, tek ilahlı Hanif dini üzere gönderildim.”⁶ “Siz kolaylaştırıcı olarak gönderilmişsiniz, zorlaştırıcı olarak gönderilmemişsiniz.”⁷

İslam dini insanlara aşırı derecede merhamet etmiş, yumuşak bir üslupla insanların yararına olan şeyleri istemekle yetinmiştir. Hatta öyle ki Resulullah (s.a.v.) dinde aşırılıktan Müslümanları alıkoymuştur. Buyurmuşlardır ki: “Meşakkat

⁴ Bakara 2/185

⁵ Hac 22/ 78.

⁶ Muhammed Abdurrauf el-Menâvî, **Feydu'l-Kadir**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, c.3, s.265.

⁷ el-Menâvî, **Feydu'l-Kadir**, c.2, s.726.

vermeyen, mutedil yolu takip ediniz. Kim bu dini zorlaştırırsa, din ona galip olur, kişi ibadetlerini mükemmel yapamaz olur.”⁸

İslam dininin kitabının yedi harf üzeri inmesi, birkaç vecih üzere okunabilmesi, hepsinin Allah kelamı olması, bu ümmetin ikisiyle de amel etmiş olduğu nâsîh ve mensuh’unun olması, hulasa sanki bir olan bu dinde iki şeraitle amel edilme kolaylığı tanınmıştır. Diğer iki semavi dinde; öldürmenin cezası olan kısas ve diyet gibi hükümlerde sadece bunlardan bir dini hüküm varken, İslam dininde bu konuda bu iki ceza olan kısas ve diyet yanına muhayyerliği de koymuştur. Sanki İslam dini; bizlere iki dinin hükümlerini içinde barındırmış, hatta bu iki semavi dinde de bu konuda dini hüküm olarak bulunmayan, fakat toplumun daha fazla yararına olan muhayyerliği de üçüncü bir şer’i hüküm eklemiş fikrini vermektedir. Mezheplerin ihtilafı İslam şeriatında hepsiyle amel edilmesi emir olunan, birkaç şeriatın yerini almış gibi kendisine yer bulmuştur.⁹

Dinimiz kolaylığı emretmenin yanında; Müslümanların bir olmasını emretmiş, tefrika ve ayrılığı haram kılmıştır. Hiç şüphe yoktur ki; İslam ümmetinin birliği, Müslümanların geçmişte yaşadığı güçlü ve müreffeh hayatın en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Ayrılık ve bölünme ise Müslümanların diğer ümmetlere karşı zayıf ve güçsüz olmalarının en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Bundan dolayı Cenabı Allah, ayrılık ve bölünmeden sakındırmış, uyumluluk ve ittifakı emretmiştir.¹⁰

“*Hepiniz Allah'ın ipine (İslâm'a) sıkıca yapışın; parçalanmayın.*”¹¹ “*Allah'a ve O'nun Resul'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, kuvvetiniz elden gider*”¹² şeklindeki ayetler Müslümanların birlik ve beraberlik içinde olmalarını emreden ilahi buyruklardır.

Ümmetin ayrılığa ve parçalanmasına sebep olan şeylerden birisi de; fikhi mezhepler meselesinin yanlış anlaşılması ve âlimler arasındaki ihtilafın sebeplerinin

⁸ el-Menâvî, **Feydu'l-Kadir**, c.4, s.466.

⁹ Celaluddin Abdurrahman es-Suyutî, **Cezîlu'l-Mevâhib fi İhtilâfi'l-Mezâhib**, Daru'l-İ'tisam, Kahire 1989, s.28.

¹⁰ es-Suyutî, **Cezîlu'l-Mevâhib fi İhtilâfi'l-Mezâhib**, s.7.

¹¹ Bakara 2/103.

¹² Enfal 8/46.

bilinmemesidir. Fıkhi mezhepler ümmetin bölünmesi ve parçalanmasına sebep olmamıştır. Mezhep imamları (r. anhm.) böyle bir işten çok uzak idiler.

Onların oluşmasına sebep oldukları mezhepler ancak; şeriatın anlaşılması ve manalarını açıklanması için birer fikri medreselerdir.¹³ Mezhepler; ilmi meselelerin çoğalıp genişlemesi, âlimlerin ilmi ve fikri çalışmaları ve gayretleriyle ortaya çıkmış ve gelişmişlerdir. Bu fikri mezhepler; cüz'i meselelerin açıklanması konusunda ayrılığa düşmüşlerdir. Öyle ki bazı konularda her medresenin diğer mezhepten ayrıldığı kendisine özgü bir yolu oldu. Nihayetinde her bir medrese, Hanefî, Şâfiî, Malikî, Hanbelî, Zâhirî, Sevrî v.b. gibi belli imamların isimleriyle anılmaya başlandı.

Aslında mezheplerin temelini oluşturan ve Müslümanın yaşadığı sosyal hayatta dünya ve ahiret hayatı için lehinde ve aleyhinde olacak bilgileri bilmesi olan fıkhi; Rasulullahla (s.a.v.) beraber ortaya çıktı. Sahabeler karşılaştıkları sorun ve meseleleri Rasulullah'a sunar ve cevabını alırdı. Sahabelerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorun ve sorularının tek mercii Rasulullah (s.a.v.) idi. İnsanların yeni olay ve meselelere olan merakı, onların sebeplerini ve hükümlerini bilme arzu ve ihtiyaçları, fikhin çabuk gelişip, yayılmasının en büyük sebebi olmuştur.

Sahabe zamanından beri sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, herkesin hak ve görevlerinin bilinmesi, yeni ortaya çıkan meselelerin din açısından yerine getirilip getirilmemesi konusunda fıkha ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar ona duyulan bu ihtiyaç devam etmiştir. Kıyamete kadar hükmü devam edecek olan İslam dininin mensupları arasında da fıkha olan ihtiyaçta devam edecektir. Müslümanlar fıkha bağlı olduğu müddetçe hayat meşru bir yolda devam edecektir.

İşte Rasulullah (s.a.v.)'in vefatından sonra Müslümanların günlük hayatlarında karşılaştıkları yeni sorun ve meseleler, İslam dininin diğer coğrafyalarda yer edinmesiyle orada yaşayanlarla beraber yaşamda meydana gelen yeni meseleler ve sorunlar çözüm bekliyordu. Son ve en mükemmel dinin ulamasının bu sorunlara cevap bulma sorumlulukları vardı. Sorumsuz davranamazdılar. Nihayetinde geçmiş ilmi birikimlerini geleceği aydınlatmak adına Kur'an ve Sünnet 'in ışığında meseleleri cevapladılar.

Şer'i hükümleri delillerinden çıkarma yetki ve ilmine sahip olan ve Müctehid olarak bilinen kimseler bu işi yüklediler. Bu müctehitler Kur'an ve sünnette açık ve

¹³ es-Suyutî, *Cezîlu'l-Mevâhib fi İhtilâfi'l-Mezâhib*, s.7.

kesin hükmü var olan konularda ve İslâm fakihleri arasında ittifak (icmâ') olunan meselelerdeictihada gitmediler. Bunların dışında kalan; Kur'an, sünnet ve icmada yer almayan problemler; istihsan, maslahat, örf-âdet, önceki şeriatlar gibi delillere dayandırılarakictihad edildi ve cevaplar verildi. Böylelikle fıkıh ilmi ortaya çıktı ve gelişti.

Fıkıh usulü İlmini ilk tesis eden İmam Şafii (r.h.), meşhur "Risale" kitabında ihtilaf konusu hakkında müstakil bir bölüm ayırmıştır.¹⁴ İmam Şafii (r.h.), âlimlerin ihtilafını haram olan ihtilaf ve haram olmayan ihtilaf olarak iki kısma ayırmıştır. Ona Haram olan ihtilaf nedir? Diye sorulunca şöyle cevap vermiştir:

- Allah'ın hakkında Kur'an'da delil getirdiği veya Resulün dilinden nas olarak belirtilen her şeyde ihtilaf etmek haramdır.

- Haram olmayan ihtilaf ise; Te'vil edilmesi muhtemel olan ve kıyasla anlaşılabilen meselelerdir. Yani dini hükümlerin hepsindeictihada bulunulamaz. Şer'i hükümlerin hepsiictihad alanı içine girmez. Hakkında kat'i delil olmayan bütün şer'i hükümler, ictihad edilebilecek hususlardandır. Hakkında kat'i delil bulunan şer'i hükümlerdeictihada bulunulamaz; bu hükümlerde ihtilaf edilemez. Haklarında naslar olan; namaz, oruç, zekât vb. farz veya zina, içki, faiz gibi haram olan hükümler gibi.

İctihad; ancak haklarında kat'i nas olmayan, delâlet bakımından zannî nasların olduğu hükümlerde edilebilir. Müctehid böyle durumlarda, nassın sabit olduğunu, senedin sıhhatini, kuvvetini, râvîlerinin güvenilir olup olmadıklarını, araştırır, ona göre bir yorum yapar. Müctehidler genellikle bu durumlarda ihtilaf etmişlerdir. Bir hadis, bir müctehidin yanında sabit iken onunla amel edebilirken, diğer müctehidin yanında sabit olmayabilir; bu hadis ile amel etmeyebiliyordu.

İhtilaf; nasların lafızlarındaki manaya olan delaletin kuvvetini, bir delaletin başka bir delalete tercih edilmesi ve bu hükümlerde maksadın ne olduğu meselesindedir.

Bazen de hakkında bir nassın bile olmadığı meselelerde de ictihad yapılmıştır. Böyle meselelerde müctehit kıyas vs. gibi şeriatın diğer metotlarına başvurmuştur.¹⁵

¹⁴ es-Suyutî, **Cezîlu'l-Mevâhib fi İhtilâfi'l-Mezâhib**, s.9.

¹⁵ Abdülkerim Zeydan, **el-Veciz fi Usuli'l-Fıkh**, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 2012 s. 384.

Mezheplerin oluşmasındaki etkenlerden birisi de; Rasulullah (s.a.v.) vefat ettikten sonra, Hicaz bölgesi dışına taşınan sahabelerin yoluyla oldu. Rasulullah (s.a.v.) vefat ettikten sonra İslâm coğrafyası genişledi. Irak, İran ve Suriye gibi ülkeler fethedildi. Hz. Ömer, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Ömer (r.anhm.) Medine’de kalırken, Abdullah b. Mesud (r.a.) Irak’a; Ebu Mûsa el-Eş’ari, İmran b. Hüseyin ve Enes b. Malik (r.anhm.) Basra’ya; Ebu’d Derda, Muaz b. Cebel, Ubade b. Samit ve Muaviye (r.anhm.) Şam’a gittiler.

Sahabe gittiği yerde dini bilgilerini oradakilere aktardı. Orada yaşayan ahali de o sahabenin görüşlerine tâbi oldu. Onun görüşleriyle amel etmeye başladılar. Abdullah b. Ömer (r.a.)’ın fikhî Medine ehli için bir hüccet idi. Keza Abdullah b. Mesud (r.a.)’ın fikhî Kûfe ehli için, Abdullah b. Abbas (r.a.)’ın fikhî Mekke ehli için, Abdullah b. Amr b. As (r.a.)’ın fikhî Mısır ehli için bir hüccet idi.

Sahabeler, kendilerine sorulan sorulara Kur’an’dan cevap veriyorlardı. Cevabını Kur’an’da bulamadıklarında hadislerden cevap veriyorlardı. Cevabını hadislerde de bulamadıklarında, Kur’an ve hadise dayalı kendi ichtihadlarına cevap veriyorlardı. Bu sahabeler Rasulullah (s.a.v.)’in yanında fazla kalmalarından dolayı, Kur’an ve Sünnet’i çok iyi anlamış, onlardan hüküm çıkarabilme kabiliyetine sahip kişilerdi.

Müslümanların dini meselelerine çözüm bulan Sahabeler, Rasulullahtan almış olduğu ilim mirasını, kendilerinden sonraki nesil olan Tâbiin’e nakletti.

Değişik İslam merkezlerinde bu tabiin ulemasının en meşhurları; Sahabeden sonra ilim ve fetvanın daha çok bunlardan etrafa yayılması ve bununla şöhret bulmalarından dolayı Fukahâyı Seb’a diye tabir edilen yani yedi fakih; Saîd b. el Müseyyeb (ö. 94/712) Ebû Bekr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm (ö. 94/712), Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekr es Sıddîk (ö. 107/725), Urve b. Zübeyr b. el Avvâm (ö. 94/712), Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725), Hârice b. Zeyd b. Sâbit (ö. 104/722), Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes’ud (ö. 98/716) ve Mâlik’in vefatından sonra Medine’de fetva mercii olan Abdullah b. Nâfi (ö.117/735), Mekke’de ikamet eden Atâ b. Ebi Rebah (ö.114/732), Kûfe’den Alkame b. Kays (ö.62/682), İbrahim en Nehaî (ö.96/714), Hammad b. Ebi Süleyman (ö.120/738), Basra’dan el Hasanü’l Basrî (ö.110/728), Şam’da ikamet eden Mekhul bin Muslim el

Huzelî (ö. 112/730), Yemen’de Tavus bin Keysan el Hemdânî (106/725) bunlar arasında sayılabilir.¹⁶

Bunların her biri ders aldığı sahabenin rivayet ettiği hadis ve fetvalarını bir araya topladılar. Bunlar da sahabeler gibi bir yandan Müslümanların suallerini cevaplandırırken, diğer yandan da talebelerine İslami ilimlerini öğretiyorlardı.

İmam-ı Azam, sahabeyi görmüşse de ilmi tabaka itibariyle Tebe-i Tâbiîn’den sayılır. Sahabelerin fetvalarını toplayan Tâbiîn’ler gibi Tebe-i Tâbiîn uleması da Tâbiîn’nin fetvalarını topladılar. Kendileri de yeni karşılaşılan meselelerde fikri çalışmalarda bulunup fetva verdiler ve belli kural ve kaideleri ortaya koydular.

İşte fıkhi ameli mezheplerin meydana çıkışı Tebe-i Tabiin zamanına rastladığı ve Abbasi döneminin, ilk iki yüz yıllık devresini teşkil eden, fıkhnın müdevven (bir arada toplanıp tanzim edilmesi) hale geldiği, geliştiği, büyük imam ve Müctehidlerin yetiştiği bu devir, aynı zamanda tefsir ve hadis gibi birçok ilmin tahsil edildiği bir zaman oldu. Bu devirde yetişen Müctehidler şunlardır: Mekke’de, Süfyan b.Uyeyne, Medine’de, Malik b. Enes, Basra’da el Hasanü’l Basri, Kûfe’de Ebu Hanife ve Süfyan es Sevri, Şam’da el Evzai, Mısır’da eş-Şafii ve el Leys b. Sa’d, Nişabur’da İshak b. Râhuya, Bağdat’ta Ahmet b. Hanbel, Davud ez Zâhirî ve İbn Cerir et Taberî (r. anhm). Bunlardan her birinin farklı ictihad sistem ve metotları ve bu metotlarla varılmış reyleri vardır. Bunların çoğu tâbileri kalmadığı, İslâm fikhını bütünlük içinde, onu bir hukuk sistemi olarak ortaya koyamadıklarından veya kıyası kabul etmeyen ve diğer mezheplere karşı şiddetli davranan Zâhirî’ler gibi varlığını sürdüremediler.

Bunlardan dört âlim daha fazla rağbet gördü, daha fazla tâbi buldu. Bunlar sırasıyla;¹⁷

Ebu Hanife Nu’man b. Sâbit b. Zuta el Kufî – (h.d.80/699. ö.150/767) Mezarı Irak’ta Azamiyye bölgesindedir.

Mâlik b. Enes el Asbehî el Yemenî – (h.d.93/711.ö.179/795) Mezarı Medine’de Bâki mezarlığındadır.

¹⁶ Hamdi Döndüren, **İlmihal**, Erkam Yayınevi, İstanbul 1991, (www.ikraislam.com. İqra İslam Ansiklopedisi Versiyon. 3.0).

¹⁷ Ebu Uyeyys Muhammed b. el Emin Buhabze et Tatvânî, **Nazarat fi Tarihi’l-Mezahibi’l-İslamiyyeti ve Usuli Mezhebi Mâlikî**, s.3. (<http://www.shamela.ws.3.41.0.0>).

Muhammed b. İdris eş Şâfiî el Kureyşî- (h.d.150/767.ö.204/819). Mezarı Mısır'ın Kâhire kentinde Karafetü's Suğra (İmam Şafii) Mezarlığı'ndadır.

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el Mervezî (h.d.164/780.ö.241/855). Mezarı VII. asırda Dicle nehrinin taşması ile kaybolmuştur.¹⁸

Halifeler ve tabiiler devrinde, fıkıh kelimesi denilince ondan ilim anlaşılıyordu. Sonraları fıkıh ilmi; ibadet, muameleler ve cezaları içine alacak şekilde tanımlanmaya başlandı. Müslümanlar, yaşadıkları bölgelerde olan müctehidin fetvalarını bilip onu tercih ederek, ona göre dini ibadetlerini yerine getirir ve o görüşe göre amel ediyordu. Bu tercih, ona tabiiyet ve ona göre yaşam, zamanla yerini “izlenilen yol” manasına gelen mezheplerin ortaya çıkmasına sebep oldu.

1.3. İSLAM HUKUK TARİHİNDE ORTAYA ÇIKAN MEZHEPLER

Her bir müctehidin farklı ictihad, sistem, metotları ve bu metotlarla varılmış re'ylere vardır. Ancak bu müctehidlerin çoğunun tâbileri kalmadığından, İslâm fikhını bir bütünlük içinde ve bir hukuk sistemi olarak ortaya koyamadıklarından, Zâhirîlerde olduğu gibi kıyası kabul etmediklerinden, diğer mezheplere şiddetli karşılık verdiklerinden veya öğrencilerinin bu ekollerinin yayılması ve hocalarının görüş ve fetvalarının kitaplaştırmasında gerekli çabayı ve itinayı göstermediklerinden dolayı varlıklarını sürdüremediler. Bugün İslâm dünyasında “Ehl-i sünnet ve'l cemaat” dediğimiz “Resûlullahın ve ashabının yolunda yürüyen” müslümanların tâbi olduğu dört fıkıh mezhebi vardır. Başlangıçta ise Ehl-i sünnet câmiasında bu dört mezhepten başka mezhepler de vardı. İslam âleminde meşhur dört mezhep yerleşinceye kadar on beş kadar mezhebin teşekkül etmiştir.¹⁹

Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî (h.d.202/818. ö.270/885), Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme b. Muğira b. Sâlih b. Bekr en Nîsâbûrî (h.d.223/838. ö.311/924), Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Ebi İmran Meymûn

¹⁸ Mustafa Öz, “Ahmed b. Hanbel”, **DİA**, TDV yayınları, Ankara 2004, c.2, s.75.

¹⁹ Hayreddin Karaman, **Fıkıh Mezhepleri**, (<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/dortrisale/0009.htm>, 07.06 2018)

el-Hilâlî el-Kûfî (h. d. 107/ 725. ö.198/814), Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ el Ensârî el Kûfî (h.d.74 /693. ö.148/765), Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim b. Mahled b. İbrahim İbn Râheveyh Ebu Ya'kub et Temîmî el Hanzalî el Mervezî (h. d.161/ m.778. ö.238/m. 853), Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesir et-Taberî el-Bağdâdî (h. d.224 /839. ö.310/923), Bakîyy b. Mahled b. Yezîd el Kurtubî (h. d.201/817. ö.276/889), Ebu'l Hâris el Leys b. Sa'd b. Abdurrahmân el Fehmî (h.d. 94/713. ö.175/791), Ebu Sevr Ebu Abdillah İbrahim b. Halid b. Ebi'l Yeman el Kelbî el Bağdadî (d.170/786. ö.240/854), Süfyan b. Said b. Mesruk es Sevrî (h.d.97/715.ö. 161/778), Hasan b. Yesâr el-Basrî (h.d.21/642. ö. 110/728) ve Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el Evzâî (h.d. 88 /707. ö. 157/774) adıyla ortaya çıkmış bulunan bu mezheplerin temsilcileri müctehid âlim ve fazilet sahibiydiler. Ancak yukarıda zikrettiğimiz gibi tâbilerinin az olması, mezhep taassubuna maruz kalmaları, fazla talebeleri bulunmamaları gibi sebeplerle mezhepleri uygulamada devam edememiş, görüşleri eserlerde kendine yer bulmuş, öylece onlardan haberdar olunmuştur.

Sadece bunlardan dört mezhep daha fazla rağbet görüp, daha fazla tâbi buldu ve zamanımıza kadar ulaştı. Bunlar, Hanefî, Şafîî, Hanbelî ve Malikî mezhepleridir.

Dolayısıyla fıkıh mezheplerini iki ana başlık altında toplamak mümkündür;

a) Günümüze kadar intikal eden yaşayan fıkıh ekolleri

b) Günümüze kadar intikal etmeyip müntesibi kalmayan fıkıh ekolleri.

Yaşayan fıkıh ekolleri günümüze kadar varlıklarını devam ettirdiğinden hemen hemen herkes tarafından bilinmektedir. Ancak konu bütünlüğünü sağlamak açısından biz hepsini ana hatlarıyla ele alacağız.

1.3.1. Yaşayan Fıkıh Ekolleri

1.3.1.1. Hanefî Mezhebi

Kurucusu Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh'a (80/699 ö. 150/767) nispet edilen bir mezheptir.

Ebu Hanife Kûfe'de doğmuştur. Fars menşeli olup, memleketleri fethedildiği zaman kabilelerine de eman verilmiştir. Kabilesine esir muamelesi yapılmayıp, Teymullah b. Sa'lebe oğullarının himayesine verildiği rivayet edilmiştir. Başka bir rivayette Zûtâ isimli olan dedesi köle olarak İran'dan getirilmiş ve efendisi onu âzat

edilmiştir. Onun için Ebû Hanîfe, Teymullah b. Sa'lebe oğullarının âzatlısı diye bilinip, Teymî olarak ta anılmıştır. Ancak oğlu İsmail b. Hammad kendi soylarında hiç köle bulunmadığını yeminle söylemiştir. Babası Sâbit onu küçükken Hz. Ali'ye götürmüş, Hz. Ali de ona ve zürriyetine bereketli olmaları için dua etmiştir.²⁰

Sahâbîlerden Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ebû Evfâ ve Sehl b. Sa'd ve Ebu't Tufeyl Âmir b. Vâsile hayattayken onların zamanlarına yetişmiştir. Ancak onlarla karşılaşmamış ve onlardan rivayette bulunmamıştır. Fıkıhı Hammad b. Süleyman'dan almıştır. Bizzat Atâ b. Ebû Rebâh, Ebu İshak es Sebiî, Muharib b. Dessar, Heysem b. Habib, Muhammed b. el Münkedir ve Nâfi' gibi ulamadan hadis dinlemiştir. Ondan da Abdullah b. Mübarek, Veki' b. Cerrah, Kâdı ebu Yusuf ve Muhammed b. el Hasan eş Şeybanî gibi ulama hadis rivayet etmişlerdir.²¹

Ebû Hanîfe'nin ilmi silsilesi, hocası olan Hammâd'ın vasıtasıyla İbrâhim en-Nehaî ve Ebû Amr eş Şa'bî', Mesrûk b. Ecda', Kâdı Şüreyh, Esved b. Yezîd, Alkame b. Kays', Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas'a ulaşmaktadır.

Re'y ve Irak ehlinin imamı, Ebû Hanîfe'nin şu sözleri onun icthad metodunu ortaya koymaktadır; “Dinî mesele hakkındaki bilgiyi Allah'ın kitabından alırım. Onda bulamadığımı Hz. Peygamber'in sünnetinden elde ederim. Eğer Allah'ın kitabında ve Hz. Peygamber'in sünnetinde bulamazsam Hz. Peygamber'in ashabının görüşlerinden dilediğimin görüşünü alır, dilediğimin görüşünü bırakırım. Başkalarının görüşlerini Hz. Peygamber'in ashabının görüşlerine tercih etmem. Ancak durum İbrâhim en Nehaî, Şa'bî, İbni Sirin, Hasan-ı Basrî, Ata' b. Ebi Rebah, Saîd b. Müseyyeb gibi tâbiîn âlimlerine ulaşırsa, onlar icthad ettiler. Onlar gibi ben de icthadda bulunum.”²² “Resulullah (s.a.v.)'den gelen baş, göz üstüne. Sahabe'den

²⁰ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'î'z-Zamân**, Dâru-Sâdır, Beyrut 1978, c.5, s.405.

²¹ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'î'z-Zamân**, c.5, s.406.

²² Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatip el-Bağdadi, **Tarihu Bağdad Medinetü's-Selâm**, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 2001, Beyrut, c.15, s.504.

gelen görüşleri seçeriz. Bunların dışında kalanlar ise onlar da erkek, biz de erkeğiz.”²³.

Ebû Hanîfe ilimle beraber ticaretle meşgul olduğundan, daima hayatın içinde olmuş, ona gelen sayısız fikhî soru ve meselelerde icthadta bulunmuştur. Ancak maalesef bu icthadları ve onun icthad metodu bizlere kadar ulaşmamıştır.

Ebû Hanîfe kendisine gelen meselelerin hükmünü önce Kur’an’da aramıştır. Eğer konuyla ilgili bir nassı Kur’an’da bulamamışsa Peygamber’in tasvip edip, bütün sahâbenin uyguladığı sıraya göre sünnete müracaat etmiştir. Konu hakkında bir hadis veya sahâbî görüşü olmadığı takdirde kıyas yapar ve onu da sıkça kullanırdı. Ancak kıyasın da mümkün olmadığı yerde istihsana giderdi. Yani Ebu Hanife bir mesele hakkında hüküm verirken sırasıyla Kitab, Sünnet, Sahabe Kavli ve Re’y’i kullanırdı. Re’y ile hüküm verirken Kıyas ve İstihsan metodlarını kullanırdı. Ebu Hanife ayrıca icthadlarında yetiştirdiği fakih talebeleriyle istişare etmiş, onların görüşlerini de alarak yapmış, öylece meseleler hakkında hükümler vermiştir.

Ebu Hanife hadis konusunda bazı âlimlere göre zayıf görülmüş, bazılarına göre re’yiyle sahih hadisleri bile reddetmiş, bazılarına göre ise de onun yanında sahih hadislerin sayısı 17 veya 50 civarında olduğu söylenir. Oysa icthadlarında 4.000 kadar hadis kullanmıştır. Sahih denilen hadisleri de reddetmesi, kendisinin hadisin sıhhat şartlarına uymadığı içindir. Ebu Hanife bırakın sahih hadisleri reddetmesi, kendisi yaptığı kıyaslarda, mürsel ve zayıf hadisleri de kullanmıştır.²⁴

Ebu Hanife’nin ortaya koyduğu Irak fıkıh ekolü gelenekten gelen dini öğretilerin, akıl ile yorumlanıp geliştirilmesiyle naslar ile re’y arasında dengeyi kurmuştur. Ebu Hanife’nin talebeleri de bunu geliştirmiş ve sistemleştirmiştir. Hanefi mezhebi adıyla anılmaya başlanması Ebu Hanife ve ilk dönem talebelerinin vefatlarından sonra olmuştur.

Hanefi mezhebinin kuruluş ve yayılmasında şu faktörler etkili olmuştur.

Talebelerinin Faaliyetleri: Ebu Hanife’nin otuz yıla yakın bir sürede, bölgeler ve kültürler arasında bir konumda olan Kufe gibi bir ilim merkezinde ilim

²³ ez-Zehebî Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b.Osman b. Kâimaz, **Siyeru A’lem’in-Nubela**, Beytu Efkeri’ d-Devle, 2004, c.1, s.1584.

²⁴ Hayreddin Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s.179.

meclislerinin başında ders vermesi, sayıları binleri bulan talebelerin yetişmesine sebep olmuştur. İşte bu talebelerin ileri gelenlerinden oluşan ictihad şurası, fikhî meseleleri serbestçe tartışmış, bu tartışmalar bazen günlerce sürmüş ve bunun sonucunda mezhebin usul ve metodolojisi şekillenmiştir. Ebu Hanife ve ilk talebelerinin yetiştirdiği diğer talebeler Mâveraunnehir, Horasan, Batı Türkistan ve Harizm gibi bölgelerde İslam dini ile yeni tanışan halka bu mezhebi tanıtmış ve mezhebin oralarda yerleşmesine sebep olmuşlardır.

Mezhebin Tedvin Edilmesi: Ebu Hanife ve talebelerinin meseleler hakkındaki fikirlerinin kayıt altına alınması ile başlayan faaliyetlerin hız kazanmasıyla oluşan fikh mecmuaları ile mezhep bilgileri halka ulaşmıştır. Bunun sonucunda bu mezhep o çevrelerde yayılmıştır. Hanefî mezhebinin tedvininde Ebu Hanife'nin talebeleri arasında en başta gelen iki talebesi Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in katkıları çok büyüktür. Yazdıkları eserler Hanefî fikhının temel taşları olmuştur.

Devletlerin Kadılık ve Resmi Mezhep Uygulamaları: Abbâsi Devletinin Halifeliğini yapan Harun Reşid'in kendisinin, Ebu Hanife'nin büyük talebelerinden Ebu Yusuf'u kadilkudat olarak ataması ve Ebu Yusuf'un da kadıları görevlendirmesi ile Hanefî mezhebine göre hukuk düzenlenmiş ve ona göre hükümler verilmiştir. Bunun sonucunda mezhep halk arasında tanınmış ve yayılmıştır. Keza Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde Hanefî mezhebinin yayılmasına katkıları çok büyük olmuştur. Selçuklu sultanı Tuğrul Bey, bu mezhebin az bilindiği Hemadan, Nisabur ve İsfahan gibi yerlere Hanefî kadı ve imamlar görevlendirmesiyle Hanefî mezhebinin oralarda yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devletinde de XVI. Asırdan sonra kadı ve müftülerin Hanefî mezhebine göre hüküm ve fetva vermelerinin istenmesi ile bu mezhep devletin adeta resmi mezhebi olmuş, böylece halk içinde de daha yaygın hale gelmiştir.

Bugün mezhepler arasında dünya Müslümanları arasında en çok mensubu olan Hanefî mezhebi; Afganistan, Azerbeycan, Balkanlar, Bosna-Hersek, Çin, Hindistan, Horasan, Pakistan, Kafkasya, Keşmir, Kırım, Kazan, Sibiryâ, Japonya, Mançurya, Tayland, Türkistan ve Türkiye ülkelerinde yaşayan Müslümanların çoğunluğunu teşkil etmektedir. Cezayir, Filistin, Hicaz, Mısır, Tunus ve Yemen ülkelerinde ise Hanefî mezhebi mensupları azınlıktadır. Etiyopya, Irak ve Suriye

devletlerinde ise bu ülkelere nazaran daha fazla Hanefi mezhebine mensup olanlar vardır.²⁵

1.3.1.2. Malikî Mezhebi

Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir b. Amr b. el-Haris el-Asbahî el-Medenî'ye (93/712. ö. 179/795) nispet edilen bir mezheptir.

Ehli Re'y ve Ehli Hadis görüşlerini içinde toplayan bu mezhebin kurucusu sayılan Mâlik b. Enes, Medine'de dünyaya gelmiştir. Nafi' b. Naim'den kıratı öğrenmiş, Zührî ve İbn Ömer'in âzatlısı olan Nafi'den hadis işitmiştir. İlmî Medine müftüsü Rabi'atü'r Ra'y (Ebu Osman Rabia b. Ebi Abdirrahman b. Feruh)'tan öğrenmiştir. Sonraları Rabi'atü'r Ra'y ile beraber fetva vermeğe başlamıştır.²⁶

Üç yüzü tâbiîn ve altı yüzü de tebeü't-tâbiîn olmak üzere dokuz yüz hadis hocasından hadis almıştır. İmam Mâlik yirmi yaşlarında iken ders ve fetva vermeye başlamıştır.²⁷

İmam Mâlik'ten ders alan talebeler sayıca binleri bulmuştur. Ancak mezhebinin yayılmasına bunların bir kısmı katkıda bulunmuştur. Abdullah b. Vehb, Abdurrahman b. Kâsım, Eşheb el-Kaysî, Ebû Muhammed İbn Abdülhakem, İbn Ziyâd el-Absî, İbn Gânim el-Kâdî, Behlûl b. Râşid ve İbn Ferruh bunlardan bazılarıdır. İmam Mâlik, hocalarının hemen hepsinin kendisinden fetva sorduklarını belirtmiştir.²⁸

Halifelerden Mansûr, Mehdî ve Hârûnürreşîd idarede ve yargıda birlik ve istikrarı sağlamak için İmam Malik'ten topladığı hadisleri kitap haline getirip, bunu da çoğaltarak bütün şehirlere gönderip, halkın da onunla amel etmesini sağlamayı ona teklif etmişlerse de, o bu tekliflere, âlimlerin kendilerine ulaşan sünnetten ve yaşadığı çevrenin şartlarından dolayı farklı görüşler taşıyabileceğini, başka bir görüş ve uygulamaya zorlamanın doğru olmayacağını belirtmiştir.

²⁵ Ali Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi" **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1997, c.16, s. 1-15.

²⁶ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.4, s.135.

²⁷ Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", **DİA**, TDV Yayınları, Ankara 2003, c.27, s.507.

²⁸ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.4, s.135.

Fetva konusunda çok hassas olup kendisi hakkında; “Bana 70 kişi fetva ehli olduğuma şahadet etmeyinceye kadar fetva vermedim” demiştir. Yüz bin civarında hadis ezberleyen İmam Mâlik’in, bu konudaki titizliği sebebiyle ancak bunların az bir kısmını rivayet etmiştir.

İmam Mâlik tanınmış bir muhaddis olmasının yanında fıkıh alanında, fetva ve icthadiyla da otorite idi. Kendisi hadis rivayeti ve yaşayan sünnet yönünden oldukça büyük mirasa sahip olan Medine’de karşılaşılan meselelere çözümü hadis ve sünnete, sahâbe ve tâbiîn uygulamalarına ağırlık vererek bulmaya çalışmıştır.

İmam Mâlik fikhî bir konuda hemen görüş belirtmezdi. Hükmü Kur’an ve Sünnet’te bulunmayan meselelerde görüş bildirirken, “Zannımca böyledir, böyle sanıyorum, kesin olarak bilmem” gibi ifadeler kullanır, belli bir kanaate ulaşamadığında da çekinmeden bunu söylerdi. Heysem b. Cemil demiştir ki: “Bir ara kırk sekiz meselenin kendisine sorulduğunu duydum, bunların otuz ikisine “bilmiyorum” diye karşılık verdi.” Halid b. Haddeş de; “İmam Malik’e kırk soru sordum. Bana yalnız beşini cevapladı” demiştir.²⁹

İmam Malik fetvalarında takip ettiği usul ve kurallar hakkında açıklamalarda bulunmamıştır. Hanefî mezhebinde izlenen yol gibi, Mâlikî mezhep imamı fer’î meselelerde İmam Mâlik’in görüşlerinden hareket ederek, bu mezhebin usulünü tesbit etmişlerdir. İmam Mâlik’in binlerce talebelerinden Abdullah b. Vehb, Abdurrahman b. Kâsım, Eşheb el Kaysî ve Ebu Muhammed b. Abduhakem gibi bir kaç mezhebin yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Malikî mezhep usulünün dayanağı olan esaslar Kur’an, sünnet, icmâ-ı ümmet, Medine ehlinin icmâsı, kıyas, sahâbenin görüşleri, mesâlih-i mürsele, istishâb, örf ve âdet, sedd-i zerâi’ ve istihsan olarak sıralanır. İmam Mâlik, dinî hükümlerin ilk ve en önemli kaynağı olarak Kur’an’ı kabul ediyordu. Ona göre bir konu hakkında Kur’an’da delil bulunduğu takdirde o delil esas alınır ve onunla amel edilir. İmam Malik’e göre dini hükümlerin ikinci kaynağı olan sünnettir. Sünnet Kur’an’ın hükümlerini teyit edip, açıkladığı gibi yeni hükümler de koyar. İmam Mâlik sünnetten sonra icmâ sıklıkla delil olarak kullanmıştır. Ancak onun delil olarak kabul ettiği icmâ, yaşadığı şehir olan Medine âlimlerinin görüş birliğidir.

²⁹ ez-Zehbî, **Siyeru A’lem’in-Nubela**, c.3, s.3279.

Hakkında nas bulunmayan, tefsirine ihtiyaç duyulan veyahut meseleye nassın delâletinin zâhiri olmasından dolayı tahsis edilme ihtimali olan mesele ve durumlarda ise icmâa başvurmuştur.

İmam Mâlik, hakkında nasla beraber, hakkında sahâbe fetvası ve Medine icmâi ve bulunmayan fer'î meselelerde kıyas yapardı. Kıyası uygularken güçlük doğar ve umumun menfaati zarar görürse kıyas terk edip istihsana başvururdu.

İmam Mâlik'in usulünde bir başka delil de genel dini kurallara, kesin delillere çelişmeyen, genel ve mâkul olan, onunla amel edildiğinde, var olan bir güçlüğü kaldıran mesâlih-i mürsele'dir. Yine maslahatın gerçekleşmesi hususunda onun sık olarak kullandığı delillerden birisi de sedd-i zerâi' olmuştur.

Mâlikî mezhebi önceleri en çok Hicaz bölgesinde yayılmış, sonraları Mısır'a taşınmıştır. En fazla mensubları Endülüs'te olmuştur. Ayrıca bu mezhep Bağdat, Basra, Fas, Sicilya ve Nisabur'a kadar da yayılmıştır. Mâlikî mezhebi günümüzde en yoğun şekilde Batı, Orta ve Kuzey Afrika'da yaşanmaktadır. Doğu Afrikada ise Şâfiî mezhebiyle beraber mensubu en çok olan mezheptir.³⁰

1.3.1.3. Şâfiî Mezhebi

Kurucu imamı Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs b. Osman b. Şafi' b. es Saib el-Karaşî el-Muttalibî'dir. (150 /767 ö. 204/820)

İmam Şafii Filistin'in Gazze kentinde doğdu. Askalân, Yemen ve Mina'da doğduğuna dair rivayetlerde vardır. Soyu, baba tarafından Hz. Peygamber'in dedesi Abdümenâf ile birleşir. Dedelerinden olan Sâib sahabi olup Bedir savaşında Müslüman olmuştur. Sâib'in oğlu Şâfi' Resulullah (s.a.v.)'i görmüştür. Şeceresinden dolayı Kureşî, Muttalibî, Şâfiî nisbeleriyle de anılmıştır. Yedi yaşında K. Kerim'i ezberlemiştir. 10 yaşında Muvatta'ı ezberlemiştir. Fıkıh ilmini Mekke müftüsü Müslim b. Halid ez-Zencî 'nin yanında okumuş ve 15 yaşında iken ondan fetva iznini almıştır. Dâvûd b. Abdurrahman el-Attâr, dedesinin amcaoğlu olan Muhammed b. Ali b. Şâfi', Süfyan b. Uyeyne, Abdurrahman b. Ebû Bekir el Müleykî, Saîd b. Sâlim ve Fudayl b. İyâz, gibi ulamadan ilim almıştır.³¹

³⁰ Özel, "Mâlik b. Enes", **DİA**, TDV Yayınları, c.27, s.512.

³¹ ez-Zehbî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.3, s.3279.

H.195 yılında Bağdat'a gidip oranın âlimleriyle tanışır. Oradakiler de ondan faydalanırlar. Bağdat'ta 2 yıl kalıp "Kadîm" görüşlerini orada yazmıştır.³² Sonra Mekke'ye döner. H.198 yılında tekrar Bağdat'a gider. Bir ay orada kalır. Sonra Mısır'a gider ve "el Umm, Emâli'l Kubra, İmlâu's Sağır, Risale, Muhtasaru'l Buveytî, Muhtasaru'l Müzenî" gibi "Cedit" kitaplarını orada yazar. Humeydî, Ebu Abdu'l Kasım b. Selam, Ahmed b. Hanbel, Süleyman b. Davud el Haşimî, Ebu Yakub Yusuf el Buveytî, Ebu Sevr İbrahim b. Halid el Kelbî, Harmele b. Yahya gibi zamanının ulamalarının çoğu ondan hadis rivayet etmişlerdir.³³

Esnevî' İmam Şâfiî hakkında şöyle söylemiştir: "İmam Şâfiî icma ile usulu'l fikhî ilk tasnif edendir. Hadisin nasih'ini mensuh'undan ayıran ilk kişidir. Fikhî çok konulara ayıran ilk kişidir."³⁴

Şâfiî fikh bablarını konu ile ilgili âyet, hadis ve rivayetler ve mesâil olacak şekilde tertip etmiştir. Bu şekilde olan görüşlerinin hepsi günümüze ulaşmıştır. Bu görüşler mezhebin ana malzemesini teşkil etmesiyle birlikte, bu görüşlerin imam Şâfiî'nin önceki dönem müktesebatıyla irtibatının ne derece olduğu bilinmemektedir. İmam Şâfiî'nin Bağdat'ta yazdığı kavli kadîm olarak bilinen metinlerinin ne kadarını da Mısır'a götürdüğü bilinmemektedir. Çünkü kendisi Mısır'daki eserlerini hazırlarken hâfızasına dayanmanın yanında yer yer bu kaynaklardan istifade ettiğini söyleyenler olduğu gibi, aksini belirtenler de bulunmaktadır.

Şâfiî'nin düşüncesinde vahye bağlılığı temel ilke edinmekle beraber sünneti de vahyin ayrılmaz parçası saymıştır. Şâfiî'ye göre Kur'an'ın içeriğine ancak Arap dili ile ulaşılabileceğini söylemiştir. Arapça dil bilgisi ile beraber de Kur'an'ın nâsîh mensuh, farz, edep, irşad ve ibâha tarzında olan kısımlarını da bilmek için, sünnetin Kur'an karşısında ki işlevinin bilinmesi gerektiğini belirtmiştir.

Şâfiî, sahih hadislerden sünnet ile alakalı olanları belirlemiş ve bunları yorum sürecine katmıştır. Şâfiî, bir hadisin kabulü için onun sikâ olan râvilerce aktarılmasını, yani ittisâl şartını taşımasını yeterli saymıştır.

³² Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî, **Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, Dâru İbnu Kesir, Dımaşk Beyrut 1989, c.2, s.9.

³³ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.3, s.3281.

³⁴ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.2, s.11.

Şâfiî'ye göre karşılaşılan her olayın mutlaka dinî çözümü vardır. Çözümü ya naslarda doğrudan doğruya ifade bulmuş ya da naslarda çözüme dair bir işarete (delâlet) değinilmiştir. Kıyas ehli olabilmek için K.Kerim'in hükümlerini, farz, edep, nâsih, mensuh, âm, hâs ve irşad yönünden Arap dilini, geçmişten süregelen sünnetleri, selefin görüşleri, icmâ ve ihtilâfları bilmenin yanında sağlam bir muhakemeye de sahip olmak gerekir.

İmam Şâfiî sahâbî kavillerini delil olmaları bakımından üç kısma ayırmıştır: 1. İttifak olunanlar. Bunlar haklarında icmâ olunmuş ve herkes tarafından kabul edilmiş sahabe görüşleridir. 2. İttifak olunmayanlar. Görüşler arasında ayrılık bulunan sahabe görüşleridir. Şâfiî bu gibi durumda kitap, sünnet veya icmâa mevcut görüşlerin hangisi uygun ise veya hangisi kıyas yönünden daha doğru ise o görüş kabul edilir demiştir. 3. Muhâlifî veya muvafık olanı tesbit edilmemiş münferit sahabe görüşleridir. İmam Şâfiî, böyle görüşler için, Kur'an ve Sünnet'te de bunların delil olması hususunda bir bilgi olmadığını, ilim ehlinin onu bazan dikkate alıp bazan almadığını söylemiştir.

Hüküm vermek için Kitap, sünnet, icmâ veya bunlardan birine uygun yapılan kıyas dışında kalan istihsanın meşrû bir yöntem olmadığını söylemiştir.³⁵

İmam Şâfiî, Hicrî I. ve II. yüzyıllarda ortaya çıkmış olan Hicaz fikhî ile Irak fikhini tanımış ve bu re'y ve hadis ehlinin görüşleri arasında kendisine has bir sentez kurmuştur. Her ne kadar ilk zamanlarda re'y ekolü Hanefî görüşleri karşısında, hadis ekolü Mâlikî ekolü savunucusu gibi görünmüşse de, süre içerisinde iki ekolün zayıf ve güçlü yönlerini tanımış ve Mısır'da iken, Bağdat, Mekke, Medine ve Mısır ilim merkezlerinin birikimlerine dayalı kendisine ait son fikhî sentezini ortaya koymuştur.

İmam Şâfiî, ictihad için gerekli olan kriter ve şartları belirleyip dini meselelerde ve emsallerinde bunların uygulanabilmesi için metodolojik bir çalışma geliştirmiştir. Bunu sonucunda da günümüzde bize kadar gelmiş fikhî usulü kitaplarının ilki olan er-Risâle kitabını kaleme almıştır. Şâfiî mezhebinin teşekkülünde talebelerinin yaptığı tedrisat, te'lif ve rivayet faaliyetlerinin etkisi çoktur. İmam Şâfiî'nin fikhî görüşleri, en çok hadis ekolüne yakın olan talebelerinin rivayetleri sayesinde uzak bölgelere yayılma imkânı bulmuştur. Zaten İmam Şâfiî'nin görüşleri iki yolla aktarılmıştır. Ya kendi yazdığı eserler veya onun

³⁵ Bilal Aybakan, "Şâfiî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c.38, s.228,229.

ağzından yazıya dökülenler ile ya da; talebelerinin İmam Şafîî'den olan kazanımlarına kendi fikir ve birikimlerini de katarak ortaya çıkan görüşler.

Şâfiî mezhebi Selçuklular devrine vezir Nizamülmülk'ün kurduğu Nizâmiyye medreseleriyle Irak ve Horasan bölgelerinde epeyce yayılmıştır. Selahaddin Eyyubî devrinde ise Hicaz, Şam, Mısır ve Yemen bölgelerine de yayılmasını sürdürmüştür. Günümüzde Şâfiî mezhebi en yoğun olarak Endonezya ve Malezya'da yaşanmaktadır. Kafkaslar ve güneyinde olan Azerbeycan ve Türkiyenin doğu bölgeleri ile İran'ın batı bölgeleri, Irak'ın kuzeyinden başlayarak Suriye'den Ürdün ve Yemen'in çoğunlukla Hadramavt bölgelerinde Şâfiî mensupları yoğun yaşamaktadır. Mısır ile beraber Doğu ve Orta Afrika ve Mağrip ülkelerinde de Şâfiî mezhebine mensup Müslümanlar yaşamaktadır.³⁶

1.3.1.4. Hanbelî Mezhebi

Mezhebin kurucu imamı Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed b. İdris eş Şeybânî el Mervezî el Bağdadî (h.d. 241/780 ö. 241/855)'dir.

Ahmed b. Hanbel Bağdat'ta doğmuştur. Hz. Peygamber'in dedelerinden Nizâr'la birleşen soyu, Hz. İsmâil'e kadar uzanır.³⁷ Süfyan b. Uyeyne, İbrahim b. Sa'd, Yahya b. Said el Kattan, Huşeym b. Beşir, Mu'temer b. Süleyman, Veki' b. Cerrah, Abdurrahman b. Mehdî gibi ulamadan hadis işitmiştir. Ondan da Abdurrazzak b. humam, Yahya b. Âdem, Ebu'l Velid Hişam b. İbni Abdu'l Melik, Muhammed b. İdris eş Şafîî, Buharî, Müslim ve Ebu Davud rivayette bulunmuşlardır.³⁸ Kur'ân-ı Kerîm'i daha on beş yaşlarında iken ezberledi. Bir müddet Bağdatlı âlimlerden gramer ve fıkıh okumuştur. Bu süreçten sonra hadis öğrenmeye başlamıştır. Fıkıh ve usûl-u fikhî İmam Şâfiî'den öğrenmiştir. Bir milyon hadis ezberlemiştir. İmam Şafîî Bağdat'tan Mısır'a giderken onu hakkında "Bağdat'tan çıkıyorum. Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel'den daha takvalı ve daha fakih kimse bırakmadım" demiştir.³⁹ Çoğu zaman beşbini bulan hadis talebesi onun

³⁶ Aybakan, "Şâfiî", **DİA**, TDV Yayınları, c.38, s.230.

³⁷ M.Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1989, c.2, s.76.

³⁸ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.2, s.95-96.

³⁹ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.1, s.63.

çevresinde toplanmış, bunların beşyüz kadarı hadis yazar, diğerleri de onun davranışlarından, ahlâk ve edebinden faydalanırlardı. Ahmed b. Hanbel, kişinin fakih sayılabilmesi için; iyi bir muhaddis olması, asgari ezberinden dört yüz bin rivayeti bilmesi ve sıhhat derecesinden emin olmadığı rivayetlerle fetva vermekten kaçınması gerekmektedir.

Ahmed b. Hanbel hicri 12 Rebûlevvel 241/31 Temmuz 855 Cuma günü Bağdat'ta vefat etti. Cenazesinde altmış bini kadın olmak üzere sekiz bin veya bir milyon kişi bulunduğu tahmin edilmiştir.⁴⁰ Vefat gününde bu kalabalıktan etkilenen binlerce Yahudi, Hristiyan ve Mecusinin Müslüman olduğu rivayet edilmektedir.⁴¹

Sayıları az da olsa Ahmed b. Hanbel'e izafe edilen fıkıh risaleleri, hayatının sonlarında yazılmasına müsaade ettiği binlerce fikhî soru cevapları ve bu cevaplarda izlediği temel prensipler Hanbelî mezhebin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu mezhep h. 241 ile h. 334 yılları arasında tedvin edilmiştir. Bu tedvin hareketi kendi çocukları ve talebelerinin gayretleriyle olmuştur. "Mesail" adlı eserleri bu mezhebin fikir ve tarih bilgilerinin kaynağını oluşturmuştur. Hanbelî mezhebi Büveyhiler devri, altın çağını yaşadığı Bağdat Abbasî halifeliğinin son iki yüzyılı ve Memlûklular zamanında gelişimini tamamlamıştır. Osmanlı döneminde de Filistin, Mısır ve Suriye'de birçok Hanefî âlimi yetişmiştir.

Hanbelî mezhebi fıkıh usulünde ehli re'y metodundan çok, ehli hadis metoduna daha yakındır. Bu mezhep hükümlerinde hukuk kaynakları olarak önce Kur'an, Sünnet, İcma ve İstishabı delil olarak getirirler. Çünkü bu dört delil, usul fıkıhçıların çoğu arasında ittifakidir. Bunlardan sonra da hukuki delil olarak Şer'u Men kablenâ, Sahabi kavli, İstihsan ve Mesalihi mursele'yi kabul etmişlerdir. Kıyas'ı ise, mesele hakkında zannı gâlib ile nas bulunmadığında başvurmuşlardır. Bazıları da seddi zera'i'yi de delil olarak kullanmıştır.⁴²

Hanbeli mezhebi genellikle mensupları Filistin, Irak, Mısır, Ürdün ve Suriye'de yaşamakta, Kuzey Afrika ve Hindistan'da ise çok az sayıda bulunmaktadır. Diğer mezheplere göre ise Suudi Arabistan, Katar ve Umman'da mensupları fazladır.⁴³

⁴⁰ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.1, s.63.

⁴¹ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.2, s.96.

⁴² Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1989, c.15, s.534.

⁴³ Koca, "Hanbelî Mezhebi", **DİA**, TDV Yayınları, c.15, s.534.

1.3.2. Müntesibi Kalmayan Fıkıh Ekolleri

1.3.2.1. Sevrî Mezhebi

Ebu Abdillâh Süfyân b. Said b. Mesruk es-Sevrî el-Kûfî'ye (97/715.ö. 161/778) izafe edilen bir mezheptir.

Ebu Abdillâh es Sevrî el Kûfî ondördüncü göbekten dedesi Sevr'den dolayı Sevrî, Kûfe'de doğduğu içinde Kûfî diye anılmıştır. Soyu, Resulullah (s.a.v.)'in altıncı göbekten dedesi olan İlyas'a dayanır. Ebu'l Farac el Cevz'i, Sevrî'den rivayette bulunanların yirmibin'den daha fazla olduğunu zikretmiştir. Hadis ilminde "Emiru'l mü'minin" diye nam salmıştı. Eşcaî'de onun hakkında : "O'ndan otuz bin hadis işittim" demiştir.⁴⁴

Sevrî mezhebinin fikhî görüşleri genellikle Kufe fikhî ve ehli re'y ekolünün görüşleriyle paralellik göstermektedir. Ancak fetva konusunda çağdaşı olan Ebû Hanîfe'ye kıyasla daha ihtiyat göstermiş ve ondan önceki fakihlerin görüşlerine daha fazla bağlı kalmıştır. Hadislerin zâhirî mânalarına bağlı kalması, onlara yorum yapmaktan kaçınmış olması onun ehl-i hadîs çizgisine yaklaşmasına sebep olmuştur. Bununla beraber hadisler arasında tercihler yapması ve onların bir kısmıyla da amel etmemiş olması, Şâfiî tarafından eleştirilmesine sebep olmuş ve bu yüzden onun ehl-i re'ye benzer bir fikhî anlayışı sahibi bir fakih olduğu fikrini uyandırmıştır.⁴⁵

Süfyân es Sevrî'nin fikhî görüşleri İslâm dünyasında yayılmış ve onun adıyla anılmış mezhebi beş asıra yakın zaman süresince meşhur olmuş fikhî mezheplerinden biri olarak varlığını devam ettirmiştir.⁴⁶ Bunda Sevrî'nin öğrencilerinin çok önemli bir payı vardır. Sevrî'nin Basra'da Yahyâ b. Saîd el Kattân, Kûfe'de Yahyâ b. Ebû Zâide, Bağdat'ta Ubeydullah b. Abdurrahman el-Eşcaî, Şam'da Muâfâ b. İmrân ile Ebû İshak el-Fezârî, İsfahan'da Hüseyin b. Hafs, Cürcân'da ise Sa'd (Sa'deveyh) b. Saîd el-Cürcânî, Ebü'l-Münzir Nu'mân b. Abdüsselâm, İsmâ (Cebr) b. Yezîd b. Aclân gibi talebeleri Sevrî'nin eseri olan el Câmîu'l Kebîr'i rivayet etmişlerdir. Bununla beraber Sevrî'nin fikhî görüşlerini

⁴⁴ ez-Zehabî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.2, s.1840-1842.

⁴⁵ Recep Özdirek - Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân Es-Sevrî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c.38, s.26.

⁴⁶ Özdirek - Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", **DİA**, TDV Yayınları, c.38, s.26.

derleyip kendi öğrencilerine aktarmışlardır. Aynı zamanda bu görüşlere göre de fetvalarını vermişlerdir.⁴⁷

Sevrî mezhebi (h.5/11.) yüzyıla kadar Bağdat ve çevresiyle Şam'da, (h.7./13.) yüzyıl sonlarına kadar da Cürcân, Dînever, Horasan, İsfahan ve Kazvin bölgesinde varlığını sürdürmüştür. Dînever ve çevresinde ise daha etkili olmuştur. Süfyân es-Sevrî mezhebine mensup olanlar Sevrî ya da Süfyânî olarak tanınmışlardır. Sevrî mezhebine mensup olan Bişr el-Hâfi, Cüneydî Bağdâdî, Hamdûn el-Kassâr, Muhammed b. İsâ b. Amraveyh el-Cülûdî, Ebû İshak el-Belûfî ve Ebû Hafs ed-Dûnî gibi sûfîler, Sevrî'nin aynı zamanda zühd hayatıyla ilişkilendirilebilir. Tarihi kaynaklar, Sevrî mezhebine göre fetva veren son fakih olarak (h.404 /1014) yılında vefat eden ve Bağdat Mansûr Camii'nde fetvalarını veren Ebû Bekir Abdülgaffâr b. Abdurrahman ed-Dîneverî'yi kaydetmektedir.⁴⁸

İbnu Nedim el-Fihrist kitabında, Sevrî'nin el-Câmiu'l-kebir, el-Câmiu's-sağir, el-Ferâiz ve er-Risale adlı eserlerini zikreder.⁴⁹ Ayrıca içinde hadislerin yazıldığı bir cüz Sevrî'nin bilinen eserlerindedir.⁵⁰ Bununla beraber Sevrî'nin ictihadları hilaf kitaplarında ve ahkâm ayetlerinden bahseden tefsirler ile Sünen şerhlerinde zikredilmiştir. Seâlibi, Sevrî'nin Tefsiru'l- Kur'ân'ını nakletmiş ve basılmıştır. Ferâiz risâlesi Sevrî'nin fikhî görüşlerini içinde barındıran günümüze ulaşmış tek eseridir. Çünkü Sevrî, Ammar b. Seyf'e kitaplarını yakmasını vasiyyette etmiş, bulunmuş o da kitapları yakıp yok etmiştir.⁵¹

Sevrî'nin fikhî görüşlerini Abdürrezzâk es San'ânî'nin el Musannef'i ve Ebû İshak el-Fezârî'nin Kitâbü's-Siyer'i ile Muhammed b. Nasr el Mervezî gibi öğrencileri ile Taberî, Tahâvî, İbn Abdülber en Nemerî gibi ilk dönem âlimlerinin yazdıkları ihtilâfü'l fukahâ türünde olan eserleri bizlere ulaştırmıştır.

⁴⁷ Özdirek - Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", **DİA**, TDV Yayınları, c.38, s.26.

⁴⁸ Özdirek - Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", **DİA**, TDV Yayınları, c.38, s.26.

⁴⁹ İbnu Nedim, **el-Fihrist**, s. 226.

⁵⁰ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c. 4, s. 235.

⁵¹ İbnu Nedim, **el-Fihrist**, s. 225.

1.3.2.2. Ebû Sevr Mezhebi

Ebu Sevr Ebu Abdillah İbrahim b. Halid b. Ebi'l Yeman el-Kelbî el-Bağdadî (170/786. ö.240/854)'ye izafe edilen bir mezheptir.

Irak müftüsü diye bilinen İmam Ebu Sevr, Ebu Abdillah künyesi ile meşhur olmuştur. Ebu Sevr el-Kelbî el-Bağdadî'nin doğum yılı kesin olarak bilinmemektedir. Vefatının yetmiş yaşında olduğuna dair nakledilen rivayet, çoğu kaynaklarda vefat tarihi olarak gösterilen (h.d.240/854) yılı ile beraber düşünüldüğünde yaklaşık olarak hicri 170/786'da Bağdat'ta doğduğunu ifade etmek mümkündür.

Hatib el-Bağdadî onun hakkında şöyle demiştir; "Ebu Sevr, önceleri re'y yolu ile fikhî yorumluyordu ve Irak ekolüne göre fetva veriyordu. İmam Şafii Bağdat'a gelince re'y yolunu bırakıp, hadis yolunu tercih etmiştir."⁵²

Ebû Sevr, fıkhîta mutlak müctehid olmasıyla birlikte hadiste de hâfızlık derecesine ulaşmıştır. Meşhur muhaddislerden Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Hâtim er Râzî gibi birçok hadisçi kendisinden rivayette bulunmuştur. Iraklılar'ın fikhî olan ehli re'y ile Hicazlılar'ın fikhî ehli hadisi kendisinde toplamıştır. Ancak İmam Şâfiî'nin tesiri onda daha ağır basmıştır. Fıkıh alanında; Dâvûd ez Zâhirî, Ahmed b. Yahyâ el Bağdâdî, Ca'fer b. Muhammed el Hayyât gibi âlimler onun talebelerindedir. Hâfız Ebu'l Abbas el Hasan b. Süfyan en-Nisaburî onun mezhebine göre fetva vermiştir. Büyük mutasavvuf Cüneyd b. Muhammed el Bağdadî'nin onun mezhebine bağlı olduğu rivayet edilmektedir.⁵³

İmam Şâfiî'nin önemli talebelerinden ve İmam Şâfiî'nin kadîm mezhebinin râvilerinden biri olması sebebiyle başta Tâceddin es-Sübkî olmak üzere bazı Şâfiî uleması Ebû Sevr'i Şâfiî mezhebinden saymışlardır. Ancak Abdulhay İbnu'l-İmâd, İbnu'n-Nedîm, Burhâneddin İbn Ferhûn ve Kâdî İyâd gibi çoğu tabakat yazarı, Ebû Sevr'i mutlak müctehid olduğunu ve kendine ait mustakil bir mezhebinin bulunduğunu kaydetmişlerdir. Ebû Sevr mezhebi her ne kadar Şâfiî mezhebine yakın

⁵² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, c.2, s.93.

⁵³ Şihabuddin el-Mercânî, *Nâzuratu'l-Hakk fi Farziyeti'l-İşe' ve İnlem Yeğibi's-Şafak*, Daru'l-Hikme, İstanbul 2012, c.1, s.138.

olsa da, bu iki mezhebin aynı ve bir mezhep olduğu anlamını taşımaz. Sevrî'nin âlimlere muhalif olan, şâz olarak bilinen bazı ictihadî görüşleri bulunmaktadır.⁵⁴

Ebû Sevr mezhebi kendisine fazla müntesip bulamadığından dolayı uzun zaman varlığını sürdürememiştir. Sevrî mezhebinin Azerbaycan ve Ermeniyeye bölgesinde hicri VI./X. yüzyıl sonlarına kadar, çok sayıda müntesibinin varlığından bahsedilmiştir. Ebû Sevr'in fıkıhla ilgili, sünneti müdafa eden, İmam Mâlik ve Şâfiî'nin ihtilâflarından bahseden ve Kur'an ahkâmına dair kitaplar yazdığı rivayet edilir.⁵⁵

1.3.2.3. Dâvûd Ez-Zâhirî Mezhebî

Ebû Süleymân Dâvûd b. Alî b. Halef el-İsfahânî'ye (202/818. ö.270/884) izafe edilen bir mezheptir.

Dâvûd ez-Zâhirî Kûfe'de doğmuştur. Ebu Muhammed b. Hazm'ın naklettiğine göre annesi İsfahanlı olduğu için İsfahânî olarak da anılmıştır.⁵⁶

Zâhirî mezhebi imamı olarak bilinen Dâvûd b. Alî b. Halef kitaplarında çok hadis geçmesine rağmen, ondan hadis rivayeti oldukça azdır. İnsanlar arasında İmam Şâfiî'ye en çok bağlı olan kişilerdendi. İmam Şâfiî'nin faziletlerini anlatan ve onu öven iki kitap yazmıştır.⁵⁷

Dâvûd ez-Zâhirî'ye ilimde en çok etki eden iki zat olmuştur. Onun fıkıh alanında derin bilgi sahibi olmasında çok emeği geçen hocası Ebû Sevr el-Kelbî ve onun müstakil ictihada yönelmesine sebep olan İbn Râheveyh'dir. İbn Râheveyh'in etkisiyle İmam Şâfiî'nin sünnetin yanında re'y ve istihsana karşıtlığından dolayı Kitap ve Sünnet'in zâhirine göre hüküm veren ve bundan dolayı Zâhiriyye diye zikredilen mezhebinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Dâvûd ez-Zâhirî hicri 270/884'te Ramazan ayında Bağdat'ta vefat etti. Şünûziye Mezarlığı'na defnedildi.⁵⁸

Zâhirilik, ehli hadis ekolünün katı ve aşırı yorumlayan bir mezhep olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki; hükümlerde re'y kapısını tamamiyle kapatmış

⁵⁴ Muhsin Koçak, "Ebu Sevr Mezhebi", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c.10, s.230.

⁵⁵ Hayruddin ez-Ziriklî, **el-A'lam**, Daru'l-İlmi lil Melâyin, Mevki Ya'sub, 5. Baskı, Beyrut 1980, c.1, s.37.

⁵⁶ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.2, s.1647.

⁵⁷ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.2, s.158.

⁵⁸ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.2, s.1649.

marjinal bir görüşe sahiptir. Bundan dolayı kıyası sözlü olarak reddetmiş, fiilen kıyas yapmaya mecbur olunca kıyasa “delil” adını vermiştir.⁵⁹

Zâhiri mezhebinin görüşleri ana hatlarıyla şu şekildedir;

Nasların manaları hukukun kaynağıdır. Sahabenin icmaı nasların manasını yansıttığından o da delildir. Re’y, illet, kıyas, istihsan ve istislah şahsi görüş olduklarından delil olamazlar. Dini hüküm koyucu sadece Allah ve Resulüdür. Şahsi görüşler din dışıdır. Nasları sadece zâhirine önem verirler, yani lafzıdırlar. Bundan dolayı Kur’an ve hadislerde geçmeyen hiçbir ismi Allah’a nisbet etmezler. Dâvûd ez-Zâhirî ictihadlarındaki aşırılıklarla zamanın ulemasından tepki almış ve genelde İslâm hukukçuları nazarında görüşlerini kabul görmemiştir. Dâvûd ez-Zâhirî ve yolunda gidenlerin furuu fıkhındaki görüşlerine itibar edilip edilmeyeceği konusunda ulema üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısımdakiler, Ebu Mansur el-Bağdadî’nin başını çektiği grubun görüşüdür. Bunlara göre; mutlak olarak Dâvûd ez-Zâhirî ve talebelerinin görüşlerine itibar edilir. İkinci kısımdakiler, Ebu İshak el-İsferanî’nin başını çektiği grubun görüşüdür. Bunlara göre; mutlak olarak Dâvûd ez-Zâhirî ve talebelerinin görüşlerine itibar edilmez. Üçüncü kısımdakiler, Ebu Amr b. Salah’ın başını çektiği grubun görüşüdür. Bunlara göre; Dâvûd ez-Zâhirî ve talebelerinin kıyas-ı celi’ye muhalif olmayan görüşlerine itibar edilir. Dâvûd ez-Zâhirî’nin kıyâs-ı hafiyi reddettiği ileri sürülmüşse de, İbn Hazm ve bir grup ulema, onun kıyası topluca reddettiği görüşündedirler.⁶⁰

Davud ez-Zâhirî mezhebi daha hayattayken Bağdat ve civarında oldukça yayılmıştı. Ölümünden sonra da oğlu Muhammed’in çabasıyla mezhebi yayılmaya devam etmiştir. Bu mezhep Endülüs Irak, Mâverâünnehir, Kuzey Afrika ve Irak’ta kendine yer bulmuştur. Zâhirî mezhebi İslâm hukuk doktrininde bugün sahip olduğu ilmî yeri, İbn Hazm’ın kendi şahsından ve eserlerinden almıştır. Sonraki asırlarda toplumun hukukî ihtiyaçlarına cevap veremeyen bu mezhep zamanla içerisinde taraftarlarını kaybetmiş ve sadece müntesibi kalmamış bir mezhep olarak adı kalmıştır.⁶¹

⁵⁹ el-Bağdâdî, **Tarihu Bağdad Medinetu’s-Selam**, c.9, s.348.

⁶⁰ Tâcuddin b. Ali b. Abdulkâfi es-Subkî, **Tabakatu’s-Şâfiyyeti’l-Kubrâ**, Dâru İhyâi’l Kutubil Arabiyye, İsa el-Bâbî matbaası 1964, c.2, s.290.

⁶¹ Nureddin Itr, “Davud ez-Zâhiri”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c.9, s.49.

Birçok eser telif eden Dâvûd ez-Zâhirî'nin İbn Nedîm tarafından yüzelli kadar eserinin olduğu "el-fihrist" kitabında zikredilmiştir.⁶² Bunların bir kısmı yazdığı diğer kitapların alt başlıkları, bazıları da risâle şeklinde olan bir çalışma olsa bile sayıca kabarık eseri vardır. İbn Hazm bu eserlerin toplamının onsekiz bin sahifeye ulaştığını söylemiştir. Fakat bu eserlerin hiçbiri günümüze kadar ulaşmamıştır.

Öğrencileri tarafından fikhî görüşleri sonraki nesillere aktarılmıştır. Muhammed eş-Şattî (h.ö. 1307/1889-90) Dâvûd ez-Zâhirî'nin talebelerinin rivayetlerinden hareket ederek Dâvûd ez-Zâhirî'nin görüşlerini bir araya getirmiştir.⁶³

1.3.2.4. Muhammed b. Cerîr et-Taberî Mezhebi

Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (224 /839. ö.310/923)'ye izafe edilen bir mezheptir.

Hicri 224/839 yılında Taberistan'ın Âmül kentinde doğdu. Taberî, yedi yaşında iken Kur'an-ı ezberledi. Sekiz yaşında iken imamlık yapmış, dokuz yaşında da hadisleri yazmaya başladı. Onaltı yaşında ilim okumaya başladı. İslâm toplumunda isimlerle beraber künye de verilmesi geleneğinden dolayı evlenmemesine rağmen Taberî'ye, Ebû Ca'fer künyesi verilmiş ve bu künye ile de şöhret bulmuştur.

Mâlikî fikhını Yunus b. Abdi'l A'la, Abdu'l Hakem'in üç oğlu Muhammed, Abdurrahman ve Abdurrahman gibi ulamâdan aldı. Hanefî fikhını ise Rey kentinde Ebu Mukatil'den aldı. Mısır, Şam, Irak, Kûfe, Basra ve Rey ilim merkezlerinden istifade etti.

Kur'anı hafız, kıraatleri bilen, Kurân'ın hükümlerini bilen, hadis ve yollarını bilen, sahih ve zayıfı, nâsih ve mensuhu, sahabe ve tabiin'nin görüşlerini bilen, helal ve haram meselelerini bilen, nahv, şiir, lugat, insanların savaş ve haberlerini bilen çok yönlü bir allâme idi.⁶⁴

Telif ve tasnif'te bulunduğu eserler ile kıraat'ta, tefsir'de, meânî, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında zamanının büyük bir otoritesi haline gelmişti. "İhtilâfü'l Fukaha"

⁶² İbn Nedim, **el-Fihrist**, s.216-217.

⁶³ İtr, "Davud ez-Zâhiri", **DİA**, TDV Yayınları, c.9, s.49.

⁶⁴ es-Subkî, **Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ**, c.3, s.123.

adlı eserini ölünceye kadar çıkarmamış. Ölümünden sonra toprağa gömdüğü bu kitabı ortaya çıkarılmış ve basılmıştır.

Taberî h.310/923 tarihinde vefat etti. Ertesi gün evinde defnedildi. Bağdâdî, kimseye haber verilmemesine rağmen sayılarını Allah'tan başka kimsenin bilmediği kadar cenazesine katılanların olduğunu yazmıştır.⁶⁵ Mezarı üzerinde aylarca gece gündüz cenaze namazı kılınmıştır.⁶⁶

Taberî, Şâfiî mezhebine göre on yıllık bir süre kadar fetva vermiştir. Diğer mezhep görüşlerini inceledikten sonra delillerini zikrettiği eseri “İhtilâfu'l Fukahâ”yı yazmasından sonra kendi ait müstakil fikhî görüşlerini ortaya koymuştur.⁶⁷ Taberî'nin fikhî görüşlerini içine alan bu eserin çok küçük bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Cerîriyye olarak bilinen bu mezhebin görüşleri, kendisinin vefatından bir asır sonra mezhebinin takipçisinin kalmaması ve yazdığı diğer fikhî kitaplarının kaybolmasından dolayı, ancak kendi tefsirindeki ahkâm âyetleriyle ilgili yerlerde yaptığı açıklamalardan ve başta talebelerinin olmak üzere diğer müelliflerin düşüncelerini aktaran kitaplarından öğrenilebilmektedir. Ahkâm ayetleri ilgili düşüncelerini açıkladığı bu husus, onun tefsirinin yalnızca rivayet tefsiri olmadığını göstermektedir. Bu açıklamaları aynı zamanda iyi bir kıraat âlimi olmasının etkisiyle farklı olan fikhî görüşlerini ortaya koymasına imkân hazırlamıştır.⁶⁸

1.3.2.5. Muhammed b. İshâk b. Huzeyme Mezhebi

Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme b. Muğira b. Sâlih b. Bekr En-Nisâbûrî (223/838. ö.311/924)'ye izafe edilen bir mezheptir.

Mutlak müçtehit olan Muhammed b. İshâk b. Huzeyme küçüklüğünde Nisabur'da eğitime başladı.⁶⁹ Daha sonraları Rey, Bağdat, Basra, Kûfe, Şam, Cezîre, Mısır ve Vasıt ilim merkezlerinden ilmi tahsilini elde etti.⁷⁰

İbn Huzeyme'nin hocalarından bazıları Ali b. Hucr, Bekkâr b. Kuteybe, Osman b. Saîd ed-Dârimî, Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, İbn Ebü'd-Dünyâ,

⁶⁵ el-Bağdâdî, **Tarihu Bağdad Medinetu's-Selam**, c.2, s.548.

⁶⁶ es-Subkî, **Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ**, c.3, s.123.

⁶⁷ Mustafa Fayda, “Taberî Muhammed b. Cerir”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c.39, s.315.

⁶⁸ Fayda, “Taberî Muhammed b. Cerir” **DİA**, TDV Yayınları, c.39, s.316.

⁶⁹ ez-Ziriklî, **el-A'lam**, c.6, s.29.

⁷⁰ es-Subkî, **Tabakatu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ**, c.3, s.123.

Ahmed b. Menî‘, Bündâr lakabıyla tanınan Muhammed b. Beşşâr, Eşec el Kindî, Zühli ve Za‘ferânî ile Şâfiî fikhını öğrendiği Müzenî gibi âlimlerdir. Zamanın büyük âlimlerinden hadis işitti. Tabaku‘ş Şâfiyyeti‘l-Kubrâ‘da İmam Subki onun hakkında, Muhammed b. İshak b. Râheveyh ve Muhammed b. Humeydî er Râzî‘den hadis dinlediye de o zamanlarda yaşı küçük olduğu için onlardan hadis rivayetinde bulunmamıştır ifadesi yer alsada da⁷¹ Şezarâtu‘z-Zehab fi Ahbâri Men Zeheb kitabında ikisinden hadis rivayet ettiği belirtilmiştir.⁷²

Muhammed b. İshâk b. Huzeyme‘den ‘‘Sahih’’leri dışında Buharî, Müslim, Muhammed b. Abdullah b. Abdülhakem ve Ebu Ali en-Nisaburî gibi meşhur hadisçiler rivayet etmişlerdir. İbn Ahmed ed-Dârimî, İbn Huzeyme‘nin 70.000 hadis ezberlediğini söylemiştir.⁷³ Ebu Ali el-Hâfız, İbn Huzeyme‘nin kişinin Kur‘an‘dan sureyi ezberlediği gibi, fihki konuları hadislerinden ezberlediğini söylemiştir. Ebu Hasan ed-Dârekutnî, İbn Huzeyme‘nin güvenilir ve eşi olmayan bir imam olduğunu söylemiştir. Ebu Muhammed De‘lec b. Ahmed b. De‘lec es-Seczî bu mezhebin mensubu olmuş ve bu mezhebin görüşlerine göre fetva vermiştir.⁷⁴

İbnu Huzeyme es-Sahih kitabında hükümler için delilleri seçerken ve muasırlarıyla meseleleri tartışırken, naslardan geniş bir ilim, güçlü bir usul ve ince bir yolla deliller sunmuştur. Delilleri sırasıyla sunmada çok güçlü bir kabiliyete sahipti. Örneğin; abdest alırken ayakların yıkanması meselesinde, ayakların mesh edilen değılde, yıkanan bir organ olduğunu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde mükemmel açıklamıştır.⁷⁵ İbnu Huzeyme‘nin kişinin eşine dokunma ile meninin çıkması ile orucun bozulmayacağı hükmü de fikhçılar arasında dikkat çeken görüşlerindedir.⁷⁶

‘‘İmâmü‘l Eimme’’ diye meşhur olan İbn Huzeyme, Zilkade ayının 2. günü Hicri 311/924 Nîsâbur‘da vefat etmiştir.⁷⁷

⁷¹ es-Subkî, **Tabakatu‘ş-Şâfiyyeti‘l-Kubrâ**, c.3, s.109.

⁷² İbnü‘l-İmâd, **Şezarâtu‘z-Zehab fi Ahbâri Men Zeheb**, c.2, s.262.

⁷³ es-Subkî, **Tabakatu‘ş Şâfiyye‘til-Kubrâ**, c.3, s.109.

⁷⁴ el-Mercânî, **Nâzuratu‘l Hakk fi Farziyyeti‘l-İşe‘ Ve İnlem Yeğibi‘ş-Şafak**, c.1, s.139.

⁷⁵ Erşif, **Multeka Ehli‘l-Hadis**, c.10, s.333. (<http://www.shamela.ws.3.41.0.0>).

⁷⁶ Erşif, **Multeka Ehli‘l-Hadis**, c.91, s.71. (<http://www.shamela.ws.3.41.0.0>).

⁷⁷ Mustafa Işık, ‘‘İbn Huzeyme’’, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20, s.80.

1.3.2.6. Bakîyy b. Mahled el-Kurtubî Mezhebi

Ebu Abdirrahman Bakîyy b. Mahled b. Yezîd el-Kurtubî el-Endülüsî (201/817. ö.276/889)'ye izafe edilen bir mezheptir.

Bakîyy b. Mahled b. Yezîd, yaklaşık olarak Hicri 201/817 yılında Kurtuba'da doğmuştur. Mısır, Şam, Basra, Kufe, Vâsıt ve Bağdat gibi doğu İslâm ülkelerine gidip zamanın âlimleri olan Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe, Ahmed b. İbrahim ed Devrakî gibi sayıları 284'ü bulan ulemadan ilim öğrenmiş ve rivayette bulunmuştur.⁷⁸ İki defa ilim yolculuğu yapmış. Birincisi 20 yıl sürmüş, ikinci yolculuğu 14 yıl sürmüştür.⁷⁹ İbn Hazm, Bakîy'nin "Müsned" kitabında 1300 küsur sahabiden hadis rivayet ettiğini söylemiştir.⁸⁰ Her sahabenin hadisini, fıkıh bablarına göre tertip etmiştir. Bakîy, Endülüs'e çok hadisi yayan kişidir.⁸¹ Bundan dolayı Malikî mezhebine bağlı olan ulamanın hışmına uğramıştır. Çünkü o eser üzere fetva veriyordu. Ona bid'atçılığı hatta zındıklığı isnat ettiler. Kendisi ise "Endülüste öyle bir fidan diktim ki, ancak Deccal'in ortaya çıkışıyla yerinden koparılabilir" demiştir.⁸²

Fıkıh ilmini İfrikiyye'de Sahnun b. Said'ten almıştır.⁸³ Hadiste Buharî ve Müslim'in yolunu takip etmiştir. Sadece 10'u zayıf olan, diğerleri meşhur ve güvenilir olan 184 kişiden hadis rivayet etmiştir. Aynı zamanda 70 kadar gazve'ye katılmış bir mücahittir.⁸⁴ Seyahatleri esnasında semâ' ve icâzet' yoluyla rivayet etme hakkını elde ettiği Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin el-Musannef eserini, İmam Şâfiî'nin el-Ümm kitabını, Halîfe b. Hayyât'ın et-Târîh ve Tabakatü'r Ruvât adlı eserini, Devrakî'nin Sîretü Ömer b. Abdilazîz eseri gibi benzeri kitapları Endülüs'e ilk defa getirip ve tanıtan Bakîy b. Mahled'in bizzat kendisidir.⁸⁵

⁷⁸ Ömer Rıza el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin, Mektebetü'l-Müsanna**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2015, c. 9, s. 39.

⁷⁹ M.Yaşar Kandemir, "Bakî b. Mahled", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c.4, s.541.

⁸⁰ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.1, s.1216.

⁸¹ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.1, s.1217.

⁸² ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.1, s.1216.

⁸³ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.1, s.1215.

⁸⁴ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.1, s.1217.

⁸⁵ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.1, s.1216.

Bakîy b. Mahled kimseyi taklit etmez, kendine has fikirleri olan bir fakih ve müctehid idi. Onun Hanbelî tabakat kitaplarında zikredilmesi Ahmed b. Hanbel'den faydalanmış olmasından dolayıdır. İmam Şâfiî'yi de dinlediğinden ve Endülüs'te onun eserlerini tanıttığından dolayı da, onun için Şâfiî olduğunu söyleyenler de olmuştur. Zâhirîlik düşüncesini Endülüs'te yerleştirenlerden biri olması sebebiyle İbn Hazm onu hayranlıkla duymuş ve hadis ilminde Buhârî ve diğer meşhur muhaddisler ayarında olduğunu söylemiştir. Târîhu'l-Kebîr kitabının müellifi Ahmed b. Ebi Hayseme, "Bakîy'nin bulunduğu yerde yaşayan kişinin ilim tahsili maksadıyla başka yere gitmesine ihtiyaç bulunmadığını, ona bütün ilimleri alıp götürme manasında "süpürge" lakabını taktıklarını" söylemiştir.⁸⁶

1.3.2.7. İbnu Râheveyh Mezhebi

Ebû Yakûb İshak b. İbrahim b. Mahled b. İbrahim (İbn Râheveyh) el-Hanzalî et-Temîmî el-Mervezî (161/ 778. ö.238/ 853)'ye izafe edilen bir mezheptir.

Hicri 161/778 yılında Merv'de dünyaya geldi. Babası Mekke yolunda doğduğundan dolayı Râhûye (Râheveyh = yolda bulunan) lakabı ile anılmıştır. Muhaddisler bu ismi taşıyanlar hakkında; Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim b. Mahled b. İbrahim için Râheveyh (Ra ve He harfleri fethalı, Ya harfi sakin) olarak okurken, onun dışında bu ismi taşıyanlara ise Râhûyeh (Ra harfi fethalı, He harfi dammeli, Vav harfi sakin ve Ya harfi fethalı) okurlar.⁸⁷

Daha küçük yaşlarda iken h.170'lerde Abdullah b. Mübârek'ten hadis işitmiştir.⁸⁸ İbnu Râheveyh h.184 tarihinde yirmi üç yaşında iken ilim tahsili için seyahate çıktı. Irak, Hicaz, Şam ve Yemen gibi ilim merkezlerinde, oranın âlimlerden hadis rivayet etti.⁸⁹ Kendisinden de aynı zamanda hocaları olan Yahyâ b. Âdem, Bakıyye b. Velîd, akranları olan Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Hasan b. Süfyân, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Osman b. Saîd ed-Dârimî gibi meşhur âlimler ondan

⁸⁶ ez-Zehbî, **Siyeru A'lemi'n-Nubela**, c.1, s.1217.

⁸⁷ Salahattin Halil b. Aybek es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-Vefiyyât**, Dâru İhyâi't Turasi'l-Arabî, Beyrut 2000, c.8, s.251.

⁸⁸ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zehb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.3, s.172.

⁸⁹ es-Subkî, **Tabakatu's Şâfiyye'til-Kubrâ**, c.2, s. 84.

rivayette bulundular. Dâvûd ez-Zâhirî ve İbn Kuteybe gibi şahsiyetler de ondan ders almışlardır.⁹⁰

Hâfızası çok kuvvetli olup, kendisinin yetmiş bin hadîsi şerîfi ezbere bildiğini, yüzbin hadîs-i şerifi müzakere ettiğini, işittiği hadîsi şerîfi hemen ezberlediğini, ezberlediğini de unutmadığını söylemiştir.⁹¹

Horasan ehli onu kendilerine imam olarak kabul etmişlerdir. İmam Şâfiî ile yaptığı ilmi münazaralar olmuştur.⁹² Buhârî ve Müslim Sahîh diye anılan eserlerinde, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî gibi muhaddisler de es-Sünen'lerinde ondan hadis rivayet etmişlerdir. Güçlü bir hâfızaya sahip olan İbn Râheveyh'in güvenilirliği konusunda hadis münekkitleri ittifak etmişlerdir. Ebu Davut es Sicistânî'nin İbn Râheveyh'in vefatından beş ay önce hâfıza kaybına uğradığı rivayeti, zayıf rivayet olarak görülmüştür.⁹³

Hadis ilminde Emîrû'l Mü'minîn fi'l Hadîs, Hâfızve Horasan'ın fakih ve muhaddisi gibi ünvanlarla anılan İbn Râheveyh tefsir ve akaid ilimlerinde de derin bilgi sahibi idi. Bununla beraber hadis ve fıkıh onun ilmî şahsiyetinde ön plandadırlar. Başlangıçta ehli re'y ekolünden iken İmam Şâfiî ile yaptığı ilmî tartışmalardan sonra İmam Şâfiî'nin usulünü benimsemiş ve ehli hadis'e meyl etmiştir. Hanefî mezhebine uygun bazı ictehadlarından dolayı Hanefî mezhebinden, İmam Şâfiî'nin usulünü benimsediği için de Şâfiî mezhebinden, Ahmed b. Hanbel ile olan yakınlığından dolayı Hanbelî mezhebenden sayılmış olmuşa da herhangi bir mezhebe bağlı bulunmayan mutlak müctehidlerden biri olduğu kabul edilmektedir. Horasan bölgesinde ehlisünnet'in temsilcisi olmuştur. İbn Râheveyh 70 yaşındayken H. 14 Şâban 238/853 yılında vefat etti. Mezarı Endülüs'te bulunmaktadır.⁹⁴

1.3.2.8. Hasan-ı Basrî Mezhebi

Ebu Said Hasan b. Yesâr el-Basrî (21/642. ö. 110/728)'ye izafe edilen bir mezheptir.

⁹⁰ ez-Zehabî, *Siyeru A'lemi'n-Nubela*, c.1, s.1057.

⁹¹ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefiyyât*, c.8, s.252.

⁹² es-Subkî, *Tabakatu's Şâfiyye'til-Kubrâ*, c.2, s.90.

⁹³ ez-Zehabî, *Siyeru A'lemi'n-Nubela*, c.1, s.1062.

⁹⁴ Abdullah Aydın, "İbn Râhûya", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20, s.241.

Hasan-ı Basrî h.d.21/642 yılında Medine’de doğmuştur. Babası Yesâr, Zeyd b. Sâbit’in kölesi olup, annesi Hayra da Resûlullah (s.a.v.)’in eşi Ümmü Seleme’nin cariyesi idi. Babasının Irak’ın fethinde Basra yakınlarındaki Meysân kasabasından Medine’ye getirilmiş esirlerden biri olduğu söylenir. Babası oğlunun şöhreti dolayısıyla Ebu’l-Hasan adıyla tanınmıştır.⁹⁵

Hasan-ı Basrî, Hz. Ömer’in hilafetinin son iki yılına yetişmiş, Hz. Osman (r.a.)’ın hutbesini dinlemiştir. Annesi Hayra, cariyesi olduğu Ümmü Seleme’nin (Hz. Peygamber’in eşi) ihtiyaçlarını yerine getirirken çocuğu Hasan ağladığı için Ümmü Seleme onu göğsüne alıp emzirmiş ve Hasan-ı Basrî’deki bereketin kaynağının bu süt olduğu söylenmiştir.⁹⁶

Hasan-ı Basrî ile çoğunlukla Ümmü Seleme ilgilenmiş, âlim ve hakîm bir kişi olarak yetişmesinde büyük katkısı olmuştur. Başta Hz. Ömer olmak üzere birçok sahâbî ona dua etmiştir. Hasan-ı Basrî, 130 kadar sahabeyi görmüştür.⁹⁷

İmran b. Hüseyin, Muğire b. Şu’be, Ebu Bekre, Nu’man b. Beşir, Cündüb b. Abdullah, İbni Abbas, İbni Ömer, Abdullah b. Amr, Ebu Hureyre, Enes b. Mâlik (r.anhum) v.b. gibi daha çok sahabe ve tabiin büyüklerinden hadis rivayetinde bulunmuştur.⁹⁸

Kadı İyâd eserinde, onu müstakil ve müdevven (esasları yazıya geçirilmiş) mezheb imamlarından biri olarak bahsetmiştir. İbn Kayyim de Hasan-ı Basrî’nin fetvâlarının toplanıp ve yedi defter tuttuğunu söylemiştir. Onun yetiştirdiği öğrenciler arasında Eyyûb es Sahtiyânî, Katâde b. Diâme, Amr b. Ubeyd, Vâsıl b. Atâ, Abdullah b. Avn, Mâlik b. Dînâr ve Mübârek b. Fedâle gibi âlimler bulunmaktadır. Hasan-ı Basrî 89 yaşında iken, Receb ayında h.110/ 728 tarihinde Basra’da perşembe akşamı vefat etmiş ve cuma günü defnedilmiştir. Halkın cenazesine katılımı çok olduğundan o gün camide ikindi namazı cemaatle kılınamamıştır.⁹⁹

Pek çok sahâbîden hadis rivayet etmiş olan Hasan-ı Basrî tâbiînin en faziletliyelerinden biri olarak kabul edilmiştir. “Basra halkının şeyhi, Basralılar’ın

⁹⁵ İbnü’l-İmâd, **Şezarâtu’z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.1, s.137.

⁹⁶ İbnü’l-İmâd, **Şezarâtu’z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.1, s.137.

⁹⁷ Yakut el-Hamevî er-Rûmî, **Mu’cemu’l-Edibba**, Daru’l-Garbi’l-İslamî, Beyrut, 1993, c. 3, s.1024.

⁹⁸ es-Safedî, **el-Vâfi bi’l-Vefiyyât**, c.12, s.190.

⁹⁹ İbnü’l-İmâd, **Şezarâtu’z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.1, s.138.

imamı” gibi ünvanlarla anılmıştır. Zehebî de onun hakkında “Şeyhü’l İslâm” ünvanını kullanmıştır.¹⁰⁰

Hasan-ı Basrî’nin fıkıhta izlediği usul şöyle ifade edilebilir; Sahabenin icmâ ettiği konulara uymak, icma etmediği konularda araştırarak hüküm vermek. Yeni fikhî meselelerde geçmişin bilgi birikiminden yola çıkarak yeni şartları da göz önüne alarak hüküm vermek. Hasan-ı Basrî, fikhî bilgilerin kolay anlaşılması için onların tasnifi ve maddeler halinde sunulması metodunu uygulamıştır. “Elli dört farz” tasnifini ortaya sunması ve talebeleri tarafından yazıya dökülmesi onun fikhin halk tarafından anlaşılıp uygulanmasına verdiği önemi gözler önüne sermektedir.¹⁰¹

Hasan-ı Basrî fetvalarında re’yi ile fetva vermemiştir. Cevaplarını işittiği meselelere fetva vermiştir. Ancak işitmediği meselelere kendi görüşüyle fetva vermiştir. Çünkü ona göre kendi görüşü, soran kişinin kendisi için olan görüşünden daha hayırlıdır.¹⁰²

1.3.2.9. Leys b. Sa’d Mezhebi

Ebü’l-Hâris el-Leys b. Sa’d b. Abdirrahmân el-Fehmî (94/713. ö.175/791)’ye izafe edilen bir mezheptir.

Mutlak müctehid olan Leys b. Sa’d, sahih olan görüşe göre Hicrî takvime göre Şâban ayınının 94/713’te, Mısır’ın Kahire iline deniz yönünden 3 fersah uzaklıkta Karkaşende (Kalkaşende) köyünde dünyaya gelmiştir. Hicrî 64, 92, 93 veya 124 yılında doğduğu rivayetleri de vardır. Ailesi kendilerinin aslen İran’ın İsfahan şehrinden geldiklerini söylemektedir. Leys’in Hâlid b. Sâbit b. Zâin el Fehmî’nin âzatlısı olduğundan el Fehmî nisbetini oradan almıştır.¹⁰³

Leys, Mısır ve Hicâz’da birçok âlimden ders almıştır. Ayrıca Bağdat, Şam ve Kudüs, gibi ilim merkezlerine gitmiştir. Atâ b. Ebi Rebâh, İbn Şihâb ez-Zührî ve İbn

¹⁰⁰ Süleyman Uludağ, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1997, c.16, 291.

¹⁰¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1997, c.16, s.304.

¹⁰² Muhammed b. Sa’d b. Menî ez-Zehrî, **Kitebu’t-Tabakatu’l-Kebir**, Mektebetu’l-Hâneçî, Kâhîre 2001, c.8, s.59.

¹⁰³ ez-Zehebî, **Siyeru A’lemi’n-Nubelâ**, c.3, s.3133.

Ömer'in âzatlısı Nâfi' v.b gibi zamanın birçok âliminden hadis rivayetlerinde bulunmuştur.¹⁰⁴

Zamanında Mısır'ın en büyük fakihî ve muhaddisi olmuş olan Leys'ten Abdullah b. Mübârek, Abdullah b. Abdülhakem ve Kâtibü'l Leys diye bilinen Abdullah b. Sâlih, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr el Mahzûmî, Yahyâ b. Yahyâ el-Leys gibi birçok kişi hadis rivayet etmiştir.¹⁰⁵ Müslim ve Ebû Dâvûd oğlu Şuayb ve torunu Abdülmelik aracılığıyla Leys'ten hadis rivayet etmişlerdir.¹⁰⁶

İmam Şafii onun hakkında "Leys, İmam Malik'ten daha fakihti. Ancak etrafındakiler onun ismini yayamayıp, onun adını kaybettirdiler" demiştir. Buna benzer bir görüşü de Yahya b. Bukeyr şöyle dile getirmiştir: "Leys, imam Malik'ten daha fakihti. Ancak şöhret imam Malik'e nasip olmuştur."¹⁰⁷

Hârûnreşîd, Bağdat'ta bir meseleyi fakihlerin halledememeleri üzerine ülkenin birçok şehirlerinden fakihlerle birlikte Leys'i de Bağdat'a davet etmiştir. Leys'in meselenin çözümünde gösterdiği dirayetden memnun kalan halife Hârûnreşîd Leys'e çeşitli hediyeler vermiş, bununla da yetinmeyerek Mısır'da birçok yeri ona iktâ etmiştir.¹⁰⁸

Leys, fukahanın ihtilâflarını konu alan eserlerde görüşlerine yer verilmiş, görüşleri fetva ve hükme esas teşkil etmiş belli sayıdaki müctehidlerden biridir. Hadis ve fıkıh alanlarında döneminin Mısır halkının imamı kabul edilmekteydi. Fakat bu mevkiine rağmen onun fikhî görüşleri etrafında bir mezhep meydana gelmemiştir. Şâfiî bunun sebebini öğrencilerinin onun fikhî görüşlerini yaymamasına bağlar. Leys'in hayatının sonlarına doğru Mısır'da elde ettiği itibar İmam Mâlik lehine azalmaya başlamış, Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinin Mısır'daki yükselişi, sistematik hale getirilmemiş olan Leys'in görüşlerinin zamanla ihmal edilmesine ve unutulmasına yol açmıştır. Ancak Endülüslü âlimlerden Muhammed b. Beşîr el Meâfirî, Yahyâ b. Yahyâ el Leysî ve Ebû Îsâ Yahyâ b. Abdullah el Kurtubî gibileri,

¹⁰⁴ el-Bağdâdî, **Tarihu Bağdad Medinetü's-Selâm**, c.14, s.524.

¹⁰⁵ el-Bağdâdî, **Tarihu Bağdad Medinetü's-Selâm**, c.14, s.524.

¹⁰⁶ Şükrü Özen, "Leys b. Sa'd", **DİA**, TDV Yayınları, Ankara 2003, c.27, s.166.

¹⁰⁷ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c.2, s.340.

¹⁰⁸ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubelâ**, c.3, s.3135.

Leys'in İmam Mâlik'ten ayrıldığı bazı konularda Leys'i takip etmiş ve onun birkaç görüşü Endülüs'te daha yaygın uygulama alanı bulmuştur.¹⁰⁹

Leys, fihhi görüşlerinde esasında Medine ehl-i hadîs ekolüne yakın olmuşsa da Kûfe re'y ekolünün görüşleri onu etkilemiştir. Hadis ekolünün merkezi olan Medine'den olmasına rağmen re'yciliğiyle şöhret bulmuş Rebîa b. Abdurrahman'ın meclisinde bulunmuştur. Hac'ta karşılaştığı Ebû Hanîfe'ye çeşitli fikhî meseleleri sorma imkânı bulmuştur. İmam Mâlik ile İmam Ebû Hanîfe'nin karşılıklı olarak birbirlerini öven sözlerine vâkıf olmuştur.¹¹⁰

İbn-i Hallikân, Leys'in Hanefî mezhebinden olduğuna dair ve Mısır'da kadılık yaptığı yolunda bazı eserlerde kayıtlar gördüğünü belirtmiştir.¹¹¹ Leys'in, Ebû Hanîfe'nin görüşlerinden faydalanması sebebiyle, Hanefî tabakat eserlerinde Leys'e yer vermeleri onun Hanefî mezhebine bağlı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Kureşî gibi bazı Hanefî tabakat müellifleri Leys'e eserlerinde yer vermişlerdir. Hanefî mezhebinin önemli fıkıhçıları olan Ebû Yûsuf, Muallâ b. Mansûr ve İbn Semmâa gibi fakihler, Leys b. Sa'd'dan istifade etmişlerse de bu onun Hanefî mezhepten olduğunu kanıt olmaz. Leys'in faydalandığı ilim merkezi daha çok Hicaz merkezlidir.¹¹²

Leys b. Sa'd 81 yaşında iken (h.175 /791) tarihinde Şâban ayının ortasında Cuma günü vefat etmiştir. Mezarı halen Mısır'da önemli ziyaret yerlerindedir.¹¹³

1.3.2.10. İbn Ebû Leylâ Mezhebi

Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ Yesar (Dâvud) b. Bilal el-Ensârî el-Kûfî (74 /693. ö.148/765)'ye izafe edilen bir mezheptir.

Kûfe kadısı, mutlak müctehid ve muhaddis olan Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ hicri 74 /693 yılında doğmuştur. Tâbiînin Kûfe'deki büyüklerinden olan Abdurrahman'ın oğludur. Sahâbeden olan dedesi Ebû Leylâ'nın esas adı Yesâr veya Dâvûd olduğunda hilaf vardır. Kendisi dedesi olan

¹⁰⁹ Özen, "Leys b. Sa'd", **DİA**, TDV Yayınları, c.27, s.166.

¹¹⁰ Özen, "Leys b. Sa'd", **DİA**, TDV Yayınları, c.27, s.165.

¹¹¹ es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-Vefiyyât**, c.8, s.252.

¹¹² Özen, "Leys b. Sa'd", **DİA**, TDV Yayınları, c.27, s.164-167.

¹¹³ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubelâ**, c.3, s.3137.

Ebu Leylâ Yesâr/Dâvûd b. Bilâl b. Uheyha b. Culeh el Ensârî'ye nisbetle İbnu Ebû Leylâ diye tanınmıştır.¹¹⁴

Velîd b. Yezîd'in halifeliği zamanında İrakeyn ve Horasan bölgeleri valisi olan Yûsuf b. Ömer es-Sekafî, fıkhıta Ebu Hanîfe'ye denk olan İbn Ebû Leylâ'yı ilk olarak aylık 80 dirhem karşılığında Kûfe kadılığına tayin etmiştir.¹¹⁵ Kendisi Abbâsîler zamanında da bu görevine devam etmiş, vefat ettiği yıl 148/765 Ramazanına kadar otuz üç yıl boyunca kâdılık yapmıştır.¹¹⁶

Fıkıh sahasındaki dirayeti hakkında Ebû Yûsuf: "İbn Ebi Leylâ kadar yargı görevine Allah'ın dininde daha fakih, Allah'ın kitabını daha iyi bilen, Allah için doğruyu daha fazla söyleyen ve dünya malına daha fazla tok gözlü olan kimse olmamıştır" demiştir.¹¹⁷

Kûfe kâdısı olan İbn Ebû Leylâ davalarına Kûfe Mescidi'nde bakardı. Cezaları da orada uygulardı. Ebû Hanîfe, Kûfe kâdısı olan İbn Ebû Leylâ'nın verdiği kararları talebeleriyle birlikte ders halkalarında tartışırdı. Uygun görmediği kararlarda da onu tenkit ederdi.¹¹⁸

Rivayete göre İbn Ebû Leylâ'nın bir bayanın bir erkeğe zina iftirasıyla ilgili bir ceza uygulamasını duyan Ebû Hanîfe, bu kararda İbn Ebû Leylâ'nın yedi hatasını bulmuştur. Bundan rahatsız olan İbn Ebû Leylâ bu eleştirilerinden dolayı Ebû Hanîfe'yi halifeye şikâyet etmiş, bundan dolayı halife Ebû Hanîfe'nin fetva vermesini bir müddet yasak etmiştir. Ebu Hanife de bu yasağa uymuştur.¹¹⁹

İbn Ebû Leylâ'nın Ebû Hanîfe ile topluluklar huzurunda münazaralar da bulunmuştur. Ebû Yûsuf, İbn Ebû Leylâ'dan dokuz yıl ders almıştır. Ancak Ebû Yûsuf, İbn Ebû Leylâ'yla sık sık ihtilâfa düştüğünden dolayı, derslerini terketmiş ve Ebû Hanîfe'nin meclisine katılmıştır. Ebû Yûsuf, iki hocası arasındaki bu görüş ayrılıklarını "İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbni Ebî Leylâ" adlı eserinde yazmıştır.¹²⁰

İbn Ebû Leylâ kâdılarının birbirlerine gönderdikleri mektuplarda doğrulukları için mühür ve imza ile yetinmeyerek, şahit ve belge isteyen ilk kâdılarıdır.

¹¹⁴ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.3, s.126.

¹¹⁵ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubelâ**, c.3, s.3480.

¹¹⁶ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.4, s.181.

¹¹⁷ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.4, s.179-180.

¹¹⁸ Saffet Köse, "İbn Ebu Leylâ", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.19, s.436.

¹¹⁹ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.4, s.180.

¹²⁰ Köse, "İbn Ebu Leylâ", **DİA**, TDV Yayınları, c.19, s.436.

Yabancılarla ilgili davalarda tercüman kullanmış, şahitlerin âdil olmaları konusunda özen göstermiştir. Râfîzî ve kibirlil olanların şâhitliğini kabul etmemiştir. İbn Ebû Leylâ icihadlarında edille-i erbaa'yla beraber daha sonraki dönemde istihsan, istishâb, sahâbe kavli, örf, maslahat gibi terimlerle tanımlacak ve bir hüviyyet kazanacak olan fikhî istidlâl metot ve delillerine de sıkça başvurmuş, bunların hükümlerde delil olma yollarını açmıştır. Bundan dolayı İbn Ebû Leylâ, bu özelliği onu dönemindeki ehli re'yin önde gelen sîmâlarından biri olarak kabul edilmesine sebep olmuştur.¹²¹

1.3.2.11. Süfyân b. Uyeyne Mezhebi

Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Ebi İmran Meymûn el-Hilâlî el-Kûfî (107/ 725. ö.198/814)'ye izafe edilen bir mezheptir.

H.107/725 yılında Şaban ayında Kûfe'de doğmuştur. Ebu İmran künyeli Uyeyne'nin oğludur. Babasının kölesi olduğu Peygamberimiz (s.a.v.)'in eşi Meymûne'nin kabilesinden olan Hilâl b. Âmir b. Sa'saa oğullarına nisbetinden dolayı Hilâlî ünvanıyla da anılmıştır.¹²²

Küçük yaşta hadis öğrenmeye başlayan Süfyân b. Uyeyne, İbn Şihâb ez-Zührî, Süleyman el-A'meş, Atâ b. Sâib, Hammâd b. Zeyd, Eyyûb es-Sahtiyânî ve İbn Muhaysin gibi ulemadan hadis rivayet etmiştir.¹²³ Kendisinden ise Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Abdullah b. Mübârek, , İmam Şâfî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Râheveyh gibi âlimler hadis rivayet etmişlerdir.¹²⁴

Süfyân b. Uyeyne'nin görüşleri hüccet olarak kabul edilmiştir.¹²⁵ Öğrenme süreçlerinin sırasıyla dinleme, susma, amel etme ve öğrendiğini yayma süreçlerinden oluştuğunu söylemiştir. Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almış olan İbn Uyeyne, müfessir ve fakih olarak kaydedilmektedir. Ancak esas itibariyle o bir muhaddis olup, Şâfî mezhebinde hadis rivayet silsilesinin önemli şahsiyetlerindedir. Hadis ilminde müdellis olarak meşhur olan Süfyân b. Uyeyne, Zührî'den rivayet ettiği

¹²¹ Köse, "İbn Ebu Leylâ", **DİA**, TDV Yayınları, c.19, s.436.

¹²² İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'î'z-Zamân**, c.4, s.128.

¹²³ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubelâ**, c.2, s.1852.

¹²⁴ İbrahim Hatiboğlu, "Süfyân b. Uyeyne", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s.29-30.

¹²⁵ es-Safedî, **el-Vâfî bi'l-Vefiyyât**, c.8, s.252.

hadislerin sıhhatine güvendiği için, râvilerin isimlerini zikretmeden hadisleri rivayet etme yolunu tercih etmiştir.¹²⁶ Ölümünden bir yıl önce zihin bulanıklığı yaşadığı ve görme duyusunun zayıfladığına dair Yahyâ b. Maîn'den nakledilen rivayeti Zehebî doğru bulmamıştır.¹²⁷

Süfyân b. Uyeyne 198/814 tarihinde 91 yaşında Mekke'de vefat etmiştir.¹²⁸

1.3.2.12. Evzâî Mezhebi

Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el-Evzâî 888 /707. ö. 157/774)'ye nisbet edilen mezheptir.

Sahabenin hayatta olduğu zamanda Ba'lebek şehrinde doğmuştur. Beyrut'ta vefat etmiştir. Evzâî diye anılması Yemen, Hamedan veya Dımaşk (Şam) yakınlarındaki Evzâ' mevkiinde ikamet ettiğinden dolayıdır.¹²⁹

Evzâî gençlik çağına vardığında ilimde çok ileri bir seviyeyi yakalamış, daha on üç yaşında iken ona fetva sorulmuştur. Arap nesir edebiyatında da üstün bir yeteneğe sahip olduğundan ona Dîvânü'r Resâil'de görev verilmiştir.¹³⁰

Evzâî; Atâ b. Ebi Rebâh, Muhammed el-Bâkır ve Muhammed b. Münkedir gibi hocalardan ders okumuştur. Yahyâ b. Ebû Kesîr dışında başta Nâfi', Zührî, İbn Sîrin, Rebîa b. Ebû Abdurrahman olmak üzere birçok kişiden hadis dinlemiştir. Aynı zamanda hocaları olan Zührî, Yahyâ b. Ebû Kesîr ve Katâde'nin de aralarında bulunduğu Mâlik b. Enes, Şû'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi tanınmış âlimler kendisinden rivayette bulunmuşlardır.

Şam (Suriye) bölgesinin fıkıh otoritesi kabul edilmiştir. Bağımsız bir fıkıh ekolüne sahip, ictihad usulü, re'y ve fetvaları bulunan müstakil bir müctehid ve imam olarak kabul edilip, görüşleri ile amel edilmiştir. Mutlak müctehidlerden biri olarak kabul edilmiştir.¹³¹

¹²⁶ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubelâ**, c.2, s.1855.

¹²⁷ el-Bağdâdî, **Tarihu Bağdad Medinetu's-Selâm**, c.10, s.256.

¹²⁸ el-Bağdâdî, **Tarihu Bağdad Medinetu's-Selâm**, c.10, s.256.

¹²⁹ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.3, s.127.

¹³⁰ Salim Ögüt, "Evzâî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.11, s.548.

¹³¹ Ögüt, "Evzâî", **DİA**, TDV Yayınları, c.11, s.546.

Evezâiyye mezhebi başlıca Endülüs, Hicaz, Suriye, Irak, , Mısır ve Mağrib 'te yayılmıştır. Endülüs'e yayılmasında arkadaşı Endülüs müftüsü ve Kurtuba hatibi Sa'saa b. Selâm el-Endelüsî'nin, Suriye bölgesine yayılmasında ise talebeleri Abdullah b. Semâa, Saîd b. Abdülazîz ve Muhammed b. Şuayb'ın, çabaları etkili olmuştur. Evzâîlik, Endülüs'te (h.230 /844) yılına kadar varlığını korumuştur. Bu tarihten itibaren de yerini Mâlikî mezhebi almıştır. Şam halkı da yaklaşık 220 yıl Evzâî'nin mezhebine tâbi olmuştur. Şâfiî kadısı Ebû Zür'a Muhammed b. Osman Dımaşk kadılığına geldiğinde halkın çoğu Evzâî'ye tâbi idi. Ebû Zür'a'nın gayretleri sonucunda, Evzâiyye mezhebi Dımaşk'ta gerileyip zayıfladı. Şâfiî mezhebi onun yerine yaygın oldu.¹³²

Evezâî mezhebinin zaman içerisinde mensup bulamayıp ortadan kalkmasının en önemli sebebi, diğer mezhep mensupları kadar, Evzâî'nin öğrencilerinin Evzâî mezhebinin ve hocalarının görüş ve fetvalarının kitaplaştırmasında gerekli çabayı ve itinaı göstermemiş olmalarından kaynaklanır. Bundan dolayıdır ki; Evzâî'ye ait görüşler günümüzde ancak tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarında dağınık vaziyette bulunmaktadır.

Abdurrahman el-Evezâî fıkhi metod olarak ehl-i hadîs ile ehl-i re'y arasında bir yol takip etmiştir. Ehl-i re'y ekolü gibi kıyasa sıkça başvurmamışsa bile hadis ehli gibi kıyastan uzak kalmamıştır. Daha çok hadise bağlı kalmış, nassın bulunmadığı yerde re'ye de başvurmuştur. İmam Şâfiî, Evzâî hakkında, "Fıkıhî hadisine bu kadar benzeyen başka birini görmedim" derken onun, hadîs ehli grubunda yer aldığına dikkat çekmiştir. İbn Kuteybe'nin Evzâî'yi ehl-i re'y ekolüne bağlı olarak nitelendirmesi, onun hadisçilerin "ehl-i hadîs" tâbirini daha dar anlamda kullanmasından kaynaklanmıştır. Irak fikhına nazaran Medine fikhına yakın olması, onun ehl-i hadîs grubunda mütalaa edilmesine sebep olmuştur.¹³³

Evezâî'nin kendisine hadis ulaştığı halde onu bırakıp, hadise muhalefet eden Ebu Hanife'yi eleştirip kınaması, Evzâî'nin re'y konusundaki düşüncesini yansıtmaktadır.

Evezâî'nin fikhî görüşlerini günümüze kadar ulaştıran Kitâbü Siyeri'l-Evezâî adlı eseri kadar Taberî ve Tahâvî'nin İhtilâfü'l-Fukâhâ' ve İbn Rüşd'ün Bidâyetü'l-

¹³² Öğüt, "Evezâî", **DİA**, TDV Yayınları, c.11, s.549.

¹³³ Ertuğrul Boynukalın, "Evezâî ve Fikhî Mezhebi", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011/1, c. XIII, sayı: 23, s. 9-13.

Müctehid adlı hilâfiyyat eserleri ile İbn Hazm'ın el Muhallâ'sı, İbn Kudâme'nin el-Muğnî'si ve İmam Nevevî'nin el Mecmû' gibi mufassal ve mukayeseli fıkıh eserleri ile hadis ve tefsir kitapları da önemli kaynaklardır.¹³⁴

¹³⁴ Ögüt, “Evzâî”, **DİA**, c.11, s.549.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL BİR OLGU OLARAK MEZHEP DEĞİŞTİRME

2.1. MEZHEP DEĞİŞTİRME KONUSUNDA FUKAHANIN GÖRÜŞLERİ

İlk dönem fıkıh kaynakları, ilim erbabının h.II./VIII. yüzyılın ikinci yarısında fikhî görüşleri temsil eden fakihlerin etrafında ve onların fıkıh doktrinlerine teorikte mensubiyetlerinin dile getirilmeye başlandığından haber vermektedir. Fakihler etrafında II. yüzyılın ortalarından itibaren oluşan bu mensubiyete sözlü ve yazılı tartışmalarda “Ashâbü Ebî Hanîfe”, “Ashâbün mine’l Hanefiyye”, “Hanefiyyûn”, “Şâfiuyyun”, “Mâlikuyyun” ve “Hanbeliyyun” gibi ifadelerle atıflarda bulunulmuştur. Hicrî IV./X. yüzyıldan itibaren de Hanefî, Mâlikî gibi kelimelere mezhep kavramı eklenmiş ve böylece bir farklılık gerçekleşmiştir. Fıkıh muhtasarlarına ve mezhep imamlarının eserlerine kapsamlı şerhler yazılması, fıkıh usulü eserlerinin kaleme alınması, yeni meselelere mezhep imamları ve talebelerinin fikhî görüşlerinin uygulanması ve metotların belirlenmesinin ortaya çıktığı bu yüzyılda, toplumun da bu fıkıh mezheplerine intisap ettiği asır olarak ortaya çıkmaktadır. Müctehid fukahanın talebelerinin, hocalarının ictihadlarını sistematik biçimde derleyen çalışmalar yapması, hukukun bir temele dayanma ihtiyacı, bazı siyasî, sosyal ve kültürel sebepler, mezhepler arasındaki rekabeti körüklemiş, fikhî mezhep ve mensuplarının kesin hatlarla ayrışmasını hızlandırmıştır.

Hicri II./VIII. yüzyılın ortalarından itibaren de fikhî kavramlar ve meseleler üzerinde kapsamlı çalışmalar yapmış olan Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa‘d, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Mâlik b. Enes, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Dâvûd ez-Zâhirî, Ebû Sevr ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî gibi fukaha, bununla beraber kendi görüş ve çalışmalarını ilk ders halkalarına düzenli biçimde sunan âlimlerdir. Fikhî meseleleri tartışarak öğrenen, fıkıhta derinleşmeyi hedefleyen

talebelere sahip olan, şöhretleri sınırlarını aşan ve geniş kitlelerce fetvaları uygulanan bu müctehidler, bir müddet sonra mezhep imamı olarak anılmıştır. Metodolojik bir düzen içerisinde fikhî hüküm vermenin ilk sistematik çalışmalarını bu müctehidler gerçekleştirmişlerdir.

Mezhep imamı olan bu müctehidlerin talebeleri, ders halkalarında ortaya çıkan fikhî görüşleri kayda geçirmiş, sonra gelen âlimler, oluşmaya başlayan fıkıh usulünün dili ile bunları yeniden ifade etmiş, ortaya çıkan meselelerle ilgili fetva ve kazâî kararlarına bunları yansıtmışlardır.

Müslümanlar da karşılaştıkları dinî meseleler hakkında bölgelerinde yaşayan âlimlerin o mesele hakkındaki görüşlerine göre hareket etmiş, hâkimler de hukukî meselelerde buldukları bölgede hâkim olan kazâî teamüllere göre, mümkün olmayan veya uygun olmayan durumlarda ise ya kendi icthadlarına göre veya uydukları müctehidlerin icthadları doğrultusunda, onların usulüne göre meseleleri çözmüşlerdir. Bu uygulamalar sonunda bazen birbirine benzeyen meseleler hakkında zıt hükümler verilebilmiştir. Özellikle tâbiîn devrinden sonra aynı zamanda, aynı konu hakkında bir şehrin farklı yerlerinde farklı hükümlerin verildiği olmuştur.¹³⁵

Emevîler dönemi gibi çok erken tarihlerden itibaren, İslâm toplumundaki bu icthad hürriyetinin hukuk güvenliğini sarsmaması için girişimde bulunulmuştur. Basra'da Humeyd et-Tavîl, Halife Ömer b. Abdülazîz'e yargı birliğini sağlama teklifini etmiş, halife de görüş ayrılıklarını normal karşılamakla birlikte eyaletlere mektuplar göndermiş, onlara bölgelerindeki fakihlerin ittifak ettikleri hükümlere göre karar vermelerini emretmiştir. Böylelikle şâz ve uç görüşler yerine, her bölgenin kendine ait en yaygın görüşü o bölgenin icmâî olarak kabul edilmeye başlanmıştır.¹³⁶ Ancak ülkede hukuk birliği esasına göre hukukî ihtilâfların çözülmesi sağlanamadı. Bundan dolayı bir süre sonra İbnu'l-Mukaffa', Emevi Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'a bir rapor sunmuştur. Raporda mahkemelerde zıt görüşlerin hükme esas teşkil ettiğini ve bunun hukuk anarşisine sebep verdiğini, devlet eliyle hukuk güvenliğini sağlamak için icthadların derlenip en uygununun seçilmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine halife İmam Mâlik'in el-Muvatta'ını kanun metni haline getirmeye teşebbüs etmişse de, İmam Mâlik bu uygulamanın icthad hürriyetini

¹³⁵ Koca, "Mezhep", **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.538.

¹³⁶ Koca, "Mezhep", **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.537-542.

kısıtlayacağı endişesiyle bu öneriyi kabul etmemiştir. İmam Mâlik halifeden çeşitli bölgelerde yaşayan insanların benimsediği hukuk kurallarına müdahale etmemesini istemiştir.¹³⁷ Yine halife Hârûn Reşîd'in İmam Mâlik'in el-Muvatta'ını Kâbe'ye asıp, insanların onunla amel etmeye zorlama teklifini İmam Mâlik kabul etmemiş, ona şöyle demiştir: “Resulullah (s.a.v.)'in sahabeleri fûru meselelerinde ihtilaf ettiler. Memleketlere dağıldılar. Hepsi de doğruyu söylemiştir.”¹³⁸

Gerçekten de Resulullah (s.a.v.)'in sahabeleri fûru meselelerinde ihtilaf etmiş ve hiçbirini diğerine bundan dolayı düşmanlık etmemiştir. Hatta Ömer b. Abdulaziz sahabenin ihtilaflarına sevinmiş, onu şöyle dile getirmiştir: “Muhammed (s.a.v.)'in sahabeleri ihtilaf etmemiş olsalardı sevinmezdim. Çünkü o zaman ruhsat olmazdı.”¹³⁹

Zamanın ilerlemesiyle hukuk güvenliğine duyulan ihtiyaç kendini daha da hissettirmiştir. Müslüman toplumlar hukuk birliğini ve hukuk güvenliğini, belirli bir fıkıh mezhebini esas alarak ona kanun hükmü vermek suretiyle sağlamıştır. Bunun sonucunda toplumda mezhep olgusu yerleşmiştir. Öyle ki kâdı ancak müntesibi olduğu mezhebe göre hüküm verebilmiştir. Mezhep ve mezhep mensupları bu uygulamayla belirli düzeye gelmiştir. Bir mezhebe mensup fakihler, sistematik bütünlük ve tutarlılık kontrolü için, kendi düşünce ve usullerinde yaptığı çalışmalar bu süreci pekiştirmiştir. Fıkıhın hukuk alanı ile beraber, kişinin Allah'a karşı dini vecibelerini de düzenlediğinden, bir mezhebe bağlılığın Müslümanların dinî hayatlarında, kendilerine tutarlı birtakım kurallar bütününe uygulama imkânı sağladığı inkâr edilmez bir gerçektir. Çünkü kişinin gerekçeleri olmaksızın dinî yaşantısını değişken ve ölçsüz bir şekilde yerine getirmesi tutarsızlık doğuracaktır. Nitekim İslam toplumunda fıkıh mezheplerinin yerleşmesinde bu husus etkili olmuştur.

Hiç şüphe yoktur ki, bir fıkıh mezhebinin oluşması için nasıl ki mutlak müctehid olma şartı gerekiyorsa, mezhebinin yaşaması için de o mezhebe bağlı toplumsal taban ve desteğin bulunması gerekmektedir. Zira müstakil fıkıh doktrinine sahip olan, Leys b. Sa'd gibi bazı müctehidler etrafında yeterli toplumsal taban ve mensubiyet oluşmayınca bunlar mezhep olma niteliğini kazanamamış, Dâvud ez-

¹³⁷ es-Suyutî, **Cezîlü'l-Mevâhib fî İhtilâfi'l-Mezâhib**, s. 23.

¹³⁸ es-Suyutî, **Cezîlü'l-Mevâhib fî İhtilâfi'l-Mezâhib**, s. 23.

¹³⁹ es-Suyutî, **Cezîlü'l-Mevâhib fî İhtilâfi'l-Mezâhib**, s. 23.

Zâhirî gibi bazıları da bu mezhep niteliğine sahip olduktan bir süre sonra toplumsal tabanı eriyip gittiğinden mezhep olma niteliğini devam ettirememiştir.

Mezheplerin yayılış etkenleri çok çeşitli olmakla birlikte, bunlar arasında mezhebe temel teşkil eden mezhep imamı ve talebelerinin fikhî faaliyetlerini devam ettirdikleri coğrafya, mezhebin yayılma sürecinde öncelikli bir role sahip olmuştur. Örneğin; Kûfe fıkıh ekolünü temsil eden Ebû Hanîfe ve talebelerinin gayretli çalışmaları sonucu oluşan Hanefî mezhebi, h. II. / VIII. yüzyılda Irak bölgesinin kültürel ve toplumsal açıdan merkezi olan Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinde daha fazla yayılmıştır. Keza Medine fikhını temsilcisi sayılan Mâlik b. Enes ve talebelerinin çalışmalarıyla oluşan Mâlikî mezhebi de Hicaz bölgesinin kültürel ve toplumsal açıdan merkezi sayılan Kuzey Afrika ve Endülüs'te daha fazla yayılma göstermiştir. Bu coğrafyalarda sonraları ortaya çıkan Şâfiî ve Hanbelî fıkıh mezhepleri, bu coğrafyalarda geniş kitlelere sahip olamamıştır.

Mezheplerin Müslümanlar arasında tutunması ve yayılması etkenleri arasında, o mezheplerin belirli dönemlerde devletin desteğini almış olması, önemli yer tutmuştur. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin h. IV./ X. yüzyıldan günümüze kadar ki zaman aralığında Sünnî İslam dünyasının büyük çoğunluğuna hâkim olduğu aşikârdır. Bundan dolayı da Sünnî İslam dünyasında bu mezheplerin, fetva, kazâ ve eğitim müesseselerinde etkisi açıkça görülmektedir. Müslümanların söz konusu bu dört mezhepten birine intisap etme süreci içerisinde, Zâhiriyye, Evzâiyye ve Taberiyye gibi mezhepler ise çok dar sınırlar içinde varlığını sürdürebilmiştir. Süfyân-ı Sevrî, Leys b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne, İshak b. Râheveyh gibi müctehidler ise h.II. /VIII. yüzyılda geniş fıkıh halkalarına sahip olmalarına ve belirli Müslüman topluluğu ve coğrafyaları üzerinde etkili olmalarına rağmen, bu müctehidler çevresinde oluşup gelişen fıkıh çalışmaları bir mezhep haline gelememiş, onların icthadları fukaha arasında tartışılan görüşler olarak kalabilmiştir.

Sünnî olmayan Müslümanlar arasında da ortaya çıkan fıkıh mezhepleri de fikhın kavramlaşmasında, sistematik hale gelmesinde ve mezhebin fert ve toplum arasındaki ilişkilerinde, Sünnî mezheplerin geçirdiği süreçlerden geçmiştir. Zeyd b. Ali'ye nisbet edilen Zeydiyye, Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen Ca'feriyye (İmâmiyye,

İsnâaşeriyye) ve Abdullah b. İbâz'a nisbet edilen İbâziyye mezhepleri günümüze kadar hayatlarını devam ettirmiş mezheplerdir.¹⁴⁰

Fert ve toplum hayatının bütün alanını kapsayan fikhin İslâm toplumu üzerinde siyasî, itikadî ve tasavvufî zümrelere nispetle daha güçlü etkileri olmuştur.

İslâm tarihinde siyasî iktidarı elinde tutan güçler genellikle hâkim oldukları topraklarda orada geçerli olan (mer'î hukuk) mezhepleri tanımış ve desteklemiştir. Endülüs ve Kuzey Afrika coğrafyasında hâkim olan devletler Mâlikî mezhebini, Mâverâünnehir'e hâkim olan devletler Hanefî mezhebini desteklemiştir. Şîî Fâtımîler gibi iktidarlar dahi Sünnî fıkıh mezheplerinin varlığına ve toplum tarafından uygulanmasına engel olamamışlardır. Hicri V./XI ve VI./ XII. yüzyıllarda ise Irak ve Horasan gibi yerlerde birden fazla mezhep bir arada yaşamıştır. Bu bölgelerde hâkim olan iktidarlar bir mezhebe karşı diğer bir mezhebi desteklemişlerse de, söz konusu bu destek, siyasî mücadele başta olmak üzere fikhin dışındaki sebeplerle gerçekleşmiştir.¹⁴¹

Hicri VI./ XII. yüzyıldan sonra, toplumda hâkim olan dört Sünnî fıkıh mezhebi de eşit derecede meşrû kabul eden anlayış yaygınlaşmıştır. Bundan dolayı, siyasî iktidarlar bir mezhebin aleyhine faaliyetlerini, büyük ölçüde azaltmıştır. Nitekim Mısır'da Memlûkler devrinde dört mezhebin her birisi için bir mahkeme kurulmuştur. Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî ve Şam Emeviyye Camii gibi birden fazla mezhep mensubunun yaşadığı yerlerde dört mezhebin her birisi için o mezhepten imamlar ta'yin edilmiş, namazlar ayrı cemaatler halinde kılınmış, her bir mezhep için ayrı yerleri tahsis edilmiş bölümlere sahip medreseler inşa edilmiştir. Bu uygulama farklı mezheplere mensup olan topluluklar arasındaki ilişkideki istikrarı da göstermektedir.

Türkler arasında İslâmiyet Talas Savaşı'ndan sonra hızla yayılmış ve Müslüman olan Türklerin büyük çoğunluğu Hanefî mezhebine bağlanmıştır. Selçuklular tarafından da bu Hanefî mezhebi anlayış ve uygulaması devam ettirilmiştir. Selçuklu sultanları Hanefî mezhebine mensup olmalarından dolayı öncelikle Hanefîlere, ondan sonra da Selçuklu coğrafyasında ikinci büyük kitle olan ve bürokraside büyük bir ağırlığa sahip olan Şâfîîler'e eğitimde, yargı faaliyetlerinde,

¹⁴⁰ Koca, "Mezhep", **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.537-542.

¹⁴¹ Koca, "Mezhep", **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.537-542.

bürokratik görevler için yapılan tayinlerde ve camilerin inşası gibi konularda her türlü destek ve kolaylığı sağlamıştır.¹⁴² Osmanlı Devleti de hâkimiyetinde olan Sünnî toplulukların mezheplerini eğitim ve öğretimlerinde tatbik etmeleri hususunda onlara müdahale de bulunmamış, bilakis yardımcı olmuştur. Hanefî mezhebinin Osmanlı Devleti'nde hâkim olması ve devletin resmî mezhebi kabul edilmesine rağmen diğer mezheplere bağlı olan bölgelerde yaşayan halkın fıkhi mezhebine göre fetva verilmiş ve ona göre medrese eğitimi yapılmıştır. Davalarını bölgenin mezhebine mensup kadı naipleri yürütmüştür. İslâm dünyasının modernleşme sürecinde fıkha bağlı kanunlaştırma faaliyetlerinde de genellikle farklı mezhep görüşlerine başvurulmuştur. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye hazırlanırken, Hanefî mezhebi öncelikli olsa bile, kanunlaştırma faaliyetlerinde farklı mezheplerinden yararlanılmış ve onların görüşlerine yer verilmiştir.

Fıkıh mezhepleri, İslam toplumunda yerleşmeden önce, tek mezhebe bağlılık, fertlerin dinî yaşantılarında bir zorunluluk değilken, mezheplerin özellikle eğitim ve yargıda kurumsallaşmasıyla bir mezhebe bağlılık meselesi etrafında yoğun tartışmalar yaşanmıştır.¹⁴³ Mezhebe bağlılık açısından fakih ve mukallid diye Müslümanlar ikiye ayrılmış ve fıkıh usulünde de bu ayırım gözetilmiştir. Ancak h.V./XI yüzyıldan itibaren bu ayırım zenginleşmiş, mezhep ve Müslüman fert ilişkilerinde yeni kategoriler ortaya çıkmıştır. Bir kısım âlimler mukallid kategorisindeki bir Müslüman'ın bir mezhebe uymasıyla o mezhebe bağlı kalmasının kendisi için bir vecibe olduğunu, kişinin mezhep konusunda dilediği gibi davranmasının keyfiliklere yol açacağından, belirli bir mezhebe bağlı kalmanın zorunlu olduğunu savunmuştur. Öyle ki, mezhebini terk eden kişinin ta'zir edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹⁴⁴ Diğer bir grup âlim ise, böyle mezhebe bağlılık konusunda naslarda, sahâbe ve tâbiîn'in uygulamalarında bu görüşü destekleyen bir delilin bulunmadığını söylemiş, sürekli belirli bir mezhebe bağlı kalmanın vâcip olmadığını ve gerektiğinde bağlı olduğu mezhebi terk edip, güven duydukları âlimlerden aldıkları fetvalara göre amel edebileceklerini söylemişlerdir.¹⁴⁵

¹⁴² Koca, "Mezhep", **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.537-542.

¹⁴³ Koca, "Mezhep", **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.537-542.

¹⁴⁴ Hayreddin Karaman, **İslam Hukukunda İctihad**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Emel Matbaacılık 1971, s.217.

¹⁴⁵ Karaman, **İslam Hukukunda İctihad**, s.218.

Mezhebe bağıllık meselesinde bu görüşler ortaya konmasına rağmen; mukallid konumunda olan bir kimsenin bir mezhebi tercihinin dinî ve ilmî bir değeri olmadığı sadece ona fetva veren müftünün sözüne uymasının kendisine gerekli olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Bu yüzden; “Avamın mezhebi olmaz; avamın mezhebi kendilerine fetva veren müftünün mezhebinden ibarettir” sözü fakihler arasında yayılmıştır.¹⁴⁶

Mezhebe bağıllık ile ilgili olarak mezhep değıştirme konusunda da olumlu ve olumsuz görüş bildirenler bulunmuştur. Bir bölgedeki savaş ve göçler gibi nedenlerle demografik yapının değışmesi sonucunda bölgesel düzeyde mezhep değıştirenler olduğu gibi, bireysel tercihten dolayı fertler düzeyinde de mezhep değıştirenler olmuştur. Kişisel tercihlerinden dolayı mezhep değıştirenler arasında Ebu Cafer et-Tahâvî, Hatîb el-Bağdâdî, Abdulaziz b. İmran el-Huzâî, İbn Berhân, Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî, Ebu'l-Kâsım el-Ukberî ve Muhammed b. Ahmed b. Nasr et-Tirmizî gibi meşhur âlimler bulunmaktadır. Belli bir mezhebe bağıllı kalmayı vacip görmediğinden dolayı mezhep değıştiren bu fakihler, bazı şartlarla taklidi kabul etmişlerdir. Taklidi caiz olan mezhepler için de şu iki farklı görüş ortaya çıkmıştır;

Birincisi; Dört mezhep dışında kalan mezheplerin görüşleri tedvin (derleme) ve tenkih (hükümün iletinin ayıklanıp asıl sebebin ortaya çıkarılması) edilmediğii için taklit edilemezler.

İkincisi; Görüşleri, şartlarına uygun olarak sahih bir şekilde nakledilmiş bütün müctehidler taklid edilebilir.¹⁴⁷

İhtiyaç veya zaruret olmadan kişinin, kendi mezhebi dışındaki mezhep görüşleriyle amel edebilmesi meselesinde fakihler farklı görüşler belirtse de ihtiyaç veya zarurettten dolayı kişinin mezhebi dışındaki mezheplerin görüşleriyle amel edebileceğii noktasında ittifakları vardır.¹⁴⁸

Bu olumlu yaklaşıma rağmen uygulamada fakihlerin mensubu bulunduğu mezhepten başka mezheplerin görüşleriyle amel edip, yararlanmaları az vuku bulmuştur. Çünkü fakihin mensubu olduğu mezhep görüşlerinin delillerine olan güveni, başka mezhebi taklit etmekten onu ürkütmüştür. Nitekim Hanefî fıkıh

¹⁴⁶ Koca, “Mezhep”, **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.541.

¹⁴⁷ Karaman, **İslam Hukukunda İctihad**, s.219.

¹⁴⁸ Koca, “Mezhep”, **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.541-542.

usulcülerinden Ebu'l-Hasan el-Kerhî'nin; "bir mezhep görüşünün nassa aykırı görülmesi halinde o mezhep imamlarının nesih sebebiyle o nassı dikkate almadığını veya te'vil yoluyla o sonuca ulaştığını kabul etmek gerekir" ifadesi bu anlayışı açık bir biçimde ortaya koymaktadır.¹⁴⁹

Bir mezhebin görüşlerine hâkimken başka bir mezhebin görüşlerini öğrenmenin zorluğu, bir mezhepte istikrar ve güveni temin etmiş olmak veya mezhep taassubunun baskın gelmesi gibi nedenler başka mezheplerden yararlanmayı da zorlaştırmıştır. Fakihler arasında taklide cevaz verilmiş ancak; "birden fazla icthadî görüşü bir araya getirerek, hiçbir müctehidin söylemediği bir görüşü ortaya çıkarmak" anlamında kullanılan telfik kavramı kesinlikle fakihler tarafından kabul görmemiştir.¹⁵⁰ Bununla birlikte fakihlerin çeşitli sebeplerle mezhep değiştirmeleri tarihsel bir realite olarak vuku bulmuştur. Nitekim tez konumuz da bu tarihsel realite üzerinedir.

2.2. FUKAHANIN MEZHEP DEĞİŞTİRMESİNİN SEBEPLERİ

Derin bilgi sahibi olmalarına rağmen, ibadet konularında bir mezhebe bağlı iken, mezhepsiz kalmayarak başka bir mezhebe geçen ulema hatta fukahâ'nın varlığı, bir Müslüman için ibadet ve muamelelerde fikha duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Öyle ki zamanının en büyük âlimi olan fukahâ, yaşadığı dini hayatın meselelerinde Müslümanlara verdiği fetvalarda mensup olduğu mezhebe göre hüküm vermişlerdir. Kendi arzu ve heveslerine göre fetva vermemişlerdir.

Gelişen durum, değişen ortamlar fukahâ'nın bazen yıllarca mensup kaldığı bir mezhepten başka bir mezhebe intikallerine sebep olmuştur. Hatta Mübarek b. Mübarek b. Said el Vecih b. Dehhan en-Nahvi el-Vâsitî (532/1138. ö. 613/1216) (Hanbelî-Hanefî- Şafi), Ebu'l-Abbas Şemsuddin Muhammed b.Musa b. Muhammed b. Sened b. Temim el-Lahmî ed-Dımaşkî (İbnu Sened) (729/1329. ö.792/1390) (Şafiî-Malikî-Şafiî), Ebu Ali el-Hasan b. Mübarek b. Muhammed b. Yahya b. Müslim b. ez-Zubeydî (543/1149 / ö.629/1232) (Hanbelî-Şafiî-Hanefî), Ebu Bekr Muhammed b. Hamd b. Halef b. el-Hüseyn b. Ebi'l Mune el-Bendenîcî el-Bağdadî

¹⁴⁹ Koca, "Mezhep", **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.537-542.

¹⁵⁰ Ebu Bekr es-Seyyid Muhammed Şeta ed-Dimyâtî, **İânetu't-Tâlibin**, Darü'l-Fikr, Beyrut 2002, c.4, s.217.

(Hanfeşe) (538/1144) (Hanbelî-Hanefî-Şafî), Ebu'l-Kâsım İbnu Nâciye (İbnu Bâciye) Ahmed b. Abdullah b. Berake b. Hüseyin el Harbî (İbnu Ebi'lMaâli) Abdullah b. Berakât (475/ 1082- ö. 554/ 1159) Hanbelî-Hanefî-Şafî ve Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Abdu'l-Hakem b. A'yun b. Leys el-Mısırî (182/798. ö. 268/882) (Malikî-Şafî-Malikî) gibi fakihler ömründe birden fazla kere mezhep değiştirmiştir.

Fukahanın bir mezhepten bir başka mezhebe geçişi taklit olgusu ile karıştırılmamalıdır. Taklit, kişinin bir mezhebe bağlı iken, bir meselede başka bir mezhebin görüşüne göre hareket etmesi iken, başka bir mezhebe intikal, kişinin fıkha ait bütün hükümlerde bağlı olduğu bir mezhebi bırakıp, bütünüyle başka bir mezhebin hükümlerine tabi olmasıdır. Taklidi, âmî olan bir müslüman yapabileceği gibi, mezhebinde müctehid olan fakih bile yapabilir. Hanefî mezhebinin büyük müctehidlerinden İmam Ebu Yusuf bir hamamda aldığı gusül ile Cuma namazını kıldırdıktan sonra, ona hamamın havuzunda bir farenin öldüğü haberi verilince, kendi mezhep görüşüne göre sahih olmayan o ibadeti, “Medine fukahâ’sının “su iki kulleğe ulaşınca necaset taşımaz” görüşünü alıruz” diyerek, o ibadetin sahih olduğu başka mezhebi taklit etmiştir.¹⁵¹ Bununla birlikte ammî olan bir kişinin, dünya menfaati için mezhebinde değiştirmesi mekruh görülmüştür.¹⁵² Çünkü henüz hakkıyla bile bilemediği, onu araştırmaya bile ilmi gücünün olmadığı fakat alıştığı mezhebinden başka bir mezhebi yeniden öğrenmesi çok zordur. Eğer mezhep değiştirmesi dini bir gaye için ise, örneğin; uğraşmasına rağmen mensubu olduğu mezhepten yeterli bilgiyi öğrenmemiş veya mensubu bulunduğu mezhep bilgilerini kendisine öğretecek bir âlim bulamazsa (yaşadığı memlekette mezhebine bağlı âlim yoksa o yerin uleması diğer mezhebe mensup ise) ve diğer mezhebi kendisine daha kolay bulup kısa zamanda o mezheple ilgili yeterli bilgiyi öğreneceğini umuyorsa o zaman bu kişinin mezhebinde değiştirmesi kesin olarak vacip olur, önceki mezhebinde devam etmesi haramdır. Çünkü hangisi olursa olsun geçerli müdevven bir mezhebe bağlanmak, onun fikhını öğrenmek bütün mezheplerden cahil kalmaktan daha hayırlıdır. Fıkıh ilminden farzı ayn olan miktarı bilmek kişiye farzı ayn’dır. Bir mezhebe bağlı olmadan yapılan ibadetlerin sahih olması çok az bir ihtimaldir.

¹⁵¹ Numan b. Mahmud Efendi el-Âlusî, **Celau'l-Ayneyn bi-muhaketi'l-Ahmedeyn**, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2006, s.186.

¹⁵² Aâuddin Âbidin, **Hediyyetü'l-Alâiyye**, Mektebetu's-Sahafe, İstanbul 1993, s.395.

Ammî'nin mezheb değiştirmesi dini ve dünyevi bir maksada dayanmıyorsa, intikal etmek istediği mezhebi öğrenebilme imkânına sahip ise bunda beis yoktur.¹⁵³ Mensup olduğu mezhebini öğrenmesi daha kolay iken, ammî'nin mezhebini değiştirmesi ciz olmaz. Durru'l-Muhtr kitabının şerhi olan Reddu'l-Muhtar bu mesele ile ilgili olarak "Kınye" kitabında "kerhiyet" meselesinde ister Hanefi, ister şâfiî olsun, ammî olan kişi bir mezhebten diğer bir mezhebe geçemez." denildiğini nakil etmiştir.¹⁵⁴

Hanefi fıkıh eseri Tatarhniyye'de dünya menfaati veya mezhebini hafife alıp zevk için mezhebini terk eden kişi hakkında zikredilen bir olay mezhep değiştirme konusunda hassas olunması gerektiğini vurgulamaktadır; Ebu Bekir el-Cürcânî (r.h.) zamanında Hanefi mezhebine bağlı olan bir kimse, re'y ehli olmayıp, hadis ehlinden olan birinin kızını ister. Kızın babası da "ancak kendi mezhebini bırakıp, imamdan sonra Fatıha'yı okur ve namaz intikallerinde ellerini kaldırırsan (şâfiî mezhebine uyarсан) kızımı sana veririm" der. O da bunu kabul edince, baba kızını ona verir. Ebu Bekir Cürcânî'ye (r.h.) bu mesele sorulunca başını eğip; "Bu nikh cizdir. Ancak o kimsenin ölüm anında imansız gitmesinden korkarım. Çünkü kendisine göre hak olan mezhebini hafife alıp, şehvet uğruna bir kadın için terk etmiştir" diye cevap verir.¹⁵⁵ Aynı şekilde delil olmadan sadece dnyev kaygılarla "Hanefi mezhebinden şâfiî'ye geçen kişinin zem edilen gnahkr olduğu ve te'dip ve ta'zir ile cezalandırılması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁵⁶ Yine "mezhebini hafife alarak, onu önemsemeden, Hanefi mezhebinden şâfiî mezhebine intikal eden kişinin şehadetinin kabul edilmeyeceği literatürde yer almaktadır.¹⁵⁷ Bu durum Hanefi mezhebinden şâfiî mezhebine intikal etmeye mahsus olmayıp, meşru' bir zaruret olmadan mezhebini değiştiren herkesi kapsamaktadır.¹⁵⁸

Bunun yanında bağlı buldukları mezhepler içerisinde ilmi kariyere sahip olmalarına rağmen, çeşitli sebeplerden dolayı mezhep değiştiren fakihler de

¹⁵³ bidin, **Hediyetü'l-Alâiyye**, s.395.

¹⁵⁴ Muhammed Emin İbn Âbidîn, **Reddu'l-Muhtr ala'd-Dürri'l-Muhtr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992, c.5, s.481.

¹⁵⁵ İbn Âbidîn, **Reddu'l-Muhtr ala'd-Dürri'l-Muhtr**, c.4, s.80.

¹⁵⁶ İbn Âbidîn, **Reddu'l-Muhtr ala'd-Dürri'l-Muhtr**, c.4, s.80.

¹⁵⁷ İbn Âbidîn, **Reddu'l-Muhtr ala'd-Dürri'l-Muhtr**, c.5, s.481.

¹⁵⁸ İbn Âbidîn, **Reddu'l-Muhtr ala'd-Dürri'l-Muhtr**, c.5, s.481.

olmuştur. Bunlar arasında olup, dikkat çeken, meşhur fakihler'den bazıları şunlardır: Abdulaziz b. İmran el-Huza'i (h.d. 204/820.ö.234/848) Maliki mezhebine bağlı fakihlerin büyüklerinden biri iken İmam Şafii Mısır'a gidince, kendisi mezhep değiştirerek Şafii olmuştur. Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Seleme et-Tahâvî (238/852.ö.321/933), önce Şafii mezhebine mensup iken, mezhep değiştirerek Hanefi olmuştur. Meşhur muhaddis Hatib el-Bağdadi adıyla bilinen Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (392/1002. ö.463/1071) Hanbeli mezhebine bağlı iken, mezhep değiştirip Şafii mezhebine intikal etmiştir. Âmidî adıyla şöhret bulmuş Ebu'l-Hasan Seyfuddin Ali b. Ebu Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî, (h.d.550/1155.ö.631/1234) Hanbeli mezhebinden Şafii mezhebine geçmiştir. Nahiv âlimi Mübarek b. Mübarek b. Said el-Vecih b. Dehhan en-Nahvi el-Vâsîfî (532/1138. ö: 613/1216) ise üç mezhep değiştirmiştir. Hanbeli iken Hanefi mezhebine geçmiştir. Nizamiye medresesindeki ders okutabilmenin bir şartı da Şafii olmak olduğundan, orada ders verebilmek için Şafii mezhebine geçmiştir. Hatta bazen terk ettiği eski mezhebine bir müddet sonra dönen fakihler de olmuştur. Örneğin; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Süleyman el-Ezraî (h. ö. 833/ 1430) Hanefî mezhebine mensup iken Şafî mezhebine geçmiş, sonrasında tekrar eski mezhebi olan Hanefî mezhebine geri dönüş yapmıştır.¹⁵⁹

Fıkıh literatüründe fakihin, bir mezhepten başka bir mezhebe geçiş yapması nassa, icmaya, kıyas-ı celî' ve usul kaidelerine muhalif olmadığı müddetçe caiz olarak görülmüştür.¹⁶⁰

Fukahânın mensup olduğu bir mezhepten başka bir mezhebe intikal etmesinde yukarıda ana hatlarıyla ifade ettiğimiz sebeplerin dışında çok çeşitli sebepler etken olmuştur. Nitekim bunları aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız. Ancak bu sebepleri ele almadan önce şunu belirtmekte fayda vardır; Fıkhi konularda ictihad veya tercihte bulunmak ancak hakkında delaleti ve sübutu zanni nass'a bağlı olan hükümlerde veya delalet ve subut'tan birisinin zanni nass'a bağlı olduğu hükümlerde olur. Yoksa delaleti ve sübutu kat'i nass'a bağlı olan, dinden olduğu kesin bilinen veya bütün ulemanın icma ettiği, ittifakî olan hükümlerde ne ictihad, ne de tercih söz konusu değildir. Bununla beraber bir delile bağlılıktan veya

¹⁵⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, c.9, s.297.

¹⁶⁰ el-Âlusî, *Celau'l-Ayneyn bi-muhaketi'l-Ahmedeyn*, s.189.

mezhepler arasındaki hilaftan kurtulmak için ihtiyattan dolayı değil de her mezhepten en kolay hükmü alıp (elinden kan çıkan ve eli bayana dokunan kişinin abdestliyim demesi gibi), dinen üzerinde olan mükellefiyet bağını atmak suretiyle bir mezhepten bir mezhebe intikal kişiyi fâsık yapar ve o kişinin şahadeti kabul edilmez.¹⁶¹ Süleyman et-Teymî de bu konuda şunu söylemiştir: “Eğer her âlimin ruhsatıyla amel edersen, şerrin bütünü kendinde toplamış olursun.”¹⁶²

2.2.1. Bir Delile Bağlılıktan Kaynaklanan Mezhep Değişirme

Mezhep değiştiren fukahanın mezhep değiştirmesinde etkili olan en önemli sebeplerden biri fakihin önceleri bağlı olduğu mezhebin fıkıh usul kaidelerinden, başka bir mezhebin delilleri kendisine daha uygun geldiğinden dolayı başka bir mezhebe intikal etmesidir. Bu grupta yer alan fakihler içinde en bilinen örnek daha ziyade İbn Hazm adıyla bilinen Ebu Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî’dir.

İbn Hazm başlangıçta Maliki fikhıyla amel etmiş, kısa bir süre Şafii fikhıyla ilgilenmiş ancak celî ve hafî kıyas konusundaki görüşler ile nassların zahiriyle amel etme konusundaki görüşleriyle Zâhiriliği benimsemiştir.¹⁶³

Benzer bir durum Ebu’l-Kasım Mahmud (Seyfu’d-devle / yeminu’d-devle / eminu’d-devle) b. Nâsır ed-Devle Sebuktekin Ebi Mansur (361/971 ö.421/1030) için de söz konusudur. Başlangıçta Hanefî mezhebine mensup olan Ebu’l-Kasım Mahmud, Şafii mezhebinin hadislere daha uygun olması gerekçesiyle Şafii mezhebine intikal etmiştir.¹⁶⁴

2.2.2. İlmî Bir Tartışmadan Kaynaklanan Mezhep Değişirme

Bağlı olduğu mezhebin dışındaki bir ilim halkasındaki tartışmalar da kimi zaman fukahanın mezhep değiştirmesinde etken olmuştur. Örneğin Maliki fakih Abdulaziz b. İmran b. Eyyüb b. Miklas, İmam Şafii Mısır’a gelince onun ilim

¹⁶¹ Ali b. Nayif eş-Şuhud, *el-Hulasatu fi Esbâb-i İhtilafi’l-Fukaha*, Beyrut, 2008, s. 53.

¹⁶² Şeyh Ali Venîs, *Hükmu’l-İntikali Beyne’l-Mezâhibi’l-Fıkhiyye*, s. 4. (www.alukah.net)

¹⁶³ H.Yunus Apaydın “İbn Hazm”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20, s.42.

¹⁶⁴ İbnü’l-İmâd, *Şezarâtu’z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, c.3, s.220.

halkasına dâhil olmuş, bu meclisteki ilmi münazara ve münakaşalardan etkilenerak Şafii mezhebine geçiş yapmıştır.

Benzer bir durum Ebu Hişam Ahmed b. Muhammed b. İsmail b. Abdurrahim b. Yusuf b. Şemir el-Mısrî (İbnu'l-Berhan ez-Zahirî et-Teymî) (754/1353.ö.808/1405) için de geçerlidir. Önceleri Şafii olan İbnu'l-Berhan, Zahirî mezhebinin ilim halkasına dâhil olduktan sonra mezhep değiştirmiş ve Şafii mezhebenden Zâhirî mezhebine geçiş yapmıştır.¹⁶⁵

2.2.3. Sosyal Çevrenin Etkisiyle Mezhep Değiştirme

Fakihin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum ve çevre baskısı da fukahanın mezhep değiştirmesinde bir etken olabilmiştir. Örneğin; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (h. d. 392/1002. ö.463/1071) başlangıçta Hanbelî mezhebine mensupken, bid'atılara ilgi duyduğu gerekçesiyle Hanbelilerin sözlü saldırılarına maruz kalmış, bunun neticesinde Şafii mezhebi mensuplarının himayeleri altına girmek için Şâfiî mezhebine geçmiştir.¹⁶⁶

Aynı şekilde Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Esiruddin b. el-Muhib (İbnu Şehne) el-Halebî (892/1487)'de başlangıçta Hanefî mezhebine bağlı iken Şafii mezhebinde olan kâdılarının eleştiri ve eziyetlerinden kurtulmak için Şafii mezhebine geçiş yapmıştır.¹⁶⁷

2.2.4. Fakihin Yeni Geldiği Bir Bölgede Farklı Mezhep Mensubunun Olmaması

Başlangıçta Şafii olan Ahmed b. Faris b. Zekeriya er-Razi, Hemedan şehrinden Rey şehrine gitmiş, bu bölgede Maliki mezhebi mensubunun olmadığını görünce, Maliki mezhebinin bölgede tanınıp bilinmesi açısından Maliki mezhebine geçiş yapmıştır. Bu durumun sebebi kendisine sorulunca; İmam Mâlik'e gayretim

¹⁶⁵ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zehab fî Ahbâri Men Zeheb**, c.9, s.119.

¹⁶⁶ M.Yaşar Kandemir, "Hatib el-Bağdadî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1997, c.16, s.456.

¹⁶⁷ Şemsüddin b. Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî, **ed-Davu'l-Lamiu li ehli Karni't Tâs'i**, Daru'l-Ciyl, Beyrut 1992, c.9, s.294.

tuttu. Böyle bir şehirde bu mezhebe bağlı kimsenin kalmaması beni mezhep değiştirmeye sevk etti” demiştir.¹⁶⁸

2.2.5. Diğer Mezhebin Fakihe Daha Kolay Gelmesinden Dolayı Mezhep Değişirme

Örneğin Abdülkadir-i Geylânî, Bağdat’a gittiğinde mensubu olduğu Şâfiî mezhebini bırakmış, mizacına daha uygun geldiğine inandığı Hanbelî mezhebine geçmiştir. Bununla beraber yine hayatının sonuna kadar her iki mezhebe göre de fetva vermiştir.¹⁶⁹

2.2.6. Hocasıyla Anlaşamaması Sebebiyle Fakihin Mezhep Değişirmesi

Örneğin, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Seleme et-Tahâvî, Şafii mezhebinin büyüklerinden ve aynı zamanda dayısı olan İmam Müzenî’nin ders halkasında dayısıyla (hocasıyla) bir tartışma yaşamış, dayısının “vallahi senden bir şey olmaz” sözüne kızarak ders halkasından ayrılarak İbn Ebi İmran el-Hanefî’nin yanına gidip, ondan Hanefi fikhini okumuş ve bu mezhebin önde gelen fakihlerinden olmuştur. Muhtasar adlı eserini yazarken de “Allah Ebu İbrahim (İmam Müzenî)’den râzî olsun. Hayatta olsaydı o yemininden dolayı keffaret verecekti” demiştir.¹⁷⁰

2.2.7. Resmi ve İdari Görevler veya Vakıf Menfaatleri Nedeniyle Mezhep Değişirme

Resmi ve idari bir takım makam ve mevkilere gelebilme düşüncesi de örnekleri az olmakla birlikte fukahanın mezhep değiştirmesinde etkili olan unsurlardandır. Örneğin; Mübarek b. Mübarek b. Said el-Vecih b. Dehhan en-Nahvi el-Vâsifî (532/1138 ö. 613/1216) Hanbeli mezhebinden Hanefî mezhebine intikal etmiştir. Nizamiyye medresesinde nahiv dersleri vermek üzere görev alınca, bu medresede müderrislerin Şafii mezhebine mensup olmaları şart koşulduğundan Şafii mezhebine geçiş yapmıştır. Müeyyed Ebu’l-Berekât Muhammed b. Ahmed b. Zeyd

¹⁶⁸ es-Suyûtî, **Buğyetu’l-Vuât fi Tabakâti’l-Luğaviyyin ve’n-Nuhât**, c.1, s.352.

¹⁶⁹ Koca, “Mezhep”, **DİA**, TDV Yayınları, c.29, s.541.

¹⁷⁰ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü’l-A’yân ve Enbâü Ebnâ’i’z-Zamân**, c.1, s.71.

et-Tikritî bu mezhep değişikliğini dünyaya meyil için yaptığından dolayı Mübarek b. Said el-Vecih b. Dehhan'ı yazdığı bir şiirle eleştirmiştir.¹⁷¹

Makam için mezhep değiştiren fukahanın tipik örneği Numan b. Muhammed b. Mansur'dur. Bâtini mezhebinde olan Fâtimî'lerden Muiz el-Abîdî, Mısır'a hâkim olunca o güne kadar Mâlikî mezhebine bağlı olan ilim ve fıkıh ehli Numan Muhammed b. Mansur'a kâdî'lık teklifinde bulunmuş, O da bu vazifeyi kabul etmiştir. Sadece kabul etmekle kalmamış, Bâtinî mezhebine ait 30 ciltlik "Deâimu'l-İslam" ve 50 ciltlik "Minhâcu Şerhi'l Âsar" gibi eserler de kaleme almıştır.¹⁷²

Kadılık görevinin mezhep değiştirmeye etkisine bir başka örnek; Abdullatif b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el Hasenî el-Fasî el-Mekkî (h.d.779/1378. ö.853/1451)'dir. Başlangıçta Mâlikî olan Abdullatif b. Muhammed, Mekke'de Hanbelî kadılığı görevi açılınca, kendisi "ben de Hanbelî'yim" demiş ve Mekkede ilk Hanbelî kâdılık vazifesini yerine getiren kişi olmuştur. Daha sonra kendisine Medine Kadılığı da verilmiş ve "Kâdiu'l-Harameyn" ünvanını almıştır.¹⁷³

Rivayete göre benzer bir durum Ubeydullah b. İvad b. Muhammed el-Celal b. et-Tac eş-Şirvanî el-Erdebilî el-Kahirî (h. ö.807/1404) için de söz konusudur. Memluk Sultanı Seyfuddin Yalboğa el-Yahyayî "Kim Şafî mezhebinin terk edip, Hanefî mezhebine geçerse ona vazife ve 500 altın vereceğim" demiş, bunun üzerine Şafii mezhebine mensup Ubeydullah b. İvad Hanefî mezhebine geçmiştir.¹⁷⁴

Ebu'l-Abbas Şemsuddin Muhammed b. Musa b. Muhammed b. Sened b. Temim el-Lahmî ed-Dımaşkî (İbnu Sened) (h.d.729/1329. ö.792/1390) de Memlük döneminde kadılık teklifinden dolayı mezhep değiştiren fukaha arasındadır. Başlangıçta Şafii mezhebine mensup iken kendisine kadılık teklif edilince Malikî mezhebine geçmiş ve o mezhebin kâdılığını yapmıştır.¹⁷⁵

2.2.8. Eşinin Mezhebine Uymaktan Kaynaklanan Mezhep Değiştirme

Hatice bnt. Muhammed b. Hasan el-Bâbî el-Halebî (İbn Bilunî) (ö.930/1524) Suriye'nin kuzeyinde bulunan "Bab" şehrinde doğan ve Halep'te ikamet eden salih

¹⁷¹ İbn-i Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân*, c.4, s.152.

¹⁷² İbn-i Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân*, c.27, s.95.

¹⁷³ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.6, s.277.

¹⁷⁴ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.5, s.117.

¹⁷⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, c.6, s.326.

ve fakihe bir hanımdır. Dönemin önemli hadis âlimlerinden Kemal b. Nâsîh et-Tarablusî ona Buhari'den hadis rivayet etme icazetini vermişti. Babası ve kız kardeşleri Şafîî olmalarına rağmen evlendikten sonra kocasıyla beraber bedenlerinin dokunması durumunda abdestini muhafaza edebilmek için Hanefî mezhebine geçmiştir.¹⁷⁶ Benzer bir durum Şihâbuddin Ahmed b. Hamza el-Kal'î el-Halebî (İbnu Kîmê) (h. ö.950/1544) için de geçerlidir. Kendisi başlangıçta Hanefî mezhebine mensup iken dönemin önemli Şafîî âlimlerinden Şeyh Nureddin el-Bekrî'nin kızı ile evlenince Şafîî mezhebine geçmiştir.¹⁷⁷

2.2.9. Bir Bölgede Belirli Bir Mezhebin Çeşitli Sebeplerle Hâkim Kılınmasından Dolayı Mezhep Değişirme

Konuyla ilgili somut bir örnek bulamasak da hukuki istikrarı sağlama düşüncesiyle bir bölgede belirli bir mezhebin hâkim kılınmasının fukahanın mezhep değiştirmesinde etkin olması ihtimal dâhilindedir. Nitekim Hanefî ve Mâlikî mezhepleri bu yönüyle diğer mezheplerden ayrılmaktadır. Her iki mezhebin de dönemin siyasi otoriteleri tarafından terviç edilmesi bu iki mezhebe tanınan çeşitli imkân ve fırsatlar fukahanın bu iki mezhebe yönelmesinde pozitif ayrımcılık imkânını getirmiş olabilir.

2.2.10. Gördüğü Rüya Üzerine Fakihin Mezhep Değişirmesi

Rivayete göre Ebu Cafer Muhammed b. Ahmed b. Nasr et-Tirmizi hac farızası için Medine'de bulunduğu sırada Mescidi Nebevi'de uykudayken Resulullah (s.a.v.)'i rüyada görür. Rüyasında Hz. Peygamber'e Hanefî ve Mâlikî mezhebiyle ilgili görüşlerini yazıp yazmamayı sorar. Hz. Peygamber'den ret cevabını alınca bu sefer Şafîî mezhebiyle ilgili görüşlerini yazıp yazmamayı sorar, Hz. Peygamber de memnuniyetini ifade edince Muhammed b. Ahmed b. Nasr et-Tirmizi Mısır'a gider ve Şafîî mezhebine intisap ederek, görüşlerini yazar.¹⁷⁸

Benzer bir örnekte başlangıçta Şafîî mezhebine bağlı olan Abdülkâdir Geylânî (r.h.) rüyasında Ahmed b. Hanbel'i görür. Ahmed b. Hanbel ondan o

¹⁷⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, c.8, s.172.

¹⁷⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, c.8, s.280.

¹⁷⁸ el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdad Medinetu's-Selâm*, c.2, s.234.

sıralarda zayıf olan mezhebine intikal edip mezhebini canlandırmasını istemiş. O da Hanbelî mezhebine girerek, yaşadığı dönemde Hanbelî mezhebinin önde gelen imamlarından olmuştur. Bundan dolayı “dini ihya eden” manasına gelen “Muhyiddin” lakabı verilmiştir.¹⁷⁹

Münyetü’l-musallî ve Gunyetü’l-mübtedî gibi eserlerin sahibi olan Kaşgarlı Muhammed b. Muhammed b. Ali (705/1305) rüyasında kıyametin koptuğunu, insanların da cennete girdiğini görmüş, bir topluluk ile cennete geçmek için yürürken, bir şahsın kendisini kenara çekerek Şafii mezhebine tabi olanların, Hanefi mezhebine tabi olanlardan önce cennete gireceğini söylemiş, o da cennete ilk girenlerden olmak istediğinden Hanefi mezhebinden Şafii mezhebine geçiş yapmıştır.¹⁸⁰

Aynı şekilde Mansur b. Muhammed b. Abdu’l-Cebbar Ebu’l-Muzaffer es-Sem’ânî et-Temimî el-Mervezî (426/1035- ö.489/1096) de gördüğü bir rüya üzerine mezhep değiştiren fakihlerdendir. Başlangıçta Hanefi mezhebine bağlı iken gördüğü bir rüya üzerine Şafii mezhebine intikal etmiştir.¹⁸¹ Ancak bu mezhep değişikliği Merv halkı tarafından hoş karşılanmamış ve onu rahatsız etmişlerdir. Bunun üzerine Tus kentine gitmek zorunda kalmış, daha sonra da Nisabur’a gitmiştir. Nizamu’l-Mülk döneminde kendisine Nizamiye Medresesinde müderrislik görevi verilmiş ve dönemin önde gelen fakih ve müderrislerinden olmuştur.¹⁸²

Benzer bir örnek Ebu’l’Hattab Ali b. Ahmed b. Abdullah el Bağdadî (390/1000 ö. 476/1083) için rivayet edilmektedir. Önceleri Şafî mezhebine bağlı iken, rüyada Ahmed b. Hanbelî’î görmüş sabah olunca da Hanbelî mezhebine intikal ederek bu mezheple ilgili eserler kaleme almıştır.¹⁸³

¹⁷⁹ Süleyman Uludağ, “Abdülkâdir-i Geylânî”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1988, c.1, s.235.

¹⁸⁰ Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, **Buğyetu’l-Vuât fi Tabakâti’l-Luğaviyyin ve-n-Nuhât**, Mektebetu’l-Asriyye, Lübnan, c.1, s.230.

¹⁸¹ Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî, **Tedvin fi Ahberi Kazvin**, Daru’l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut 1987, c.4, s.118.

¹⁸² Abdullah Aygün, “Sem’ânî, Ebü’l Muzaffer”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c.36, s.463.

¹⁸³ İbnü’l-İmâd, **Şezarâtu’z-Zehab fi Ahbâri Men Zeheb**, c.3, s.353.

Nureddin Ömer b. Ali b. Rasul (Muhammed) b. Harun b. Ebi'l-Feth el-Gassânî et-Türkmenî (Melik Mansur) (647/1250) de yine gördüğü rüya üzerine Hanefî mezhebinden ayrılarak Şafîî mezhebine intikal etmiştir.¹⁸⁴

2.2.11. Bir Mezhepte Karar Kılmamaktan Kaynaklanan Mezhep Değişirme

Ahmed (Abdullah ismiyle de anılır) b. Maali b. Bereketi'l-Harbî bir mezhepte karar kılamamış, sürekli mezhep değiştirmiştir. Bu yönüyle renkli mezhepli" manasına gelen "mütelevvenu'l mezhep" namıyla meşhur olmuştur.¹⁸⁵

2.2.12. Bir Bölgede Yaygın Olan Mezhebe Tabi Olmaktan Kaynaklanan Mezhep Değişirme

Muhammed b. Nasır b. Muhammed b. Ali b. Ömer es-Sülemî (467/ 1074- ö. 550/ 1155) Şafîî mezhebine bağlı Irak'ın meşhur hadisçilerindendi. Hanbeli mezhebinde olanlarla karışıp, kaynaşmasından dolayı Hanbeli mezhebine intikal etmiştir.¹⁸⁶ Bu durum bir noktada oldukça tabiidir. Çünkü başka bir mezhebe bağlı Müslümanlarla iç içe bir hayat yaşanıldığında, iki mezhebe göre ibadetlerin yapılış şekillerindeki farklılıklar (namazda elleri kaldırmak, besmeleyi sesli okumak gibi), ister istemez kişiyi çoğunluğa uymaya sevk etmekteye yönlendirmiş olabilir.

Bu durumun bir başka örneği de fıkıh usulünün zirve isimlerinden Seyfüddin el-Âmidî'dir. Başlangıçta Hanbelî mezhebine bağlı iken Bağdat'a yerleştikten sonra, oradaki halkın mensup olduğu Şafîî mezhebine geçiş yapmıştır.¹⁸⁷

Aynı şekilde Endülüsün önemli simalarından Cemalüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Malik et-Tai el-Ceyyânî (h.d 600/ 1204. ö. 672/1274) esasen Malikî mezhebine mensup iken, Şam'a yerleşince Şafîî mezhebine intikal etmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Ali b. Hasan el-Hazrecî, **el-Ukudu'l Lu'luiyyetu fi Tarihi'd-Devleti'r-Rasuliyye**, Daru'l-Âdâb, Beyrut 1983, c.1, s.84.

¹⁸⁵ es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-Vefiyyât**, c.8, s.252.

¹⁸⁶ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubelâ**, c.3, s.3734.

¹⁸⁷ el-Bağdâdî, **Tarihu Bağdad Medinetu's-Selâm**, c.8, s.306.

¹⁸⁸ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrazzak el-Huseynî Murteda ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus**, Daru'l-Hidaye, c.34, s.391.

Şerefuddin Ebu'l-Mekârim (Aynü'd-Devle) Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Sadaka b. Hafs es-Safrânî el-İskenderî (h.d.551/ 1156 ö.636/1238) İskenderiye'den Mısır'a yerleşince Mâlikî mezhebinden Şafii mezhebinde geçmiştir. Ezher camiinde namazı kıldırırken besmele'yi sesli okuması üzerine orada hazır olanlar, “besmele'yi sesli okuyarak, mezhebine muhalefet ettin” demişler o da; “bu mezhepten ayrıktır. Ayrıldığı mezhepte yerilen bir mezhep değildir. Bu başka mezhebe gitmektir. Gittiğim kişi kast edilenlerin hayırlısıdır” şeklinde cevap vermiştir.¹⁸⁹

Ahmed b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Davud el-Hüseyni el-Makdisî (İbnu Ebi'l Vefa) (h. ö.880/1476) de Şafî mezhebine bağlı iken, Anadolu (Rum / Türk) topraklarına yerleştikten sonra, bölgenin yaygın mezhebi Hanefî olduğundan Hanefî mezhebine geçmiştir.¹⁹⁰

2.2.13. Küskünlükten Kaynaklanan Mezhep Değişirme

Mısırlı fakih Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Abdu'l-Hakem b. A'yun b. Leys el-Mısırî (h.d. 182/798. ö.268/882) esaen ailecek Maliki mezhebine tabi olmakla birlikte kendisi Şafii mezhebine geçmiş ve İmam Şafiinin ilim halkasında yer almıştır. İmam Şafii vefat edince ilim meclisinde onun yerine geçmek için Buveytî ile tartışmış, ulemanın İmam Şafii'nin yerine Buveytî'yi layık görmesi, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah da bir kırgınlık meydana getirmiş ve eski mezhebi olan Malikî mezhebine dönmesine sebep olmuştur.¹⁹¹

2.2.14. Diğer Sebepler

Yukarıda eserlerde çeşitli sebeplerle mezhep değiştiren fukahanın gerekçelerini ana hatlarıyla ele aldık. Bir de müstakil başlık altında toplayamayacağımız çeşitli sebepler bulunmaktadır. Buna göre;

¹⁸⁹ Şihabuddin Ahmed b. Abdulvahhab en-Nevirî, **Nihayetu'l-Arab fi Fununi'l-Edeb**, Daru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut, 2004, c. 29, s. 184.

¹⁹⁰ es-Sehâvî, **ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'**, c.1, s.259.

¹⁹¹ es-Subkî, **Tabakatu's Şâfiyye'til-Kubrâ**, c.2, s. 67.

Abdulvahhab b. Muhammed b. Tarif et-Tac b. eş-Şems eş-Şavî el-Kahirî (h.d.766/1364. ö.851/1447) kardeşi Ekmeleddin'in teşvikiyle Şafîî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiştir.¹⁹²

Abdurrahman b. Abdullah b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Vecih b. el-Afif b. el-Emin el-Basrî el-Mekkî (İbnu Cemal es-Sena') (h.d.897/1491.) kayınpederi Seyyid Ali ed-Dımeşkî'nin etkisiyle Şafîî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiştir.¹⁹³

İbrahim b. Muhammed b. Muhammed b. Süleyman b. Ali b. Haris b. Huneyne el-Be'lî (İbnu'l Murahhil) (h.d.776/1371. ö.860/1457) babasının Şafîî mezhebine geçmesiyle Şafîî mezhebine geçmiştir.¹⁹⁴

Son dönem Hanefî fakihlerinin önde gelenlerinden İbn Âbidîn (Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz el-Hüseynî ed-Dımeşkî (1252/1836) de son dönemde yaşamış mezhep değiştiren ulema arasındadır. Başlangıçta Şafîî mezhebine mensup iken hocası Muhammed Şâkir es-Sâlimî el-Akkâd'tan Hanefî fikhını okumuş ve Hanefî mezhebine geçmiştir.¹⁹⁵

Mezhep değiştirmede daha ziyade hoca öğrencisi üzerinde etkili olmuşken Muhammed b. Abdullatif b. Ahmed eş-Şems b. et-Takiyy el-Aksurî el-Kahirî (h.d.860/1456. ö.872/1467) örneğinde ise öğrenci hocası üzerinde etkili olmuştur. Muhammed b. Abdullatif başlangıçta Şafîî mezhebine bağlı iken, kendisinden vakit ilimlerini öğrenen talebesi ve aynı zamanda babasının dostu olan Nasuriddin el-Ahmimî'nin etkisiyle Hanefî mezhebine geçmiştir.¹⁹⁶

¹⁹² Bekr b. Abdullah Ebu Zeyd, **en-Nezair, Daru'l-Âsime**, Riyad 1412, s.146.

¹⁹³ es-Sehâvî, **ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'**, c.4, s.88.

¹⁹⁴ es-Sehâvî, **ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'**, c.1, s.159.

¹⁹⁵ Abdurrazzak el-Baytar, **Hilyetu'l-Beşer fi Tarihi'l Karni's-Salise Aşar**, Dar'u Sâdır, 2. Baskı, Beyrut 1993, c.3, s.1230.

¹⁹⁶ es-Sehâvî, **ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'**, c.8, s.75.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUK TARİHİNDE MEZHEP DEĞİŞTİREN FUKAHA

Bu başlık altında tabakât ve tarih kitaplarında tespit edebildiğimiz mezhep değiştirmiş fakihlerin vefat tarihlerinden oluşan kronolojik sıraya göre isim ve kısa biyografileri ele alınacaktır.

3.1. HİCRÎ III. / MİLADÎ IX. YÜZYIL

1)- Ebu Abdullah Esed b. el-Furat b. Sinan el-Harranî el-Mağribî (h.d. 142/759. ö.213 /828)

(أبو عبد الله أسد بن الفرات بن سنان الحراني المغربي)

Hanefî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Aslen Nisaburlu olup Harran'da doğmuştur. Benî Süleym b. Kays'ın mevlâsıdır. Tunus'ta dokuz yıl ikamet ettiği zaman içerisinde Ali b. Ziyâd el Absî'den fıkıh dersleri alıp hadis dinlemiştir. Hadis ve fıkıh tahsili için doğu ülkelerine gitmiş, Mâlik b. Enes'ten el-Muvatta'ı dinlemiştir. Irak'ta Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Esed b. Amr, İbn Ebû Zâide, Ebû Bekir b. Ayyaş, Hüseyim b. Beşîr ve Cerîr b. Abdülhamîd gibi âlimlerden fıkıh ve hadis derslerini almıştır. Şeybânî'den tek başına hadis dersleri aldı. Irak'ta Hanefî mezhebine meyletmiş olan Esed b. Furat, Mâlik b. Enes'in vefatı üzerine burada yaşanan hüznü görünce tekrar eski mezhebine sarıldı. Sonrasında Mâlik'in talebelerinden istifade etmek için Mısır'a gitti. Mısır'da İbn Vehb'in yanına gidip, yanına aldığı Ebû Hanîfe'nin bazı eserlerini ona arz edip, Mâlik'in bu meselelerle ilgili görüşlerini sordu.¹⁹⁷ İbn Vehb cevap vermeyince İbnü'l-Kâsım'a gitti. Ondan İmam Mâlik'in bu

¹⁹⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lemi'n-Nubelâ*, c.1, s.1076.

meselelerle ilgili görüşlerini aldı. İbnü'l-Kâsım'ın mezhep ictihadlarını da ekleyerek bunları altmış kitap halinde derledi. Böylece el-Esediyye adlı meşhur eserini meydana getirip bu eseriyle meşhur oldu.

Sahnûn, Amr b. Vehb, Süleyman b. İmrân ve İbnü'l-Minhâl gibi âlimler Ebu Hanife'nin eserlerini Esed b. Furat'tan dinledi. Esed b. Furat; Ma'mer b. Mansûr, Muhammed b. Kâdim, Ebû Sinan Zeyd b. Sinân, Ebu'l Fazl Abbas es Sidrî, Ali b. Kesîr gibi birçok âlim yetiştirdi.¹⁹⁸

2)- Ebu Ali Abdülaziz b. İmran b. Eyyüb b. Miklas el-Huzai (ö.234/848)

(أبو عبدالله عبد العزيز بن عمران بن مقلص الخزاعي المصري)

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Aslen Mısırlı olup, Huzaâ kabilesindedir. Malikî mezhebinin meşhur fıkıhçılarından İbn Vehb (Abdullah b. Vehb (h.d. 125/743.ö.197/813), Lehi' b. Yahya ve İmam Şafîî'den rivayetler yapmıştır. Ondan da İbrahim ez-Zuhrî, Ebu Hâtım, Yakub b. Süfyan âlimler rivayette bulunmuştur. Fakih ve zâhit biri idi. Malikî mezhebinin büyük fıkıhçılarından biri iken İmam Şafîî Mısır'a gelince onunla tanıştıktan sonra Şafîî mezhebine geçmiştir.¹⁹⁹

3)- Ebu Sevr Ebu Abdillah İbrahim b. Halid b. Ebi'l Yeman el-Kelbî el-Bağdadî (h.d.170/786. ö.240/854)

(أبو ثور أبو عبد الله إبراهيم بن خالد بن أبي اليمان الكلبى البغدادي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Irak müftüsü olarak da bilinen Ebu Sevr, Süfyan b. Uyeyne, Ubeyde b. Hamid, Ebu Muaviye ed-Darir, Veki' b. Cerrah, İbn Aliyye, Yezid b. Harun, Muaz b. Muaz, Ebu Katn, Ebu Abdullah eş-Şafîî gibi muhaddislerden hadis dinlemiştir. Ebu Sevr'den de Ebu Davut, İbni Mace hadis rivayet etmişlerdir. Müslim de Sahih'inin mukaddimesinde ondan rivayet etmiştir. Yine Kasım b. Zekeriya el-Mutarriżî, Ahmed b. Hasan es-Sufî, Ebu'l Kasım el-Begavî, Muhammed b. İshak, Muhammed b. Salih b. Zerih el-Akberî gibi muhaddisler de Sevr'den hadis rivayet etmişlerdir.²⁰⁰ Hatib el-Bağdadî onun hakkında şöyle demiştir: “Önceleri re'y yolu ile fikhî

¹⁹⁸ Cengiz Kallek, “Esed b. Furât”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.11, s.366-367.

¹⁹⁹ es-Subkî, **Tabakatu's Şafîiyye'til-Kubrâ**, c.2, s.143.

²⁰⁰ es-Subkî, **Tabakatu's Şafîiyye'til-Kubrâ**, c.2, s.74.

yorumluyordu ve Irak ekolüne göre fetva veriyordu. İmam Şafii Bağdat'a gelince re'y yolunu bırakıp, hadis yolunu tercih etmiştir."²⁰¹

Iraklılar'ın fikhî olan ehl-i re'y ile Hicazlılar'ın fikhî ehl-i hadisi kendisinde cem etti. Şâfiî'nin tesiri onda daha ağır basmıştır. Fıkıh alanında; Dâvûd ez-Zâhirî, Ahmed b. Yahyâ el-Bağdâdî ve Ca'fer b. Muhammed el-Hayyât gibi âlimler onun talebelerindedir.

İmam Şâfiî'nin önemli talebelerinden ve İmam Şâfiî'nin kadîm mezhebinin râvilerinden biri oluşu, Tâceddin es-Sübki gibi bazı Şâfiî ulemanın Ebû Sevr'i Şâfiî mezhebinden saymalarına sebep olmuştur. Ancak İbnü'n-Nedîm, Kâdî İyâz, Burhâneddin İbn Ferhûn, Abdülhay İbnü'l-İmâd gibi çoğu tabakat yazarı, Ebû Sevr'in mutlak müctehidlerden olduğunu ve kendisine ait müstakil bir mezhebinin bulunduğunu ifade etmişlerdir.²⁰² Ebû Sevr mezhebinin görüşlerinin, Şâfiî mezhebine yakın olması ikisinin aynı mezhep olduğu anlamını taşımaz. Sevrî'den ulemaya muhalif olan, şâz kabilinden bazı ictihadî görüşler de nakledilmiştir.²⁰³

Ebû Sevr'in fıkıhla ilgili, sünneti müdafa eden, İmam Mâlik ve Şâfiî'nin ihtilâflarından bahseden ve Kur'an ahkâmına dair kitaplar yazdığı rivayet edilir. Ancak zamanımıza kadar ondan gelen herhangi bir eseri bilinmemektedir. Mukayeseli fıkıh kitaplarında, tefsirlerde ve hadis şerhlerinde dağınık olarak yer alan fikhî görüşleri vardır.²⁰⁴

4)- Ebu Ali el-Hüseyn b. Ali b. Yezîd el-Kerâbîsî el-Bağdadî (h.ö.248/862)

(أبو علي الحسين بن علي بن يزيد الكرابيسي البغدادي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Bağdad doğumludur. Kalın elbise sattığından dolayı Kerâbîsî lakabını almıştır.²⁰⁵ Muhaddis, fakih, kelamcı ve usülcüdür. Hanefî mezhebinden Şafîî

²⁰¹ es-Subkî, **Tabakatu's Şâfiyye'til-Kubrâ**, c.1, s.55.

²⁰² Karaman, **İslam Hukuk Tarihi**, s. 85.

²⁰³ Koçak, "Ebu Sevr", **DİA**, TDV Yayınları, c.10, s.230.

²⁰⁴ Koçak, "Ebu Sevr", **DİA**, TDV Yayınları, c.10, s.230.

²⁰⁵ ez-Ziriklî, **el-A'lam**, c.2, s.244.

mezhebine geçmiştir. İmam Şafî’den ilim almış ve İmam Şafî’nin meşhur talebelerinden sayılmıştır.²⁰⁶

5)- Ebu Muhammed Salih b. Salim el-Havlânî (h.ö.267/881)

(أبو محمد صالح بن سالم الخولاني)

Şafî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Yemen’in Havlânî kabilesinin kölelerindedir.²⁰⁷

6)- Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Abdu’l-Hakem b. A’yun b.

Leys el-Mısrî (h.d. 182/798. ö. 268/882)

(أبو عبد الله محمد بن عبد الله بن عبد الحكم بن أعين بن ليث المصري)

Malikî Mezhebinden Şafî Mezhebine Şafî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Mısır doğumludur. İmam Şafî ve Harmele b. Abdulaziz gibi ulemadan hadis işitmiştir. İmam Şafî’den sonra yerine kimin geçeceği konusunda Buveytî ile yaşamış olduğu ihtilaftan dolayı Şafii mezhebinden ayrılarak tekrar eski mezhebi olan Malikî mezhebine geçmiştir.²⁰⁸

7)- Ebu Bekr Muhammed b. İshak el-Kâşânî (h.ö. 280/893)

(أبو بكر هو محمد بن إسحاق القاشاني)

Zahirî Mezhebinden Şafî Mezhebine

İran’ın Kaşan (Kassan) kentinde doğdu. Önceleri Zahirî mezhebine bağlı iken, sonraları Şafî mezhebine intikal etmiştir. Bu mezhepte söz sahibi olmuştur. Kâşânî hem fûrû hem de usulde Dâvûd ez-Zahirî’ye çokça muhalefette bulunmuştur.²⁰⁹

8)- Ebu Cafer b. Muhammed b. Ahmed b. Nasr et-Tirmizî (h.d. 200/816.

ö.295/907)

(أبو جعفر محمد بن أحمد بن نصر الترمذي)

Hanefî Mezhebinden Şafî Mezhebine

²⁰⁶ Kâdi Şehbe, **Tabakatu’s Şâfiyye**, c.1, s. 63.

²⁰⁷ Kâdi İyad, **Tertibu’l-Medârik ve Takribu’l-Mesâlik**, c.1, s.273.

²⁰⁸ es-Suyutî, **Cezîlü’l-mevâhib fî İhtilâfi’l-mezâhib**, s.54; ez-Zehebî, **Siyeru A’lemi’n-Nubelâ**, c.3, s.3514.

²⁰⁹ H.Yunus Apaydın, “Zâhiriyye”, **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c.44, s.97.

Afganistanın Belh nehri kenarında bulunan Tirmiz kentinde doğmuştur. Bağdat'a yerleşmiştir. Zamanında Şafîî fikhında ondan daha bilgili ve fazla rivayet sahibi kimse yoktu. Yahya b. Bekr el Mısrî ve Yusuf b. Adıyy gibi zatlardan rivayetlerde bulunmuş, Kadî Ahmed b. Kâmil ve Abdu'l-Baki b. Kâni' gibi zatlar da ondan rivayetlerde bulunmuşlardır. Hanefi mezhebine mensup iken, Şafii mezhebi hakkında bilgisi olmadığını söyleyen Muhammed b. Ahmed b. Nasr et-Tirmizi, Hac vazifesini yaparken Medine'de Mescidi Nebevide uykudayken Resulullah (s.a.v.)'i rüyada görmüş ve gördüğü rüya üzerine mezhebini değiştirmiştir.²¹⁰

3.2. HİCRÎ IV. / MİLADÎ X. YÜZYIL

9)- Ebu Osman el-Haddâd Said b. Muhammed b Sabîh el-Mağribî (h.ö.302/915)

(أبو عثمان الحداد سعيد ابن محمد بن صبيح المغربي الإفريقي)

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Fas ulemasından olup, Mağrib fakihi olarak ün salmıştır. Sahnun gibi meşhur âlimlerden ilim öğrendi. Arapça ve münazara ilimlerinde söz sahibi oldu. Malikî mezhebinden Şafîî mezhebine geçince, Malikî mezhebinde olanlar onu terk ettiler. Ona “Kurtlanmış âlim” lakabını taktılar. Sonraları Şîî ulemasından Ebu Ubeydullah ile yaptığı münazarada ehl-i sünnet itikadını müdafaa edip koruyunca, onların sevgisini tekrar kazanmıştır.²¹¹

10)- Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selême b. Selemetu'l-Ezdî el-Hicrî el-Mısrî et-Tahâvî (h.d.238/852.ö.321/933)

(أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن سلمة الأزدي الحجري المصري الطحاوي)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Aslen Yemen'in Ezd kabilesinden olup, Mısır'ın yüksek yamaçlarında olan “Tahâ” köyünde doğmuştur. Şafîî mezhebinde kendisini yetiştirmişti. Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Seleme et-Tahâvî, dayısı Şafîî mezhebinin büyüklerinden İmam Müzenî bir gün ona ders verirken “Vallahi senden bir şey olmaz.” demiş. O da bu söze kızarak İbn Ebi İmran el-Hanefî'nin yanına gidip, ondan Hanefî mezhebini

²¹⁰ el-Bağdâdî, **Tarihu Bağdad Medinetu's-Selâm**, c.2, s.234.

²¹¹ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb**, c.2, s.313.

okumuştur. Bu mezhebin büyük âlimlerinden biri olmuştur. Muhtasar kitabını yazarken, “Allah Ebu İbrahim (İmam Müzenî)’den râzı olsun. Hayatta olsaydı o yemininden dolayı keffâret verecekti.” demiştir.²¹²

11)- Ebu Hanife Numan b. Muhammed b. Mansur b. Ahmed b. Hayyun el İsmailî el-Mağribî el-Mısırî el-Kırâvânî eş-Şîî (h.ö.363/974)

(أبو حنيفة النعمان بن محمد بن منصور بن احمد ابن حيونبن حيون الإسماعيلي المغربي المصري
القيرواني الشيعي)

Malikî Mezhebinden Batiniyye (İsmailiyye) Mezhebine

Numan b. Muhammed b. Mansur İnan’ın Kıravan kentinde doğmuştur. Orada büyümüş ve yetişmiştir. Malikî mezhebine bağlı idi. Bâtini olan Fâtîmî’lerden Muiz el-Abîdî, Mısır’a hâkim olduktan sonra, o zamana kadar Mâlikî mezhebine bağlı olan ilim ve fıkıh ehli Numan Muhammed b. Mansur’a kâdî’lık teklifinde bulundu. O da bu vazifeyi kabul etti. Muiz el-Abîdî ile beraber Mısır’a gitti. Bundan dolayı bağlı olduğu Mâlikî mezhebini terk edip, Bâtînî mezhebine geçti ve o mezheple alakalı eserler yazdı. Fıkıh ve diğer ilimlerde ileri derecede ilim sahibi olan bu zat ilmi kendisine vebal olan ender kişilerdendir. Sultanlardan Mehdî, Kâim ve Muiz zamanlarına yetişen Ebu Hanife Numan b. Muhammed b. Mansur, ictihad delillerini red edip Bâtini mezhebini savunmak için yazdığı “İhtilafu Usulî’l-Mezahib” adlı kitabında, bağlı olduğu İsmailiyye mezhebini müdafaa etmiştir. Bununla da kalmayıp ehl-i sünnet görüşlerini zem edip, İmam Şafii, Mâlik, Ebu Hanife ve İbn-i Sureyc gibi mezhep imamlarına reddiyeler yazmıştır. Kendi yeni mezhebi olan İsmailiyye (Bâtînîye) mezhebiyle alakalı eserler yazdı. Bâtînî mezhebinde yazdığı en dikkat edici eseri 30 ciltlik “Deâimu’l İslam” ve 50 ciltlik “Minhâcu Şerhi’l Âsar” gibi eserler yazmıştır.²¹³ İbn Hacer onun dinden çıktığını söylemiştir.²¹⁴

12)- Ebû Nasır Muhammed b. Tahir b. Muhammed b. el-Hasan b. el-Vezir el-Vezirî en-Nisaburî (İbnu’l-Vezir) (h.ö.365/976)

(أبو نصر محمد بن طاهر بن محمد بن الحسن بن الوزير الوزيري النسابري)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

²¹² İbn-i Hallikan, **Vefiyyetu’l-A’yan ve Enbêu Ebnêi’z-Zaman**, c.1, s.71.

²¹³ es-Safedî, **el-Vâfi bi’l-Vefiyyât**, c.27, s.95.

²¹⁴ İbnü’l-İmâd, **Şezarâtu’z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb**, c.3, s.47.

Nisabur doğumludur. Müfessir, muhaddis ve dil bilimcidir. Abdullah b. Muhammed b. eş-Şarkî, Ebu Ali es-Sakafî ve Ebu Hamid b. Bilal gibi ulemadan hadis işitmiştir.²¹⁵

3.3. HİCRÎ V. / MİLADÎ XI. YÜZYIL

13)- Ebu'l Hüseyin İbn Fâris Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya b. Muhammed b. Habib el-Kazvînî er-Râzî (h.d.329/941.ö.395/1004)

(أبو الحسين أحمد بن فارس بن زكريا بن محمد بن حبيب القزويني الرازي)

Şafîî Mezhebinden Mâlikî Mezhebine

İran'ın Kazvin kentinde doğdu. Sonra Hamezan'a yerleşmiştir. Horasan bölgesinin meşhur ulemalarındandır. Hamezan şehrinde iken Şafîî mezhebine bağlı idi. Rey şehrine gittikten sonra Mâlikî mezhebine geçmiştir.²¹⁶

14)- Ebu Hayyan Ali b. Muhammed b. Abbas et Tevhîdî (h.ö.400/1010)

(أبو حيان علي بن محمد بن أحمد بن العباس التوحيدي)

Zahirî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Bağdat'ta bir müddet kaldıktan sonra Rey kentine gitmiştir. Kâdı Ebu Hamid el-Mervezî'nin yanında fıkıh okumuştur.²¹⁷

15)- Ebu'l-Kasım Abdu'l-Vahid b. Ali b. Berhan el-Ukberî (h.d. 376/986. ö.456/1064)

(أبو القسم عبد الواحد بن علي بن برهان العكبري)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Bağdatlıdır. Nahiv, lügat, hadis ve fıkıh âlimidir.

16)- Ebu Ya'la Muhammed b. el-Hüseyin (Hasan) b. Muhammed b. Halef el-Bağdadî (d. 380/990. ö.458/1066)

(أبو يعلى محمد بن الحسين (حسن) بن محمد بن خلف البغدادي)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

²¹⁵ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.10, s.101.

²¹⁶ es-Suyûtî, **Buğyetu'l-Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât**, c.1, s.352.

²¹⁷ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubelâ**, c.17, s.119.

Bağdat doğumludur. Hadis, fıkıh ve tefsir âlimidir. Asrın fıkıhçısı olarak nam salmıştır. Harîm kenti kâdılığı yapmıştır. Ebu Abdillâh b. Hamid'den fıkıh okumuştur.²¹⁸

17)- Ebu Ali Hasan b. Ali b. Mekkî b. İsrâfil b. Hamed el-Hammâdî en-Nesefî (h.ö.460/1068)

(أبو علي الحسن بن علي بن مكي بن إسرائيل بن حماد الحمادي النسفي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Maveraunnehr bölgesinde kalan Nesef memleketinden olup, Hammâd ailesindedir. Allâme olarak tanınmıştır. Ebu Naim Abdu'l-Melik el-İsferânî ve İsmail b. Hacib el-Keşşânî gibi ulemeden hadis işitmiş, ondan da Hüseyin b. el Halil ve Ebu Sa'd es-Sem'ânî gibi âlimler hadis işitmiştir.²¹⁹

18)- Ebû Bekr el-Hatib Ahmed b. Alî b. Sâbit b. Sabit b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî (h. d. 392/1002. ö.463/1071)

(أبو بكر الخطيب أحمد بن علي بن ثابت بن أحمد بن مهدي البغدادي)

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Irak'ın Derzeycan köyünde doğmuştur. Hadis ilminde, hadis ricali, tarih, cerh ve ta'dil, fıkıh, züht ve ibadette zamanın imamıdır. Meşhur olmuş hadis, hafız ve tarihçilerdendir.²²⁰ Tarih-u Bağdat en meşhur eseridir.

19)- Ebu Amr Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber b. Âsım en-Nemerî el-Endülüsî el-Kurtubî (İbnu Abdi'l Berr) (d. 368/978 ö. 463/1071)

(أبو عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر بن عاصم النمري الاندلسي القرطبي (ابن عبد البر))

Zâhirî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Endülüs Kurtuba doğumludur. Dedelerinden olan Nemir b. Kâsıt'a nisbetle Nemerî ünvanıyla anılmıştır. Dedesi Muhammed zamanın tanınmış sûfilerinden, babası Abdullah da Kurtuba'nın kıraat, tefsir, fıkıh ve hadis alanlarında önde gelen âlimlerindendi.

²¹⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb*, c.3, s.306.

²¹⁹ ez-Zehabî, *Siyeru A'lemi'n-Nubelâ*, c.1, s.1440.

²²⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb*, c.3, s.311.

İbn Abdülber, Abbas b. Asbağ el-Hemedânî ve Abdurrahman b. Ebân gibi hocalarda ilim tahsilini tamamlamıştır. Tefsir, fıkıh, hadis, cedel ve sîret ilimlerinde zamanın önde gelen âlimlerinden olmuştur.

İslâmî ilimler yanında coğrafya, tıp, matematik, astroloji gibi alanlarda da çalışmalar yapmış, icâzet yoluyla rivayet hakkını elde ettiği birçok eseri talebelerine okutmuştur. İbn Hayr el-İşbîlî'nin Fehrese kitabı, onun rivayet ettiği eserlerin bir kütüphane meydana getirecek kadar çok olduğunu göstermektedir. İbn Abdülber'in ilim meclislerine katılan idareci âlimler yer almıştır.²²¹

20)- Ebu'l-Hattab Ali b. Ahmed b. Abdullah el-Bağdadî (390/1000 ö. 476/1083)

(أبو الخطاب علي بن أحمد بن عبد الله البغدادي)

Şafîî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Kıraat'ı seb'a-yı Ebu'l-Hasan el-Hamamî'nin yanında okumuştur. Ebu Bekr b. Abdu'l-Bakî ondan hadis rivayet etmiştir. Rüyasında Ahmed b. Hanbel'e çeşitli sorular yönelmiş, gördüğü bu rüya üzerine Hanbelî Mezhebine geçmiştir.²²²

21)- Ebu'l Vefa' Tahir b. el-Hüseyn b. Ahmed el-Kavvas el-Basrî el-Bağdadî (d. 392/1002 ö.476/1083)

(أبو الوفاء طاهر بن الحسين بن أحمد بن القواس البغدادي)

Şafîî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Hadisi Hilal el Haffar, Ebu'l-Hüseyn b. Bişran gibi ulemadan almıştır. Önceleri fıkıh Kâdı Ebu't Tayyib et-Taberî eş-Şafîî'den aldı. Sonraları Hanbelî mezhebinden Kâdı Ebu Ya'la'nın yanında bu mezhebin fikhını okumuş ve Hanbelî mezhebine geçmiştir.²²³

22)- Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar b. Ahmed b. Muhammed et-Temimî el-Mervezî (Ebu'l-Muzaffer İbnu's-Sem'ânî) (d.426/1035- ö.489/1096)

(أبو المظفر السمعاني منصور بن محمد بن عبد الجبار بن أحمد بن محمد التميمي المروزي)

²²¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lemi'n-Nubelâ*, c.3, s.4273.

²²² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, c.3, s.353.

²²³ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, c.3, s.351.

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Merv kentinde doğmuştur. Otuz yıl Hanefî mezhebine bağlı kalmış, gördüğü bir rüya üzerine mezhep değiştirerek Şafîî Mezhebine geçmiştir.²²⁴

23)- Ebu'l-Mehasin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed en-Nisaburî el-Mehmî (d. 412/1022. ö.491 /1098)

(محمد بن عبد الله بن أحمد أبو المحاسن النيسابوري المحمي)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Nisabur doğumludur. Mehmiyye denilen hanedan bir ailedendir. Ailenin tamamı Şafîî mezhebine bağlı iken, kendisi Hanefî mezhebine intikal etmiştir.²²⁵

3.4. HİCRÎ VI. / MİLADÎ XII. YÜZYIL

24)- Ebu'l-Hasan Ali b. Said b. Abdurrahman b. Mehrez b. Osman el-Abderî (ö.493/1100)

(أبو الحسن علي بن سعيد بن عبد الرحمن بن محرز بن أبي عثمان العبدري)

Zahirî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Endülüs doğumlu olup, Muyuraka (Mallorca) kentindedir.

Bağdat'ta Hatip el-Bağdadî gibi ulemadan hadis işitmiştir. İbn Hazm'la beraber birbirlerinden hadis işitmişlerdir. Şafîî fıkını Ebu İshak eş-Şîrazî ve Ebu Bekr eş-Şâşî'den öğrenmiştir.²²⁶

25)- Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Abdurrezzâk eş-Şîrazî el-Bağdadî (d. 401/1011 ö.499/1105)

(أبو منصور الخياط محمد بن أحمد بن عبد الرزاق الشيرازي البغدادي)

Şafîî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Fıkıh ilmini Kâdı Ebu Ya'la'dan almıştır. Çok hadis rivayetinde bulunmuştur. Ondanda rivayetlerde bulunulmuştur.²²⁷

²²⁴ es-Subkî, **Tabakatu's Şâfiyye'til-Kubrâ**, c.5, s.332.

²²⁵ Abdulkadir b. Ebi'l-Vefa' Muhammed, **Tabakatu'l-Hanefiyye (Cevahiru'l-Mudiyye fi Tabakati'l-Hanefiyye)**, y.y, Karatîş 1914, c.2, s.63.

²²⁶ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.7, s.100.

²²⁷ Ebu Zeyd, **en-Nezâir**, s.109.

26)- Ebu'l-Feth Ahmed b. Ali b. Berhan b. el Hamemî (İbnu Berhan), (d.479/1087. ö. 518/1124)

(أبو الفتح أحمد بن علي بن محمد الوكيل بن الحمامي)

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Bağdat doğumludur. İbn Berhan lakabıyla meşhur olmuştur. Hanbelî mezhebine bağlı iken sonraları Şafîî mezhebine geçmesinde Nizamiyye medresesinde ders vermesinin etkili olduğu rivayet edilmektedir.²²⁸

27)- Ebu Bekr Muhammed b. Hamd b. Halef b. el-Hüseyn b. Ebi'l Mune el-Bendenîcî el-Bağdadî (Hanfeşe) (ö.538/1144)

(أبو بكر محمد بن حمد بن خلف بن الحسين بن أبي المنى البندنيجي البغدادي)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Bağdat'a yakın Bendeniceyn kentindedir. Çok sık mezhep değiştirdiğinden dolayı "Hanfeşe" lakabı verilmiştir.²²⁹

28)- Ebu Ca'fer Abdsseyid b. Ali b. Muhammed b. Tayyib b. Mehdî el-Bağdadî (İbnu'z Zeytûnî) (ö.542/1147)

(أبو جعفر عبد السيد بن علي بن محمد بن الطيب بن مهدي البغدادي)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Hanbelî olan Ebu'l-Vefâ İbnu Ukayl'in yanında Hanbelî fikhını okumuş daha sonra Hanefî mezhebine geçmiştir.²³⁰

29)- Ebu Nasr Mübarek b. Mübarek b. Ahmed b Ebi Ya'la İbnu Zuvme (Ruvme) el-Bağdadî (d. 488/ 1095. ö. 543/ 1149)

(أبو نصر المبارك بن المبارك بن أحمد بن أبي يعلى البغدادي)

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Bağdat doğumludur. İbnu Zuvme veya İbnu Ruvme diye tanınır. Es'ad el-Mihenî ve Ebu Mansur İbnu'r Razez'in yanlarında fıkıh okumuştur.²³¹

²²⁸ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.1, s.99.

²²⁹ el-Hâfız b. Me'kul, **İkmâlu'l-Kemal**, Daru'l-Kitabi'l-İslamî, Kahire, c. 2, s. 144.

²³⁰ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.13, s.13.

²³¹ es-Subkî, **Tabakatu's Şâfiyye'til-Kubrâ**, c.7, s.275.

30)- Ebu'l Fadl Muhammed b. Nasır b. Muhammed b. Ali b. Ömer es-Sülemî (d. 467/ 1074- ö. 550/ 1155)

(أبو الفضل محمد بن ناصر بن محمد بن علي بن عمر السلامي)

Şafî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Fas doğumlu olup, sonraları Bağdat'a yerleşmiştir. Babası Türk soyundan gelmektedir.²³² Hanbelî mezhebinde olanlarla beraber yaşayıp, onlara karışmaktan dolayı Hanbelî mezhebine geçmiştir.²³³

31)- Ebu'l-Kâsım Ahmed b. Abdullah b. Berake b. Hüseyin el Harbî (İbnu Ebi'l Maâli - İbnu Nâciye -İbnu Bâciye el - Bağdâdî) (d. 475/ 1082- ö. 554/ 1159)

(أبو القاسم أحمد بن عبد الله بن بركة بن الحسين الحرابي) (ابن أبي المعالي- ابن ناجية - ابن باجي

البغدادي)

Hanbelî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Bağdatlı olup, Annesinin adıyla, İbnu Nâciye veya İbnu Bâciye diye tanınır. Ebu'l-Hattab el-Kelvazânî'nin yanında fıkıh okumuştur. Mezhebler konusunda renkli bir kişiliğe sahipti. Bundan dolayı “Renkli mezhepli” manasına gelen “mütelevvenu'l mezhep” diye nam salmıştır.²³⁴

32)- Ebu Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm b. Galib b. Salih b. Halef b. Süfyan b. Yezid el-Farisî Endelüsî el-Kurtubî el-Yezidî (İbnu Hazm) (d. 384 /994. ö. 456/1064)

(أبو محمد علي بن احمد بن سعيد بن حزم بن غالب بن صالح بن خلف بن سفيان بن يزيد الفارسي

الاندلسي القرطبي اليزيدي)

Şafî Mezhebinden Zahirî Mezhebine

Fars asıllı olup, Kurtuba'da doğmuştur.²³⁵ Zâhirî mezhebinin en büyük temsilcisidir. Usulcü, fakih, muhaddis, tarihçi, kelamcı, hâfız, mantıkçı, nahivci, edip ve şair olan çok yönlü bir âlimdir.

İbn Hazm ilk tahsilini doğum yeri Kurtuba'da tamamlamış, dönemin önde gelen âlimlerinin ilim halkalarına katılmıştır. Mevcut rivayetlerin çoğuna göre İbn

²³² İbnu'd-Dimyâtî, **el-Müstefadu min Zeyli Tarihi Bağdat**, c.1, s.27.

²³³ İbnu'd-Dimyâtî, **el-Müstefadu min Zeyli Tarihi Bağdat**, c.1, s.27.

²³⁴ İbnu'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb**, c.6, s.283.

²³⁵ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.7, s.16.

Hazm başlangıça Şafîi fikhını okuduğundan Şafîi mezhebine tâbi olmuş, daha sonra Dâvûd b. Ali'nin Zâhirîlik mezhebine intisap etmiştir. Sonra bu bağlardan kurtularak bağımsız bir müctehid olmuştur. Fakat Zehebî'nin naklettiğine göre İbn Hazm fikh öğrenimine (Ebû) Abdullah b. Yahyâ b. Dehhûn'dan Mâlik'in el-Muvatta'ını, diğer bir rivayete göre de İbnü'l-Cesûr'dan el-Muvatta' ve el-Müdevvene'yi okuyarak başlamıştır. Zehebî'ye göre İbn Hazm, fikhî görüşlerine önce Mâlikî fikhıyla başlamış, daha sonra Şafîi fikhına ilgi duymuştur. Nihayet Zâhirîlik düşüncesini yeniden hayata geçirmiş ve bu düşüncenin en önemli temsilcisi olmuştur. Muhammed Ebû Zehra'nın nitelemesine göre de mutlak müctehid olmuştur.

İbn Hazm kendinden önceki âlimleri eleştirmiş, “Selefimizi severiz, ama bizim için hakikat onlardan daha değerli ve daha üstündür” diyerek eleştirmeyi ilmin bir gereği kabul etmiştir. Ancak çoğu kere başta mezhep imamı olmak üzere eleştirdiği kimselere karşı nezaket sınırlarını aşmış, onlara hakarete varacak ağır ve sert üslupta ifadelerde bulunmuştur. Birçok âlimin ondan ve eserlerinden yüz çevirmesi, zamanın yöneticilerinden baskı görmesi ve bazı kitaplarının yakılması, onun bu kavgacı kişiliğine bağlanmıştır.

İbn Hazm Zâhirîlik düşüncesini benimsemekle kalmamış, aynı zamanda bu düşüncüyü sistemleştirmiştir.²³⁶

33)- Ebu'l-Hasan Ali b. Said b. el-Hasan b. Ali b. el-Arif el-Bağdadî (el Bey'ul Fâsid) (ö.592/1196)

(أبو الحسن علي بن سعيد بن الحسن بن علي بن العريف البغدادي (البيع الفاسد))

Hanbelî Mezhebinden Şafîi Mezhebine

Bağdat doğumludur. Ebu'l-Kasım b. Fadlan'ın yanında yetişmiştir. Ebu'l-Kasım b. Fadlan ona, fâsit bey' meselesini ezberlettiğinden dolayı, ona “el-Bey'ul Fâsid” lakabını vermiştir.²³⁷

34)- Ebu'l-Kasım Muciriddin Mahmud b. el-Mubarek b. Ali el Mubarek el-Vasitî el-Bağdadî (d. 517/1123 ö.592/1196)

(أبو القاسم مجير الدين محمود بن المبارك بن علي بن المبارك الواسطي البغدادي)

Hanbelî Mezhebinden Şafîi Mezhebine

²³⁶ Apaydın “İbn Hazm”, **DİA**, TDV Yayınları, c.20, s.42.

²³⁷ es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-Vefiyyât**, c.21, s.92.

Irak'ın Vâsıt kentinde doğmuştur. Bağdat'ta Nizamiyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Bu görevden dolayı Hanbelî Mezhebinden Şafî Mezhebine intikal etmiştir.²³⁸

3.5. HİCRÎ VII. / MİLADÎ XIII. YÜZYIL

35)- Ebu'l-Berekât Es'ad b. Ahmed b. Hibetullah b. Muhammed b. Nasrullah b. Muhammed b. Humam eş-Şeybanî el-Hattabî (İbnu'l Beledî) (d. 565/1169. ö.601/1205)

(همام الشيباني (ابن البلدي) أبو البركات أسعد بن أحمد بن هبة الله بن محمد بن نصر الله بن محمد بن (الخطابي)

Hanbelî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Musul'a yakın Beled ilindedir. Bağdat'ta Hanbelî fikhını Kâdı Ebu Ya'la el-Ferra'dan okumuştur. Daha sonra Nizamiyye medresesi müderrisi Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Bender ed-Dimaşkî'den Şafî fikhını okumuştur.²³⁹

36)- Mübarek b. Mübarek b. Said el Vecih b. Dehhan en-Nahvî el-Vâsitî (d. 532/1138. ö. 613/1216)

(المبارك بن المبارك بن سعيد بن الدهان النحوي الواسطي)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine Hanefî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Irak'ın Vâsıt kentinde doğmuş, sonrasında Bağdat'a yerleşmiştir. Mübarek b. Mübarek b. Said el-Vecih b. Dehhan en-Nahvi el-Vâsitî Hanbelî mezhebinden Hanefî mezhebine intikal etmiş fakat sonraları Nizamiyye medresesinde nahv dersleri vermek üzere görev alınca Şafii mezhebine geçmiştir.²⁴⁰

Müeyyed Ebu'l-Berekât Muhammed b. Ahmed b. Zeyd et-Tikritî, Mübarek b. Mübarek b. Said el-Vecih b. Dehhan en-Nahvi'yi dünyevi kaygılarla mezhep değişikliğine gittiği düşüncesiyle şu şiiriyle eleştirmiştir.²⁴¹

(مَنْ مُبْلَغٌ عَنِّي الْوَجِيهَ رِسَالَةً ... وَإِنْ كَانَ لَا تُجِدِي لَدَيْهِ الرِسَالَةَ)

(تَمَذُّهْبَتْ لِلنُّعْمَانِ بَعْدَ ابْنِ حَنْبَلٍ ... وَفَارَقْتُهُ إِذْ أَعْوَزْتُكَ الْمَاكِلُ)

²³⁸ Ebu Zeyd, **en-Nezâir**, s.114.

²³⁹ ez-Zehebî, **Tarihu'l-İslam ve Vefiyyetu'l-Meşhiri ve'l-A'lam**, c.43, s.48.

²⁴⁰ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.4, s.152.

²⁴¹ İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân**, c.4, s. 152.

(وَمَا اخْتَرْتَ رَأْيِي الشَّافِعِيَّ تَدْبِيئًا ... وَلَكِنَّمَا تَهَوَى الَّذِي مِنْهُ حَاصِلٌ)
(وَعَمَّا قَلِيلٍ أَنْتَ لَا شَكَّ صَائِرٌ... إِلَى مَالِكٍ فَافْطِنْ لِمَا أَنَا قَائِلٌ)

37)- Ebu'l-Yumn Tacuddin Zeyd b. el Hasan b. Said b. Ismete b. Himyer b. Hâris el-Kindî el-Bağdadî ed-Dımaşkî (d. 520/1126 ö.613/1217)

(أبو اليمىن تاج الدين زيد بن الحسن بن سعيد بن عصمة بن حمير بن الحارث الكندي البغدادي)
(الدمشقي)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Haleb'e yolculuk yapıp, Dımaşk'a yerleşmiştir. Dönemin önde gelen fakihlerindendir.²⁴²

38)- Ebu Nasr Ahmed b. Ali b. en-Nefis b. Burandeze (ö.618/1221)

(أبو نصر أحمد بن علي بن النفيس بن بورنداز)

Hanbelî Mezhebinden Şafiî Mezhebine

Türkmen soyundan olan, Bağdatlı Ali b. Nefis'in oğludur.²⁴³ Babası gibi muhaddistir. İbni Kuleyb ve Zâkir b. Kemal gibi ulemadan hadis işitmiştir. Belh'e yerleşmiştir. Raum Mescidinde imamlık yapmış ve oradaki kütüphanenin sorumluluğunu yürütmüştür.²⁴⁴

39)- Ebu Ali el-Hasan b. Mübarek b. Muhammed b. Yahya b. Müslim b. ez-Zubeydî (d. 543/1149 ö.629/1232)

(أبو علي الحسن بن مبارك بن محمد بن يحيى بن مسلم بن الزبيدي)

Hanbelî Mezhebinden Şafiî Mezhebine Şafiî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Ebu'l-Vakt gibi ulemadan hadis işitmiş, Ebu'l-Meâlî el-Hemazanî de ondan rivayette bulunmuştur.²⁴⁵

40)- Ebu'l-Hasan Seyfuddin Ali b. Ebu Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî (d.550/1155.ö.631/1234)

(أبو الحسن سيف الدين علي بن أبي علي بن محمد بن سالم الثعلبي الأمدي)

Hanefî Mezhebinden Şafiî Mezhebine

²⁴² es-Suyûtî, **Buğyetu'l -Vuât fi Tabakâti'l Luğaviyyin ve'n-Nuhât**, c. 1, s. 570.

²⁴³ ez-Zehebî, **Siyeru A'lemi'n-Nubelâ**, c. 2, s.2867.

²⁴⁴ ez-Zehebî, **Tarihu'l-İslam ve Vefiyetu'l-Meşehiri ve'l-A'lam**, c.44, s.392.

²⁴⁵ ez-Zehebî, **el-Muhtasarü el-Muhtecu min Tarihi İbnu'd-Debîsî**, c.1, s.166.

Eski ismiyle Âmid bugün ise Diyarbakır olarak bilinen kentte dünyaya gelmiştir. Burada Şeyh Muhammed es-Saffâr ve Ammar gibi âlimlerden okumuştur. Daha gençken Bağdat'a gitmiş ve Ebu'l-Feth b. el-Minnî'nin yanında Hanbelî fikhını okumuştur. Daha sonra ise Şafiî mezhebine geçmiştir. Ebu'l-Kasım b. Fadlan'ın yanında hilaf ve cedel ilimlerini okumuş, münazara, felsefe ve diğer aklî ilimlerde kendisini geliştirmiştir.²⁴⁶ Mısır'a ilim tecdri için gitmiş, Nâsırıyye medresesinde dersler vermiştir. Kahire'de Zâfir camisinde dersler okutmuştur. Ancak Mısır fakihleri felsefî bilgilerinden dolayı, ona karşı nefret besleyip, öldürülmesi yönünde fetva verince gizlice Kahire'ye oradan da Hama'ya kaçmıştır. İki yıl sonra Eyyübî hükümdarı el-Meliku'l-Muazzam Şerafuddin İsa'nın davetiyle Şam'a gitmiştir. Orada Aziziyye medresesinde on yıl müderrislik yaptı. Müteahhir ulema arasında hilaf, cedel ve kelim ilimlerinde önemli bir yeri olan Âmidî, Esad b. Muhammed el-Mihenî ve Şerif el-Merağî'nin eserlerini şerh etmiştir. Çok sayıda eseri bulunmaktadır.²⁴⁷

41)- Ebu'l-Mekârim Şerafuddin Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. (Aynü'd-Devle Ebi'l-Kasım) Sadaka b. Hafs es-Safrâvî el-İskenderanî (İbnu Ayni'd-Devle) (d.551/ 1156 ö.636/1238)

أبو المكارم شرف الدين محمد بن عبد الله ابن الحسن بن علي (بن عين الدولة أبي القاسم (صدقة بن
(حفص الصغراوي الإسكندراني (ابن عين الدولة)

Malikî Mezhebinden Şafiî Mezhebine

Mısır'ın İskenderiyye kentinde doğmuştur. Eyyübi idaresinde kadılık görevini ifa etmiştir. Atalarının da bu görevi ifa etmelerinden dolayı sülaleye Aynu'd-Devle ve Kâdi'l Kudat" ünvanları verilmiştir. İskenderiye'den Mısır'a yerleşince Malikî Mezhebinden Şafiî Mezhebine geçmiştir. Ezher camiinde namazı kıldırırken, Fatihadan önce besmele'yi sesli okuması üzerine orada hazır bulunanlar: "Besmele'yi sesli okuyup, mezhebine muhalefet ettin" demeleri üzerine, onlara Mütenebbi'nin şu şiiriyle cevap vermiştir:

فِرَاقٌ وَمَنْ فَارَقْتُ غَيْرُ مُدَمِّمٍ
وَأُمٌّ وَمَنْ يَمَمْتُ خَيْرُ مُيَمِّمٍ

²⁴⁶ es-Subkî, **Tabakatu's Şâfiyye'til-Kubrâ**, c. 8, s. 306.

²⁴⁷ Emrullah Yüksel, "Âmidî Seyfeddin", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c.3, s.57-58.

(Bu bir mezhepten ayrılıktır. (Ancak) Ayrıldığım mezhepte yerilen bir mezhep değildir. Bu başka mezhebi kast edip ona gitmektir. Gittiğim kişi kast edilenlerin hayırlısıdır.)²⁴⁸

42)- Ebu Ali en-Nahvi el-Hasan b. Maâli b. Mesud b. Hüseyin b. Bakillânî el-Hullî (İbn Bâkillânî) (d. 568 /1172. ö. 637/1239)

(أبو علي النحوي الحسن بن معالي بن مسعود بن الحسين بن الباقلاني الحلبي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Irak'ın Hulle kentinde doğmuştur. Mu'cemu'l-Edibba kitabında İbn Ebi'l-Maâlî şeklinde geçmektedir.²⁴⁹ Hanefî fikhını Yusuf b. İsmail ed-Damiğânî ve Nasir et-Tusî'nin yanında okumuştur. Ömrünün sonlarında Şafîî mezhebine geçmiştir.²⁵⁰

43)- Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Müferric b. Abdullah el-Endelûsî el-İşbilî el-Emevî el-Hazmî (İbnu'r-Rume el-Aşşêb ez-Zehrî) (d. 561/1165. ö.637/1239)

(أبو العباس أحمد بن محمد بن مفرج بن عبد الله الأندلسي الإشبيلي الأموي الحزمي)

Malikî Mezhebinden Zahirî Mezhebine

Endülüs'ün İşbiliyye kentinde doğmuştur. Bitki ve otlar hakkında geniş bilgi sahibi olmasıyla da ün yapmıştır.²⁵¹

44)- Ebu'l-Abbas Necmuddin Ahmed b. Muhammed b. Halef b. Râcih b. Bilal b. Hilal b. İsa el-Makdisî es-Sâlihî (d.578/1182.ö.638/1241)

(أبو العباس نجم الدين أحمد بن محمد بن خلف بن راجح بن بلال بن هلال بن عيسى المقدسي)

(الصالحى)

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Kudüs'te doğmuştur. Onyeddi yaşındayken Bağdat'a gitmiş, Yahya es-Sakafî, İbn Sadaka el-Cenzevî, Abdurrahman b. el-Hirakî ve İbn Cevzî'den hadis

²⁴⁸ en-Nevirî, **Nihayetu'l-Arab fi Fununi'l-Edeb**, c.29, s.184.

²⁴⁹ er-Rûmî, **Mu'cemu'l-Edibbâ**, c.4, s.1027.

²⁵⁰ es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-Vefiyyât**, c.4, s.252.

²⁵¹ es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-Vefiyyât**, c.8, s.30.

dinlemiştir. Daha sonraları Buhara'ya yerleşmiş ve burada Şafî mezhebinin yayılmasına katkıda bulunmuştur.²⁵²

45)- Ebu Bekr Muhammed b. Yahya b. Muzaffer b. Naim (İbnu'l-Hubeyr) (d. 559/1164. ö.639/1242)

(أبو بكر محمد بن يحيى بن المظفر بن علي بن نعيم)

Hanbelî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Hanbelî mezhebini öğrenip, o mezhebe muhalif olanlarla münazaralarda bulunmuştur.²⁵³ Nizamiye medresesinde müderrislik yapmış, İbn Fadlan'ın yerine kâdılık görevinde bulunmuştur.²⁵⁴

46)- Ebu'l-Hasen Alemuddin Ali b. Muhammed b. Abdussamed es-Sehâvî (d. 558/ 1163- ö. 643/ 1245)

(أبو الحسن علم الدين علي بن محمد بن عبد الصمد السخاوي)

Malikî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Mısır'ın Seha köyünde doğmuş, sonrasında Şam'a gitmiştir. Mezhep değişikliğinde Şam'a gitmesinin etkisi vardır.²⁵⁵

47)- Ebu'l-Muzaffer Şemsüddin Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah et-Türkî el-Avnî el-Hubeyrî el-Bağdadî (Ebu'l-Ferec b. Cevzî'nin torunu) (d. 581/1185.ö.654/1256)

(شمس الدين أبو المظفر يوسف بن قزغلي (قزأوغلي) بن عبد الله التركي العوني الهبيري)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Bağdat doğumludur. Babası Türk asıllıdır. Anne tarafından dedesi İbnu'l-Cevzî'ye ulaştığı için “Kızıoğlu” lakabını almıştır. İbnu'l-Cevzî, Abdu'l Mun'im b. Küleyb, Abdullah b. Ebi'l Mecd el Harbî, Abdu'l Muhsin b. el-Hatib et-Tusî ve Ebu'l-Yemen el-Kindî gibi ulemadan hadis işitmiştir. Dımyâtî, Necm eş-Şakravî ve İmad b. el-Balisî gibi ulema da ondan hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Dımaşk'ta oturmuş, fetva ve dersler vermiştir.²⁵⁶

²⁵² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.7, s.331.

²⁵³ ez-Zehebî, *el-Muhtasarü el-Muhtecu min Tarihi İbnu'd-Debîsî*, c.15, s.93.

²⁵⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.5, s.205.

²⁵⁵ İbn-i Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zamân*, c.7, s.322.

²⁵⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.5, s.266.

48)- Ebu Muhammed Zekiyyuddin Abdulazim b. Abdulkaviy b. Abdullah b. Seleme b. Sad el-Münzirî eş-Şâmî el-Mısırî (d: 581/1185 ö.656/1258)

(أبو محمد زكي الدين عبد العظيم بن عبد القوي بن عبد الله بن سلامة ابن سعد المنذري الشامي
المصري)

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Şam asıllı olup, Mısır doğumludur. Haremeyn, Mısır, Şam ve Cezire âlimlerinden ders almıştır.²⁵⁷

49)- Mansur b. Cebr b. Mansur b. Mesud b. Muhammed b. Abs b. Hizb (h.ö.657/1259'dan önce)

(منصور بن جبر بن منصور بن مسعود بن محمد بن عيسى بن حزب)

Zeydî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Yemen'in San'a kentindedir. İlk dönemlerinde Yemen'de yaygın olan Zeydî mezhebine bağlı iken sonraları Şafîî mezhebine intikal etmiştir.²⁵⁸

50)- Ebu Abdullah Cemalüddin Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî el-Ceyyânî (İbnu Mâlik) (d. 600/ 1204. ö. 672/1274)

(جمال الدين أبو عبد الله محمد بن عبد الله بن عبد الله بن مالك الطائي الجبالي (ابن مالك))

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Endülüs'ün Kurtuba civarında kalan Ceyyân'da dünyaya gelmiştir. Tay kabilesine mensup olduğundan dolayı Tâî nisbesiyle anılır. Dil ve kıraat derslerini doğduğu yer olan Ceyyân'da Sâbit b. Hıyâr, Ebû Rezîn el-Külâî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Nüvvâr ve Muhammed el Merşânî gibi âlimlerden almıştır. Otuz yaşlarında Kuzey Afrika'ya göç etmiştir. İbn Mâlik daha sonra hacca gitmiştir. Dönüşte Dımaşk'a uğramış ve burada muhaddis Ebu'l Hasan Alemuddin es-Sehâvî, Ebü'l Fazl Mükerrrem ve Ebû Sâdik Hasan b. Sabbâh'ın derslerine katılmıştır. İbn Mâlik, öğrenim sürecini tamamladıktan sonra Halep'te Sultâniyye ve Âdiliyye medreselerinde dil ve kıraat dersleri vermiştir. Bu derslerin öğretimini gittiği Hama'da da sürdürmüştür. Bir müddet sonra Dımaşk'a dönmüş ve buraya

²⁵⁷ es-Subkî, **Tabakatu's Şafîiyye'til-Kubrâ**, c.8, s. 259.

²⁵⁸ Bahaeddin Muhammed b. Yusuf b. Yakub el-Cindî el-Kindî, **es-Süluk fi Tabakati'l-Ulemâi ve'l-Müluk**, Mektebetu'l-İrşad, San'a' 1995, c.2, s.303.

yerleşmiştir. İbn Mâlik Endülüs'ten gelen diğer âlimler de pek çok örneğini gördüğümüz üzere Mâlikî mezhebinden Şâfiî mezhebine geçmiştir.²⁵⁹

51)- Ebu Bekr Kutbuddin Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed b. Abdullah b. Meymun el-Kaysî eş-Şatibî et-Tuzeri (İbnu'l Kastalanî) (d. 614/1217 ö.686/1287)

(بن عبدالله بن ميمون أبو بكر قطب الدين محمد بن أحمد بن علي بن محمد بن الحسن بن أحمد القيسي الشاطبي التوزري المصري المكي (ابن القسطلاني)

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Aslı Afrika'nın Kastayliyye illerinden olan Tuzer'e dayanır. Mısır doğumludur. Mekke'de yetişmiştir. Kâmilîyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Bağdat, Cezire, Şam ve Mısır ulamalarından faydalanmıştır. İbn Kastalânî adıyla meşhur olmuştur.²⁶⁰

52)- Ebu'l-Fide' Mecduddin İsmail b. Abdurrahman b. Mekkî el-Mardinî (d.625/1228.ö.689/1290)

(أبو الفداء مجد الدين إسماعيل بن عبد الرحمن بن مكي المارديني)

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Mardin doğumludur. Atabekiyye medresesinde müderrislik, Halep'te kadılık yapmıştır.²⁶¹

3.6. HİCRÎ VIII. / MİLADÎ XIV. YÜZYIL

53)- Ebu'l-Feth Takıyyuddin Muhammed b. Ali b. Vehb b. Mutî' b. Ebi't Tâah el-Kuşeyrî el-Menfelûtî el-Kavsî el-Mısırî (İbnu Dakik el-İd) (d. 625/1228. ö.702/1302)

(أبو الفتح تقي الدين محمد بن علي بن وهب بن مطيع ابن أبي الطاعة القشيري المنفلوطي القوصي المصري (ابن دقيق العيد))

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

²⁵⁹ el-Huseynî, *Tac'ul-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, c.34, s.391.

²⁶⁰ ez-Ziriklî, *el-A'lam*, c.5, s.323.

²⁶¹ ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam ve Vefiyetu'l-Meşâhiri ve'l-A'lam*, c.51, s.361.

Kızıldeniz'e sahili olan Yanbo kentinde doğmuştur. Malikî fikhını babasının yanında, Şafîî fikhını da Şeyh İzzettin b. Abdusselam'ın yanında okumuştur. Mısır'da kadılık yapmıştır.²⁶²

54)- Ebu Hafs Şihabuddin Ömer b. Kesir b. Dav' b. Dav' b. Kesir b. Dav' b. Dar' el-Karaşî (Validu İbni Kesir) (h.d: 640/1242 ö.704/1304)

(أبو حفص شهاب الدين عمر بن كثير بن ضو بن كثير بن ضو ابن درع القرشي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Basra ile Suriyenin Ezrua şehirleri arasında kalan Şerkavin köyünde doğmuştur. Meşhur tarihçi İbni Kesir'in babasıdır.²⁶³

55)- Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ali el Kaşgîrî (h.ö. 705/1305)

(أبو عبد الله محمد بن محمد بن علي الكاشغري)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Türkistanın doğusunda olan Kaşgar kentinde doğmuştur. Mâverâünnehir'de Hanefî fikhını öğrenmiştir. Sonraları Mekke' on dört yıl ikamet etmiştir. Daha sonra Yemen'e yerleşmiştir. Kâşgarî'nin yazdığı "Munyetu'l-Musallî ve Gunyetu'l-Mubtedî" eseri, kısa bir sürede Hanefî coğrafyasında otulan bir metin olmuştur.²⁶⁴ Gördüğü bir rüya üzerine Şafîî mezhebine intisap etmiştir.²⁶⁵

56)- Kemâluddin Abdalbâri b. el-Hüseyn b. Abdurrahman el-Ermentî (el-Bekrî) (ö.706/1307)

(كمال الدين عبد الباري بن الحسين بن عبد الرحمن الأرميني (البكري))

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Mısır'ın Erment şehrinde doğmuştur. Malikî fikhını öğrendikten sonra Şafîî mezhebine geçmiştir.²⁶⁶

²⁶² İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb**, c.6, s.5.

²⁶³ İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, c.14, s.36.

²⁶⁴ Hüseyin Kayapınar, "Münyetü'l-Musallî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c.32, s.33

²⁶⁵ es-Suyûtî, **Buğyetu'l-Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât**, c.1, s.230.

²⁶⁶ el-Askalanî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni Mieti's-Sâmine**, Dâiratu'l-Maarif, Haydarabat Hindistan 1931.c.3, s.101.

57)- Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. İbrahim b. Abdulganiyy b. Ebu İshak es-Serûcî (Kadi'l Kudat) (d. 637/1240 ö.710/1311)

(أبو العباس شمس الدين أحمد بن إبراهيم بن عبد الغني ابن أبي إسحاق السروجي (قاضي القضاة))

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Harran yakınlarındaki Seruc (Suruç)'ta doğmuştur. Kâdî'l-Kudat lakabı ile meşhur olmuştur. Sâlihiyye, Nâsırıyye ve Seyûfiyye gibi medreselerde müderrislik yapmıştır. Nu'man el-Hatibî'nin ölümünden sonra Kahire kadılığı yapmıştır.²⁶⁷

58)- Ebu'l-Abbas İmâduddin Ahmed b. İbrahim b. Abdurrahman b. Mesud b. Ömer el-Vâsiti el-Hizâmî el-Bağdadî ed-Dımaşkî (d. 657/1259. ö.711/1311)

(أبو العباس عماد الدين أحمد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن مسعود بن عمر الواسطي الحزامي)

(البغدادى دمشقى)

Şafî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Irak'ın Vâsit kentinde doğmuştur. Şafî fikhını burada okumuştur. Daha sonraları Şam'a gitmiş Takiyyuddin İbn Teymiyye ile tanışarak Hanbelî mezhebine geçmiştir.²⁶⁸

59)- Ebu Abdullah Bedruddin Muhammed b. Mansur b. İbrahim b. Mansur b. Reşid el-Halebî el-Mısrî (el Cevherî) (d. 652/1254 ö.719/1319)

(أبو عبد الله بدر الدين محمد بن منصور بن إبراهيم بن منصور بن رشيد الحلبي المصري (الجوهري))

Hanefî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Halep doğumludur. Halep'te İbrahim b. Halil, Kahire'de İbn Azun gibi âlimlerden hadis işitmiştir. Kendisine vezirlik teklif edilmiş ancak kabul etmemiştir.²⁶⁹

60)- Ebu Muhammed Afifuddin Abdullah b. Abdulhak b. Abdullah b. Abdulehad el-Mahzûmî ed-Dilâsî el-Mısrî (d. 652/1233 ö.721/1321)

(أبو محمد عفيف الدين عبد الله بن عبد الحق بن عبد الله ابن عبد الأحد المخزومي الدلاصي المصري)

Malikî Mezhebinden Şafî Mezhebine

²⁶⁷ el-Askalanî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine**, c.1, s.103.

²⁶⁸ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb**, c. 6, s. 26.

²⁶⁹ el-Askalanî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine**, c.6, s.19.

Mısır'ın Dilas köyündendir. Daha sonra Mekke'ye yerleşmiş ve burada Şafî mezhebine geçmiştir.²⁷⁰

61)- Ebu İshak İmâduddin İbrahim b. Yahya b. Ahmed b. Ahmed b. Abdullah el-Azezî el-Basravî ed-Dımaşkî (İbnu'l Keyyal) (d. 645/1246 ö.732/1332)

(أبو إسحاق عماد الدين إبراهيم بن يحيى بن أحمد بن أحمد بن عبد الله بن عبد الرحمن بن عبد العزيز العزازي البصري دمشقي (ابن الكيال))

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. İbnu Ebi'l Yusr, İbnu'n Nebşî ve Kemal b. Abd gibi ulemadan hadis işitmiştir. Kur'an'ı güzel okumakla meşhur olmuştur.²⁷¹

62)- Şihabuddin Ahmed b. Abdullah b. Abdullah b. Muhacir el-Vadiyâşî el-Endelûsî (h. ö.739/1339)

(شهاب الدين أحمد بن عبد الله بن عبد الله بن مهاجر الوادياشي الأندلسي)

Zahirî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Endülüs doğumludur. Fıkhı memleketinde okumuş daha sonraları İslam dünyasının çeşitli yerlerine ilmi seyahatlerde bulunmuştur. Haleb'e yerleşmiş burada Zahirî mezhebinden Hanefî mezhebine intikal etmiştir.²⁷²

63)- Muhammed b. Cenkelî b. Muhammed b. el-Bâbâ b. Halil b. Cenkelî b. Abdullah (d. 697/1298. ö.741/1341)

(محمد بن جنكلى بن محمد بن البابا بن خليل بن جنكلى بن عبد الله)

Hanefî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Diyarbakır doğumludur. Babasıyla beraber 6 yaşındayken Kahire'ye gitmiştir. Burada Hanefî fıkhını okumuş, sonraları Hanbelî mezhebine geçmiştir.²⁷³

64)- Burhaneddin Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Gânim b. Azhar el-Ubeydilî el-Huseynî el-Ferğânî et Tebrizî (el Ubrî) (ö.743/1343)

²⁷⁰ el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine*, c.3, s.41.

²⁷¹ el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine*, c.1, s.86.

²⁷² el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine*, c.1, s.336.

²⁷³ el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine*, c.5, s.155.

(برهان الدين عبد الله (عبيد الله) بن محمد بن غانم بن أظهر العبيدلي الحسيني الفرغاني التبريزي
(العبري))

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Tebriz doğumludur. Tebriz kadılığı yapmıştır.²⁷⁴

65)- Ebu Hayyân Esîruddîn Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân en Nefezî el-Gırnâtî el-Endelûsî el-Ceyyânî (d. 654/1256. ö.745/1344)

(أبو حيان أثير الدين محمد بن يوسف بن علي بن يوسف بن حيان النفزي الغرناطي الجياني الأندلسي)

Zahirî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Berberîlerin Nefze kabilesinden olup, Gırnata'nın Tamahşârş ilinde doğmuştur. Kıraat ilmini Ebu Ca'fer b. et-Tabba', Arapça ilmini Ebu'l-Hasan el-Âbizî, İbnu's-Sâîğ gibi ulemadan almıştır. Mısır'a gelince Zahirî Mezhebinden Şafîî Mezhebine geçmiştir.²⁷⁵

66)- Ebu't-Tayyib b. Muhammed et-Tûnusî (ö.751/1350)

(أبو الطيب بن محمد التونسي)

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Tunus doğumludur. Memleketinde Malikî fikhını tahsil etmiş, Mısır'a gidince Şafîî mezhebine geçmiştir.²⁷⁶

67)- Ebu Muhammed Cemaluddin Abdullah b. Yusuf b. Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî en-Nahvî (d.708/1309. ö.761/1360)

(أبو محمد جمال الدين عبد الله بن يوسف بن عبد الله بن يوسف بن أحمد بن عبد الله بن هشام)

(الانصاري النحوي)

Şafîî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Kahire doğumludur. Soyu, Hazrec kabilesine dayandığından Ensârî diye de anılır. İbn Hişâm Muhammed İbnü's Serrâc, Abdülatîf b. Murahhal ve Ebû Hayyân el-Endelûsî gibi hocalardan ders almıştır. Vefatından beş yıl kadar önce Hanbelî

²⁷⁴ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.1, s.296.

²⁷⁵ el-Askalanî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine**, c.6, s.63.

²⁷⁶ el-Askalanî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine**, c.1, s.233.

mezhebine intikal etmiş ve Kahire'deki el-Medresetu'l-Hanbeliyye'ye müderris olmuştur.²⁷⁷

68)- Cemaluddin Halil b. Osman ez-Zûlî (er-Rumî) (ö.762/1361)

(جمال الدين خليل بن عثمان الزولي (الرومي))

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Türk asıllıdır. er-Rumî veya ez-Zulî diye tanınmıştır. Halep emiri Şeyho'nun yaptığı Şeyhun Camisinde imamlık ve Hanka'ş-Şeyhuniyye Medresesinde hadis müderrisliği yapmıştır.²⁷⁸

69)- Ebu Hayyan Muhammed b. Abdulaziz b. Ali b. Abdulmelik el-Mesellâtî

(ö.764/1363)

(أبو حيان أمين الدين محمد بن عبد العزيز بن علي بن عبد الملك المسلاتي)

Şafî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Suriye âlimlerindedir. Amcası kadılık Cemaluddin Muhammed b. Abdurrahim'in yerine kadılık görevini yapmıştır. Dımaşk ve Mısır âlimlerinden hadis işitmiştir. Dımaşk Ğavta'sında vefat etmiştir.²⁷⁹

70)- Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. İzzeddin Yusuf b. el-Hasan b. Muhammed

b. Mahmud b. Abdullah el-Ensarî ez-Zarnedî el-Medenî (d.708/1309. ö.772/1371)

(أبو الحسن نور الدين علي بن عز الدين يوسف بن الحسن بن محمد بن محمود بن عبد الله الأنصاري)

(الزرندي المدني)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

İran'ın İsfahan kentine yakın Zarned bölgesinde doğmuştur. Sonraları Medine'ye yerleşmiştir. Medine'de kadılık yapmıştır.²⁸⁰

71)- Ahmed b. Süleyman b. Muhammed b. Süleyman el-Erbidî ed-Dımaşkî

(ö.776/1375)

(أحمد بن سليمان بن محمد بن سليمان الأربدي الدمشقي)

²⁷⁷ el-Askalanî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine**, c.3, s.93.

²⁷⁸ el-Askalanî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine**, c.2, s.212.

²⁷⁹ Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz et-Türkmênî ez-Zehebî, **el-İber fî Haberi Men Ğabar**, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut 1986, c.4, s.204.

²⁸⁰ el-Askalanî, **ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yâni Mieti's-Sâmine**, c.4, s.169.

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. Fıkhı İbn Hatîb Yebrûd'dan okumuştur. Kadılık görevinde bulunmuştur.²⁸¹

72)- Ebu Musa Muhammed b. Mahmud b. İshak b. Ahmed el-Halebî el-Makdisî (ö.776/1375)

(أبو موسى محمد بن محمود بن إسحاق بن أحمد الحلبي المقدسي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Halep doğumludur. İbn Habbâz ve İbnu'l Hamavî gibi ulemadan hadis işitmiştir. Tarihçi yönüyle de meşhurdur.²⁸²

73)- Burhanuddin İbrahim b. Muhammed b. Ebu Bekr el-Ehnâî (ö.777/1375)

(برهان الدين إبراهيم بن محمد بن أبي بكر الأحنائي)

Şafîî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Mısır'ın İskenderiye kentine yakın Hina'da doğmuştur. Hazine memurluğu, denetmenlik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Amcası gibi Şafîî mezhebinden Malikî mezhebine geçmiştir.²⁸³

74)- Bedruddin Abdulvahhab b. Ahmed (Kemâleddin) b. Muhammed (Alemeddin) b. Ebu Bekr el-Ehnâî (ö.784/1382)

(بدر الدين عبد الوهاب بن أحمد بن محمد بن أبي بكر الأحنائي)

Şafîî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Mısır'ın İskenderiye kentine yakın Hina'da doğmuştur. Kadılık görevinde bulunmuştur.²⁸⁴

75)- Muhibuddin Muhammed b. Muhammed et-Turaynî el-Mısırî (ö.790/1396)

(محب الدين محمد بن محمد الطريني المصري)

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

²⁸¹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb*, c.6, s.240.

²⁸² el-Askalanî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fi A'yâni Mieti's-Sâmine*, c.6, s.2.

²⁸³ el-Askalanî, *İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut Lübnan 1986.c.1, s.159.

²⁸⁴ el-Askalanî, *İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih*, c.2, s.113.

Mısır'ın batısında kalan Turaynî köyünde doğmuştur. Kadılık görevinde bulunmuştur.²⁸⁵

76)- Ebu Abdullah Muhammed b. Musa b. Muhammed ed-Devalî es-Sarîfî el-Yemenî (ö.790/1388)

(أبو عبد الله محمد بن موسى بن محمد الدوالي الصريفي اليمني)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Yemen doğumludur. Fıkıh ve hadis eğitimini dönemin önde gelen müderrislerinden olan babasından almıştır.²⁸⁶

77)- Ebu'l Abbas Şemsuddin Muhammed b. Musa b. Muhammed b. Sened b. Temim el-Lahmî ed-Dımaşkî (İbnu Sened) (d.729/1329. ö.792/1390)

أبو العباس شمس الدين محمد بن موسى بن محمد بن سند بن تميم اللخمي المصري الدمشقي (ابن

((سند))

Şafîî Mezhebinden Malikî Mezhebine Malikî Mezhebenden Şafîî Mezhebine

Mısır asıllı olup, Dımaşk doğumludur. Hadis hafızlarındandır. Malikî Mezhebine geçince Malikî kadısı olarak atanmıştır.²⁸⁷

78)- Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Halebî (İbn Muhacir) (d.728/1328. ö.794/1392)

(شمس الدين محمد بن أحمد بن عبد الله الحلبي (ابن مهاجر))

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Halep doğumludur. Hanefî mezhebinde fetvada kaynak bir âlim iken, Kahire'ye gittikten sonra Şafîî mezhebine geçmiştir. Hama ve Halep kadılığı görevlerinde bulunmuştur.²⁸⁸

79)- Ebu'l-Hattab Seriyuddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ali b. Abdulmelik el-Mesellâtî ed-Dımaşkî (d.751/1392. ö.799/1397)

(أبو الخطاب سري الدين محمد بن محمد بن عبد الرحمن بن علي بن عبد الملك المسلاتي الدمشقي)

Malikî Mezhebenden Şafîî Mezhebine

²⁸⁵ el-Askalanî, **İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih**, c.3, s.361.

²⁸⁶ es-Suyûtî, **Buğyetu'l-Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât**, c.1, s.252.

²⁸⁷ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb**, c.6, s.326.

²⁸⁸ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb**, c.6, s.335.

Dımaşk doğumludur. İmam Subkî'nin kızı tarafından torunu Ebu'l-Hattab'ın babasıdır. İbnu'l-Habbaz'ın meclisinde bulunmuştur. Babası Malikî mezhebi kadısıydı. Sonra dayıları olan Subkî'lerle beraber Şafî mezhebine geçmiş, İbn Burhaneddin b. Cemaat'ın yerine kadılık yapmıştır.²⁸⁹

80)- Ebu Abdullah Muîn b. Osman b. Halil ed-Darîr el-Mısırî ed-Dımaşkî (ö.799/1397)

(أبو عبد الله معين بن عثمان بن خليل الضرير المصري الدمشقي)

Hanbelî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Mısır doğumludur. Sonraları Dımaşk'a yerleşmiştir. Döneminin reisü'l-kurrâlarındandır.²⁹⁰

3.7. HİCRÎ IX. / MİLADÎ XV. YÜZYIL

81)- Ebu Hafs Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Ensârî el-Vadiyeşî el-Endelûsî et-Tekruî el-Mısırî (İbnu'l-Mulakkin) (d.723/1323. ö.804/1401)

(أبو حفص سراج الدين عمر بن علي بن أحمد بن محمد بن عبد الله الأنصاري الواديائي الأندلسي
(التكروري المصري (ابن الملكن))

Malikî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Babası Endülüs'ten Türk ili olan Tekrur'e gitmiş, sonrasında ise Kahire'ye yerleşmiştir. İbnu'l-Mulakkin de Kahire'de doğmuştur. Soyu Endülüs'e dayanır. Üvey babasından Malikî fikhını okumuştur. Daha sonra İbn Cemaat'dan Minhâc'ı okumuş ve Şafî mezhebine geçmiştir.²⁹¹

82)- Ubeydullah b. İvad b. Muhammed el-Celal b. et-Tâc eş-Şirvânî el-Erdebilî el-Kahirî (ö.807/1404)

(عبيد الله بن عوض بن محمد الجلال بن التاج الشرواني الأردبيلي القاهري)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

²⁸⁹ el-Askalanî, **İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih**, c.3, s.360.

²⁹⁰ el-Askalanî, **İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih**, c.3, s.365.

²⁹¹ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb**, c.7, s.44, 1989.

İran'ın Erdebil kentinde doğmuştur. Sonraları Şirvan ve Kahire'ye gitmiştir. Abdullah en-Nahvî, Ruknuddin el-Karmî ve Kutbu't-Tahtanî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.²⁹²

83)- Ebu Hişam Ahmed b. Muhammed b. İsmail b. Abdurrahim b. Yusuf b. Şemir el-Mısrî (İbnu'l Berhan ez-Zahirî et-Teymî) (d. 754/1353.ö.808/1405)

(أبو هشام أحمد بن محمد بن إسماعيل بن عبد الرحيم بن يوسف بن شمير المصري (ابن البرهان)
(الظاهري التيمي))

Şafî Mezhebinden Zahirî Mezhebine

Kahire yakınlarında doğmuştur. Fıkıhı Şafî mezhebine göre okumuştur. Sonraları Zahirî mezhebenden bir kişiyle tanışınca İbn Hazm'ın ve İbn Teymiyyenin görüşlerine yönelmiştir.²⁹³

84)- Şemsuddin Muhammed b. Abbas b. Muhammed b. Hüseyin b. Mahmud b. Abbas es-Saltî el-Mearrî (d.745/1344. ö.808/1405)

(شمس الدين محمد بن عباس بن محمد بن حسين بن محمود بن عباس الصلتي المعري)

Malikî Mezhebenden Şafî Mezhebine

Ürdün'ün doğusunda kalan Salt kentinde doğmuştur. Ba'lebekke, Hims, Gazze ve Kudüs kadılığı yapmıştır. Dımaşk'a gidince Şafii mezhebine geçmiş ve burada Şafî kadı olarak görev yapmıştır.²⁹⁴

85)- Ahmed b. İbrahim b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ömer eş-Şihâb b. Burhan en-Nablûsî ed-Dımaşkî (d.811/1408)

(أحمد بن إبراهيم بن محمد بن محمد بن محمد بن عمر الشهاب بن البرهان النابلسي الدمشقي)

Hanbelî Mezhebenden Şafî Mezhebine

Filistin'in Nablus kentinde doğmuştur. Sonraları Dımaşk ve Kahire'ye yerleşmiştir. Babası gibi önceleri Hanbelî mezhebine bağlı iken, Baha' b. Hacı ve eniştesi Kemal el-Bârizî'ye olan yakınlığından dolayı Şafî mezhebine geçmiştir.²⁹⁵

²⁹² es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.5, s.117.

²⁹³ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.7, s.73.

²⁹⁴ el-Askalanî, *İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih*, c.5, s.265.

²⁹⁵ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.1, s.202.

86)- Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Mahmud b. Yahya b. Ali b. Abdullah b. Mansur es-Selemî ed-Dımaşkî (İbn Hatib Zer') (d.774/1373. ö.811/1406)

شمس الدين محمد بن علي بن محمد بن محمود بن يحيى بن علي بن عبد الله بن منصور السلمي ((الدمشقي (ابن خطيب زرع)

Hanefî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. Babasının dedesi Zer' şehrinin hatibi idi. Bu vazife kendisine kadar hep ailesi tarafından icra edilmiştir.²⁹⁶

87)- Muhyiddin Ahmed b. İbrahim b. Muhammed ed-Dımaşkî ed-Dimyatî (İbnu'n-Nuhâs) (ö.814/1412)

(محيي الدين أحمد بن إبراهيم بن محمد الدمشقي الدميّطي (ابن النحاس))

Hanefî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. Sonraları Dimyat'a yerleşmiştir. Feraiz ilminde söz sahibidir.²⁹⁷

88)- Musa b. Ali el-Mısırî el-Münâvî (ö.820/1417)

(موسى بن علي المصري المناوي)

Şafî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Mısır doğumludur. Mekke'de vefat etmiştir.²⁹⁸

89)- Abdullah b. İbrahim b. Ahmed el-Cemal el-Harranî el-Halebî (d.755/1354. ö.821/1418)

(عبد الله بن إبراهيم بن أحمد الجمال الحراني الحلبي)

Şafî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Halep doğumludur. Şafî mezhebindeyken Sağr şehrinin Şafî kadılığını yapmıştır. Sonraları Hanbelî mezhebine geçmiş ve Halep ilinin Hanbelî kadılığı görevinde bulunmuştur.²⁹⁹

²⁹⁶ el-Askalanî, **İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih**, c.6, s.130.

²⁹⁷ es-Sehâvî, **ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'**, c.1, s.203.

²⁹⁸ Ebû Zeyd, **en-Nezâir**, s.141.

²⁹⁹ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb**, c.7, s.151.

90)- Nizamuddin Muhammed b. Ömer el-Hamevî et-Taftazanî (Nizam)
(d.762/1361. ö.822/1419)

((نظام الدين محمد بن عمر الحموي التفتازاني (نظام))

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Suriye Hama doğumludur. Sa'di Taftazanî'ye olan benzerliğinden dolayı Nizam et-Taftazanî olarak adlandırılmıştır.³⁰⁰

91)- Hasan b. İbrahim b. Hüseyin b. İbrahim b. Hamza B. Ebubekir b. Ömer el-Bedri el-Halidî el-Mahzumî et-Tilluvî (d.825/1422)

(حسن بن ابراهيم بن حسين بن حمزة بن أبي بكر بن عمر البدر الخالدي المخزومي

التلوي)

Şafî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Siirt Tillo doğumludur. Burada Kur'anı ezberlemiştir. Sonra babasıyla beraber D.Bakır'a gitmiş, oradan da Mısır'a gitmiştir. Kahire'de Şafî fihından Minhac'ı ezberlemiştir. Babası gibi Şafî mezhebine bağlı iken, Sultan Zahir Çakmak zamanında Malikî mezhebine geçmiştir.³⁰¹

92)- Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ataullah b. Muhammed b. Mahmud b. Mahmud b. Fadlullah b. er-Razî el-Herevî (d.767/1365. ö.829/1426)

(أبو عبد الله شمس الدين محمد بن عطاء الله بن محمد بن محمود بن محمود بن فضل الله بن الرازي

الهروي)

Hanefî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Aslen İran'ın Rey kentinden olup, Afganistan'ın Hera şehrinde doğmuştur. Kudüs'te Sâlihiyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Şezarâtu'z-Zeheb'te çok yalancı ve zalim olduğu şeklinde bir bilgi bulunmaktadır.³⁰² Mısır kadılığı yapmıştır.³⁰³

93)- Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Mahmud b. Gazi b. Eyyub b. Mahmud b. Hatlu el-Halebî (İbnu'ş-Şihne) (ö.830/1426)

³⁰⁰ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.8, s.271.

³⁰¹ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.3, s.91.

³⁰² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.7, s.189.

³⁰³ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.8, s.151.

(عبد الرحمن بن محمد بن محمد بن محمود بن غازي بن أيوب بن محمود ابن ختلو الحلبي (ابن
(الشحنة))

Hanefî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Halep doğumludur. Zahir b. el-Acemî, Kemal b. Habib ve İbnu's-Sâbûnî gibi ulemadan hadis işitmiştir. Kardeşinin yerine Halep kadılığı yapmış, Daru'l-İfta' makamında görev yapmıştır. Sonraları Malikî mezhebine geçmiş, yirmi yılı aşkın bu mezhepte kadılık yapmıştır.³⁰⁴

94)- Ebu'l Baka' Bedruddin Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Bedr el-Ensarî ed-Dımaşkî el-Mısırî (el-Bedru'l Beşteki) (d.748/1347. ö.830/1427)

Hanefî Mezhebinden Şafiî Mezhebine

(أبو البقاء بدر الدين محمد بن إبراهيم بن محمد البدر الأنصاري الدمشقي المصري (البدر البشكني))

Dımaşk asıllı olup Mısır doğumludur. Önceleri Hanefî fikhında derinleşmiş, sonraları Şafii mezhebine geçmiştir.³⁰⁵

95)- Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Süleyman el-Ezraî (ö. 833/1430)

(شمس الدين محمد بن أحمد بن سليمان الأذرعي)

Hanefî Mezhebinden Şafiî Mezhebine Şafiî Mezhebenden Hanefî Mezhebine

Suriye'nin Şam'a yakın Ezrua kentinde doğmuştur. Hanefî mezhebini İbnu'r Rida' ve Bedru'l-Makdisî'nin yanında okumuş, sonraları Şafiî mezhebine geçmiştir. Ba'labekke ve diğer illerde kadılık yapmış, daha sonra Hanefî mezhebine tekrar geri dönmüştür.³⁰⁶

96)- Takiyyuddin Ahmed b. Abdulkadir b. Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Temim b. Abdussamed el-Makrizî el-Ba'lî el-Mısırî (d.760/1359. ö.845/1442)

(تقي الدين أحمد بن علي بن عبد القادر بن محمد بن إبراهيم بن محمد بن تميم بن عبد الصمد

المقريزي البعلبي المصري)

Hanefî Mezhebinden Şafiî Mezhebine

Mısır doğumludur. Tarih ve hadis ilminde de meşhur olmuştur.³⁰⁷

³⁰⁴ el-Askalanî, **İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih**, c.8, s.128.

³⁰⁵ es-Sehâvî, **ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'**, c.6, s.277.

³⁰⁶ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb**, c.9, s.297.

³⁰⁷ İbnü'l-İmâd, **Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb**, c.7, s.254.

97)- Abdulvahhab b. Muhammed b. Tarif et Tac b.eş Şems eş Şavî el Kahirî
(d.766/1364. ö.851/1447)

(عبد الوهاب بن محمد بن طريف التاج بن الشمس الشاوي القاهري)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Kahire doğumludur. Babası ve soyu Şafî mezhebine bağlı iken kardeşi Ekmeleddin'in teşvikiyle Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁰⁸

98)- Muhammed b. Abdurrahman b. İvad b. Mansur b. el-Hasan eş-Şems el-Endelûsî et-Tantedâî el-Kahirî (d.770/1368. ö.852/1449)

(محمد بن عبد الرحمن بن عوض بن منصور بن أبي الحسن الشمس الأندلسي الأصل الطنتدائي ثم

القاهري)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Aslen Endülüs'lü olup, Kahire doğumludur.³⁰⁹

99)- Ebu'l-Fadl Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Hafız İbn Hacer el-Askalanî
(d.773/1372. ö.852/1449)

(أبي الفضل شهاب الدين الحافظ أحمد بن علي بن حجر العسقلاني)

Şafî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Eski Mısır'da doğmuştur. Adı veya lakabı Hacer olan yedinci dedesine nisbet edilerek İbn Hacer diye meşhur olmuştur. Ailesinin memleketi olan Filistin'deki Askalân şehrine nisbetle de Askalânî olarak, soyunun dayandığı Kinâne'ye nisbetinden dolayı da Kinânî olarak anılmıştır.³¹⁰ Kettânî "Fihrisu'l-Fehâris" adlı eserinde Askalînî'den söz ederken, Askalînî'nin hayatının son dönemlerinde Malikî mezhebine intikal ettiğiyle ilgili bir bilgiye yer vermekte ancak bunun müstakil bir mezhep geçişinden ziyade bir veya iki meselede intikal olabileceğini söylemiştir.³¹¹

100)- Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Haşimî el-Ukaylî en-Nuveyrî el-Mekkî eş-Şafî (d.793/1391. ö.852/1450)

³⁰⁸ Ebu Zeyd, **en-Nezâir**, s.146.

³⁰⁹ Ebu Zeyd, **en-Nezâir**, s.147.

³¹⁰ Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî," **DİA**, TDV Yayınları, c.19, s.514.

³¹¹ Abdulhâyy b. Abdülkerim el-Kettânî, **Fihrisu'l-Fehâris ve'l-Esbat ve Mu'cemu'l-Maacim ve'l-Meşihat ve'l-Müsellet**, Daru'l Garbi'l İslâmî, 2. Baskı, Beyrut, c.1, s.325

(محمد بن محمد بن علي الهاشمي العقيلي النويري المكي الشافعي)

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Mekke doğumludur. Vefatına kadar Mekke'de kadılık yapmıştır.³¹²

101)- Abdullatif b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Fâsî el-Mekkî (d.779/1378. ö.853/1451)

(عبد اللطيف بن محمد بن أحمد بن محمد الحسن بن الفاسي المكي)

Malikî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Fas asıllı olup Mekke'de doğmuştur. Başlangıçta Malikî mezhebine bağlı iken sonradan Hanbelî mezhebine geçmiştir. Mekke'de Hanbelî kadılığı görevini ifa etmiştir.³¹³

102)- Ali b. Mahmud b. Ali b. Abdulaziz b. Muhammed el-Hindî el-Hanikî (d.811/1409)

(علي بن محمود بن علي بن عبد العزيز بن محمد الهندي الخانكي)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Hindistan asıllı olup, Mısır'ın Kâlubiyye kentine bağlı Hânikâ'da doğmuştur.³¹⁴

103)- Muhammed b. Ali b. Mesud b. Osman b. İsmail b. Şems b. en-Nûr et-Tellâ el-Kahirî (d.770/1369. ö.857/1453)

(محمد بن علي بن مسعود بن عثمان بن اسماعيل بن حسين الشمس بن النور)

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Mısır'ın Kahire kentinin Tellâ köyünde doğduğu için Tellâ diye bilinir. Önceleri Halef el-Malikî'den Malikî fikhını okumuş, sonra el-Ebnesî ve el-Bulkinî gibi Şafii ulemadan Şafîî fikhını okumuş ve Şafîî mezhebine intikal etmiştir.³¹⁵

104)- Muhammed b. Muhammed b. Yusuf b. Muhammed b. Maâlî ez-Zaîferaynî el-Medenî el-Mekkî (d.858/1454)

(محمد بن محمد بن يوسف بن محمد بن معالي الزعفراني المدني المكي)

³¹² es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.9, s.144.

³¹³ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.4, s.334.

³¹⁴ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.6, s.36.

³¹⁵ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.8, s.219.

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Medine doğumlu olup, babasıyla Mekke'ye yerleşmiştir. Nahiv hocası Ali ez-Zeyn el-Humemî'nin etkisiyle Hanefî mezhebine geçmiştir.³¹⁶

105)- Abdusselam b. Ahmed b. Abdilmün'im b. Ahmed b. Muhammed b. Keydum b. Ömer b. Ebu'l-Hayr el-Hüseyni el-Kaylevî el-Bağdadî el-Kahirî (d.707/1307. ö.859/1455)

(عبد السلام بن أحمد بن عبد المنعم بن أحمد بن محمد بن كيدوم بن عمر بن أبي الخير الحسيني
القيلوي البغدادي القاهري)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Bağdat'a bağlı Kayleviye köyünde doğmuş, sonrasında Kahire'ye yerleşmiştir. Hanefiler arasında fazla kalmasından dolayı mezhebini değiştirmiştir.³¹⁷

106)- Muhammed b. Ömer eş-Şems es-Sahyunî el-Kerkî el-Kahirî (d.790/1388. ö.860/1456)

(محمد بن عمر الشمس الصهوني الكركي القاهري)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Eski Kudüs'e bağlı Sahyune asıllı olup, Ürdün'e bağlı Kerk ilinde doğmuştur. Kahire'ye yerleşmiş, Rasbey'deki Eşrefiyye Kütüphanesinde görev yapmıştır.³¹⁸

107)- İbrahim b. Muhammed b. Muhammed b. Süleyman b. Ali b. Haris b. Huneyne el-Be'î (İbnu'l Murahhil) (d.776/1371. ö.860/1457)

(إبراهيم بن محمد بن محمد بن سليمان بن علي بن إبراهيم بن حارث بن حنينة البعلي)

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Ba'lebekke kentinde doğmuştur. Hanbelî fikhını babasından okumuştur. Sonra babasıyla birlikte Şafîî mezhebine geçmişlerdir.³¹⁹

108)- Ebu'l Abbas Takiyyuddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan b. Ali b. Yahya eş-Şumunnî el-Kostantinî (d. 801/1399. ö.872 /1468)

(أبو العباس تقي الدين أحمد بن محمد بن محمد بن حسن ابن علي بن يحيى الشمني القسطنطيني)

³¹⁶ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.10, s.33.

³¹⁷ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.4, s.198.

³¹⁸ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.8, s.271.

³¹⁹ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.1, s.159.

Malikî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Aslen Kostantaniyye’li olup İskenderiyye doğumludur. Dönemin önde gelen müfessir ve fakihlerindendir.³²⁰

109)- Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Vecih b. Mehluf eş-Şuşeynî el-Mehellî el-Kâhirî (d.807/1405. ö.870/1465)

(علي بن أحمد بن محمد بن عمر بن محمد بن وجيه بن مخلوف الشيشيني المحلي القاهري)

Şafîî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Kahire’de doğmuştur. Şam ve Halep’te kadılık görevlerinde bulunmuştur.³²¹

110)- Muhammed b. Abdullatif b. Ahmed eş-Şems b. et-Takiyy el-Aksârî el-Kahirî (d.860/1456. ö.872/1467)

(محمد بن عبد اللطيف بن أحمد الشمس بن التقي الأقصري القاهري)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Nil Nehrinin iki yakasında bulunan ve Fir’avn zamanında Mısır’ın başkenti olan el-Aksar kentinde doğmuştur. Babasının dostu Nasuriddin el-Ahmimî’nin telkinleriyle Hanefî mezhebine geçmiştir.³²²

111)- Halef b. Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Meşelî eş-Şuşeynî el-Kâhirî (ö.874/1469)

(خلف بن محمد بن محمد بن علي المشالي الشيشيني القاهري)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Mısır’ın Garbiyye kentinin Meşal köyünde doğmuştur. Hanefî fikhını Şeyh Muhammed el-Hanefî ve Ebul Abbas es-Sersî gibi hocalardan okumuş, sonrasında Şafîî mezhebine geçmiştir.³²³

112)- Ahmed b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Davud el-Hüseyni el-Makdisî (İbnu Ebi’l Vefa) (ö.880/1476)

(أحمد بن أبي بكر بن محمد بن علي بن أحمد بن داود الحسيني المقدسي)

³²⁰ İbnü’l-İmâd, *Şezarâtu’z-Zehab fi Ahberi Men Zeheb*, c.7, s.313.

³²¹ es-Sehâvî, *ed-Davu’l-Lamiu li Ehl-i Karni’t-Tâsi’*, c.5, s.187.

³²² es-Sehâvî, *ed-Davu’l-Lamiu li Ehl-i Karni’t-Tâsi’*, c.8, s.75.

³²³ es-Sehâvî, *ed-Davu’l-Lamiu li Ehl-i Karni’t-Tâsi’*, c.3, s.185.

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Makdis'te doğdu. Anadolu Rum (Türk) topraklarına yerleştikten sonra, bölgenin Hanefî ağırlıklı olmasından dolayı Hanefî mezhebine geçmiştir.³²⁴

113)- Ebu'l Vefa Muhammed b. Ahmed b. Hızır el-Gazzî (d.812/1410. ö.881/1476)

(أبو الوفا محمد بن أحمد بن خضر الغزي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Gazze doğumludur. Şafii fıkından Minhâc ve Cemu'l Cevami' metinlerini ezberlemiş, Burmevi ve İbnu Reslân gibi zatlardan ders almıştır. Sonra sırasıyla Kahire ve Dımaşk'a ilim tahsili için gitmiş, burada Hanefî mezhebinden Şafîî mezhebine geçmesine sebep olan Ebu'l Kasım en Nuveyrî'den istifade etti. Memleketi Hımıs'da ve Hama'da kadılık görevlerinde bulunmuştur.³²⁵

114)- Şihâbuddîn Ahmed b. İsmail b. Ebu Bekr b. Ömer b. Halid (Bureyd) el-Ebşîti el-Kâhirî el-Ezherî (d.8102/1399. ö.883/1478)

(شهاب الدين أحمد بن إسماعيل بن أبي بكر بن عمر بن خالد (بريد) الأبيشيبي القاهري الأزهرى)

Şafîî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Mısır'ın "Garbiyye" kentine bağlı büyük köylerden biri olan "İbşit" köyünde doğmuştur. Kur'an-ı Kerim'i burada ezberlemiş, Bedr b. Savvaf, Şihab b. Hamid ve Veliyyuddin b. Kutb gibi zatlardan fıkıh öğrenmiştir. Sonra Kahire'ye gitmiş, Muhib b. Nasrullah'tan nahv ilmini alırken onun mezhebi olan Hanbelî mezhebine intikal emiştir.³²⁶

115)- Ebu'l Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Muhammed es-Selmî el-Mansûrî (d.799/1397. ö.887/1482)

(شهاب الدين أبو العباس أحمد بن محمد بن علي بن محمد السلمي المنصوري)

Şafîî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Suriye asıllı olup, Irak'ın Vâsıt kentine yakın bir yerde doğmuştur. Aynı zamanda dönemin önde gelen şairlerindendir.³²⁷

³²⁴ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.1, s.259.

³²⁵ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.7, s.61.

³²⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.7, s.336.

³²⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.6, s.346.

116)- Ebu Abdullah eş-Şems Muhammed b. Ömer b. Abdullah ed-Dimeyrî (İbnu Kuteyle) (ö.887/1482)

(محمد بن عمر بن عبد الله الشمس أبو عبد الله الدميري (ابن كتيلة))

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Irak'ta doğmuştur. Şems b. Nassâr, Nâsıruddin el-Baranbarî gibi hocalardan fıkıh, feraiz ve diğer ilimleri okumuştur.³²⁸

117)- Sadullah b. Hüseyin el-Fârisî es-Selmasî (d.812/1409. ö.890/1485)

(سعد الله بن حسين الفارسي السلماسي)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Kudüs doğumludur. Dımaşk kadılığı yapmıştır.³²⁹

118)- Ebu Bekr b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. Fehd b. Hasan b. Muhammed el-Muhib Ahmed b. et-Takiyy el-Haşimî el-Alevî el-Mekkî (İbnu Fehd) (d.809/1407. ö.890/1485)

أبو بكر بن محمد بن محمد بن محمد بن عبد الله بن فهد بن حسن بن محمد المحب أحمد بن (التقي الهاشمي العلوي المكي (ابن فهد))

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Mekke'de doğmuştur. Kardeşi Ebu Zer'a Muhammed vefat edince, babasının yönlendirmesiyle Şafîî mezhebine geçmiştir. İyi bir müstensih olan İbn Fehd, Şerhu'l-Buhari, Tefsir-i İbn Kesir tefsiri, Tarih-i İbn- Kesir, Meraği ve Dumeyri'nin Şerhu'l-Minhâc'ını kendi hattıyla yazmıştır.³³⁰

119)- Muhammed b. Selâme b. Muhammed b. Ahmed b. Ebi Muhammed b. Ali el İdkêvî (İbnu Selame) (d.838/1434. ö.892/1487)

(محمد بن سلامة بن محمد بن أحمد بن أبي محمد بن علي الأذكوي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

³²⁸ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.8, s.316.

³²⁹ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.3, s.246.

³³⁰ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.11, s.92.

Mısır'ın İdku şehrinde doğmuştur. Başlangıçta Hanefî iken Bulkînî, Celaleddin el-Mahallî ve Menavî gibi âlimlerin yanında Şafîî fikhını okumuş ve Şafîî mezhebine geçmiştir.³³¹

120)- Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Mahmud b. Esiruddin b. el-Muhib (İbnü Şihne) el-Halebî (ö.892/1487)

(محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمود بن أنير الدين بن المحب بن الشحنة
الحملي)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Halep doğumludur. İbn Şihne diye tanınmıştır. Halep kentinin kadılığı görevinde bulunmuştur.³³²

121)- Ahmed b. İsmail b. Osman b. Ahmed b. Raşid b. İbrahim (Molla Gürânî Şihabuddin eş-Şehrezûrî el Hamedânî et-Tebrizî el-Kûrânî (Gûrânî) el-Kâhîrî) (d.813/1410. ö.893/1488)

(أحمد بن إسماعيل بن عثمان بن أحمد بن رشيد بن إبراهيم شرف الدين شهاب الدين الشهرزوري
الهمداني التبريزي الكوراني القاهري)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Türk (Rum) diyarının âlimi olarak bilinir. Şerafeddin ve Şehâbeddin diye de anılır. Osmanlıya bağlı olan İran'ın Kûrân kentinin bir köyünde veya Kuzey Irak'ın Şehrezûr kentinde doğmuştur. Zeynüddin Abdurrahman b. Ömer el-Kazvinî'nin yanında, kıraat-ı seb'a, Şâtıbiyye, Taftazanî şerhi, nahiv, maanî, beyan ilimleri ve Şafîî fikhını okumuştur. Arap dili ve edebiyatını Hasankeyf'te Celâleddin el-Hulvânî'den tahsil etmiştir. Dımaşk, Kudüs ve Kahire'ye ilim yolculukları yapmıştır. Kahire'de İbn Hacer el-Askalânî'nin öğrencisi olmuş ve ondan icâzet almıştır. Ayrıca Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed ez-Zerkeşî, Ahmed b. Ali el-Makrîzî, Kemâleddin İbnü'l-Bârizî, Şirvanî ve Ali b. Ahmed el-Kalkaşendî gibi âlimlerden hadis, kıraat, tefsir ve fıkıh ilimlerini okumuştur. Çerkes kökenli Zahir Seyfeddin Çakmak Mısır'a sultan olunca onun en yakını olmuştur. Ebû Hanîfe'nin

³³¹ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.7, s.254.

³³² es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.9, s.294.

soyundan geldiği rivayet edilen Dimaşk Hanefî kadısı Hamîdüddin Muhammed b. Ahmed en Nu‘mânî el-Fergânî ile aralarında çıkan tartışma neticesinde gözden düşmüş ve Şam’a sürgün edilmiştir. Sürgün edildikten sonra Osmanlı topraklarına gitmiş, orada Sultan II. Murad tarafından kendisine çok değer verilmiştir. II. Murad, onu oğlu Fatih Sultan Mehmed’i eğitmesi için, Manisa valisi olarak atamış. Fatih Sultan Mehmed’e hocalık yapmıştır. Anadolu’da Hanefî mezhebinin yaygınlığından dolayı Hanefî mezhebine geçmiştir.³³³

122)- Hüseyin b. Ali b. Abdullah b. Seyfu’l Bedri el-Fîşî el-Kahirî el-Hüseyinî (İbni Fişe) (d.830/1427. ö.895/1490)

(حسين بن علي بن عبد الله بن سيف البدر الفيشي القاهري الحسيني ابن فيشا)

Malikî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Kahire’nin Hüseyinî’ye köyünde doğmuştur. Fıkıh usulünü Kadı Sa’deddin’in yanında okumuştur. Hocası Zâhir Camii hatibi eş-Şems et-Tandefî’nin etkisiyle Hanefî mezhebine geçmiştir.³³⁴

123)- Ahmed b. Muhammed b. eş-Şihâb el-Mefîcî el-İskenderî (d. ???)

(أحمد بن محمد الشهاب المتيجي السكندري)

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Cezayir’in “Metîce” kentinde doğmuş, sonra Kahire’ye yerleşmiştir. Hocaları arasında Zeynu’l-Kumnî, Burhan b. Haccâc el-Ebnesî ve el-Kayâtî gibi alimler bulunmaktadır.³³⁵

124)- Ebu’n-Necâ b. Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Mısırî (d. 849/1446)

(أبو النجا بن خلف بن محمد بن محمد بن علي المصري)

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Mısır’da doğmuştur. Babasının teşvikiyle Şafîî mezhebine geçmiştir.³³⁶

125)- Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Vecih eş-Şems es-Sehâvî el-Kâhirî (el-Muabberî-İbnu’l-İzz) (d.840/1437)

³³³ es-Sehâvî, **ed-Davu’l-Lamiu li Ehl-i Karni’t-Tâsi’**, c1, s.241; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Molla Gürânî”, **DİA**, TDV Yayınları, c.30, s.250.

³³⁴ es-Sehâvî, **ed-Davu’l-Lamiu li Ehl-i Karni’t-Tâsi’**, c.3, s.150.

³³⁵ es-Sehâvî, **ed-Davu’l-Lamiu li Ehl-i Karni’t-Tâsi’**, c.2, s.218.

³³⁶ es-Sehâvî, **ed-Davu’l-Lamiu li Ehl-i Karni’t-Tâsi’**, c.11, s.143.

(محمد بن محمد بن علي بن وجيه السخاوي القاهري (المعبر - ابن العز))

Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Mısır'ın kuzeyinde bulunan Sehâ kentinde doğmuştur. Dedesi büyük Şafîî âlimi Muhammed b. Abbas el-Cevcerî'dir.³³⁷

126)- Abdulkadir b. Muhammed b. Cibril el-Muheyje el-Aclunî el-Gazzî (İbnu Cibril) (d. ????)

((عبد القادر بن محمد بن جبريل المحيوي العجلوني الغزي (ابن جبريل))

Hanefî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Suudi Arabistan'ın el-Kâsim kentine bağlı eski adıyla "Muheyja" yeni adıyla "İmheyje" bölgesinde doğmuştur. Hanefî mezhebine bağlı iken hocası eş-Şems b. el-Hımsî'nin etkisiyle Şafîî mezhebine geçmiştir.³³⁸

127)- İbrahim b. Muhammed b. Mahmud b. Bedr Burhanuddin el-Halebî ed-Dımaşkî Kabibetî (Nâcî) (d.810/1407. ö.900/1495)

((إبراهيم بن محمد بن محمود بن بدر برهان الدين الحلبي الدمشقي القبيباتي (الناجي))

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. (Hanbelî) selefî mezhebinden Şafîî mezhebine geçtiğinden dolayı kendisine Nâcî lakabı verilmiştir.³³⁹

128)- Ahmed b. Abdurrahman b. Ali b. Ebubekr b. Ahmed b. Mesud eş-Şihab er-Raymî el-Yemenî (d.839/1435. ö.902/1497)

((أحمد بن عبد الرحمن بن علي بن أبي بكر بن أحمد بن مسعود الشهاب الريمي اليمني))

Şafîî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Aslen Yemen'li olup Mekke'de doğmuştur.³⁴⁰

129)- Abdurrahman b. Abdullah b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Vecîh b. el-Afîf b. el-Emin el-Basrî el-Mekkî (d.897/1492)

((عبد الرحمن بن عبد الله بن عبد الله بن عبد الرحمن بن الوجيه بن العفيف بن الأمين البصري المكي))

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

³³⁷ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.9, s.165.

³³⁸ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.4, s.288.

³³⁹ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.1, s.166.

³⁴⁰ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.1, s.331.

Basra'da doğup, Mekke'de büyümüştür. Seyyid Ali ed-Dımaşkî'nin etkisiyle Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁴¹

3.8. HİCRÎ X. / MİLADÎ XVI. YÜZYIL

130)- Ebu't-Tayyib Burhaneddin İbrahim b. Mahmud b. Ahmed b. Hasan el-Aksaraî el-Kâhirî (el-Mevâhibî) (ö.908/1502)

(أبو الطيب برهان الدين إبراهيم بن محمود بن أحمد بن حسن الأقراني القاهري (المواهبى))

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Aksaray doğumlu olup Kahire'ye yerleşmiştir. Talebesi Mevâhib et-Tunusî'ye nisbetle el-Mevâhibî diye anılır. Zamanın önde gelen âlimlerinden Sehâvî ve İbn Mağribî gibi âlimlerin yanında okumuştur. Şafîî mezhebine bağlı iken Hanefî mezhebine intikal etmiştir.³⁴²

131)- Hatice bint. Muhammed b. Hasan el Babî el-Halebî (İbnu Beylûnî) (ö.930/1524)

(خديجة بنت محمد بن حسن البابي الحلبي (ابن البيلوني))

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Suriyenin kuzeyinde bulunan “Bâb” kentinde doğmuş, Halep'te ikamet etmiştir. Sâliha ve fakîhe bir hanımdır. Babası ve kız kardeşleri Şafîî olmalarına rağmen kocasıyla bedenlerinin dokunmasında abdestini muhafaza etmesi için Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁴³

132)- Muhammed b. Ahmed b. Mahmud Abdullah b. Mahmud b. el-Ferfur ed-Dımaşkî (d.905/1480. ö.935/1529)

(محمد بن أحمد بن محمود بن عبد الله بن محمود بن الفرפור الدمشقي)

Hanbelî Mezhebinden Şafîî Mezhebine

Dımaşk doğumlu olup, kadılıkudât Şihabuddin Ahmet b. Abdullah'ın oğludur. Fıkıh ilmini Dımaşk'ta Şeyhülislam Takiyyuddin b. Kadı Aclûn'un, Kahire'de ise Kadı Zekeriyya ve Burhan b. Ebi Şerif'in yanlarında okumuştur. Babasının vefatından sonra Dımaşk Şafîî kadılığı görevinde bulunmuştur. Yavuz Sultan

³⁴¹ es-Sehâvî, *ed-Davu'l-Lamiu li Ehl-i Karni't-Tâsi'*, c.4, s.88.

³⁴² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.36.

³⁴³ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.172.

Selim'in bölgeyi fethetmesinden sonra Halep kadılığını en son yürüten Arap asıllı kişidir. Halep ve Dımaşk kadılığını yürütmesine rağmen mezhebî olan Şafîîlikten başka bir mezhebe intikal etmemiştir.³⁴⁴ Şezarâtuz zeheb'te yer alan bu bilgiye karşılık aynı eserin bir başka yerinde Sultan Selim Mısır'ı fethedince İbnü'l-Ferfûr'un Şafîî mezhebînden Hanefî mezhebîne geçtiği ve görevine son verilmediği, diğer dört mezhep kadısının ise görevine son verildiği şeklinde çelişkili bir bilgi bulunmaktadır.³⁴⁵

133)- Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. İbrahim b. Ebu Bekr el-Bekât (d.885/1499. ö.937/1530)

(برهان الدين إبراهيم بن محمد بن إبراهيم بن أبي بكر البقاعي)

Şafîî Mezhebînden Hanefî Mezhebîne

Lübnan'ın Beka'a kentinde doğmuştur. Bedr el-Gazzî'nin yanında usul ve fûru-i fikhî okumuştur.³⁴⁶

134)- Zeynuddin Abdurrahman b. Celâluddîn Muhammed el-Basravî (ö.942/1536)

(زين الدين عبد الرحمن بن جلال الدين محمد البصري)

Şafîî Mezhebînden Hanefî Mezhebîne

Basra doğumludur. Allâme Zeynuddin Abdurrahman b. el-Aynî'nin anne tarafından torunudur. Dedesinin etkisiyle Hanefî mezhebîne geçmiştir.³⁴⁷

135)- Şihabuddîn Ahmed b. Hamza el-Kal'î el-Halebî (İbnu Kîmâ) (ö.950/1544)

(شهاب الدين أحمد بن حمزة القلعي الحلبي (ابن قيمان))

Hanefî Mezhebînden Şafîî Mezhebîne

Suriye ulamasındandır. Hanefî mezhebîne bağlı iken, Şafîî mezhebîne bağlı olan Şeyh Nureddin el-Bekrî'nin kızı ile evlenince Şafîî Mezhebîne geçmiştir.³⁴⁸

136)- Nizamuddin Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Ali b. Kücek el-Hamevî (d.870/1465. ö.957/1550)

³⁴⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.205.

³⁴⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c. 8, s. 150.

³⁴⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.205.

³⁴⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.248.

³⁴⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.280.

(نظام الدين محمد بن محمد بن إبراهيم بن علي بن كوجك الحموي)

Hanefî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

Suriye'nin Hama kentinde doğmuştur. Hanbelî mezhebine geçince, Şam'ın Trablus'unda Hanbelî mezhebi kadılığına atanmıştır.³⁴⁹

137)- Celalüddin Ebu'l-Berekât Muhammed b. Yahya b. Yusuf er-Rabiî et-Tedâfi el-Halebî (d.870/1493. ö.963/1555)

(جلال الدين أبو البركات محمد بن يحيى بن يوسف الربعي التادفي الحلبي)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Halep doğumludur. Uzun yıllar Hanbelî mezhep kadılığı yapmış, hayatının sonlarına doğru Hama'ya yerleşince Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁵⁰

138)- Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Basravî (d.0/0. ö.964/1556)

(شهاب الدين أحمد بن محمد بن علي البصري)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Fara, Salt ve Aclun kentlerinin kadılığını yapmıştır.³⁵¹

139)- Siracuddin Ömer b. Muhammed b. Ebu'l-Lutf el-Makdisî (ö.1003/1595)

(سراج الدين عمر بن محمد بن أبي اللطف المقدسي)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Kudüs ulamalarının önde gelenlerindedir.³⁵²

3.9. HİCRÎ XI. / MİLADÎ XVII. YÜZYIL

140)- İsmail b. Muhammed İmaduddin (İbnu Tıbl) (ö.1010/1602)

(إسماعيل بن محمد عماد الدين (ابن تبل))

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Dımaşk doğumludur.³⁵³

³⁴⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.319.

³⁵⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.339.

³⁵¹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-Zeheb fi Ahberi Men Zeheb*, c.8, s.341.

³⁵² Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibbiddin b. Muhammed el-Muhibbî, *Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, Matbatu'l-Vehîbe, Kahire 1284, c.3, s.220.

141)- İsmail Muhammed b. Abdulmelik el-Bağdadî (ö.1016/1608)

(إسماعيل محمد بن عبد الملك البغدادي)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Bağdat doğumludur.³⁵⁴

142)- Ebu Bekr b. Adiyy Takiyyuddin es-Sâlihî (İbnu Şuayb) (ö.1027/1618)

((أبو بكر بن عدي تقي الدين الصالحي (ابن شعيب))

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Mısır'ın doğusunda bulunan Fikus merkezine bağlı Salihîye köyünde doğmuştur.³⁵⁵

143)- Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Lutf el-Makdisî (ö.1028/1619)

(محمد بن يوسف بن أبي اللطف المقدسي)

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Kudüs doğumludur.³⁵⁶

144)- Muhammed b. Canbek el-Kâdî (el-Kenecî) (ö.1029/1620)

(محمد بن جانبك القاضي (الكنجي))

Şafîî Mezhebinden Malikî Mezhebine

Suriye'nin Dımaşk kentinde doğmuştur. Çeşitli bölgelerde kadılık görevlerinde bulunmuştur.³⁵⁷

145)- Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Ensarî el-Hazrecî el-Mısırî (el-Ganîmî) (d.964/1557. ö.1044/1635)

(شهاب الدين أحمد بن محمد بن علي الأنصاري الخزرجي المصري (الغنيمي))

Şafîî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Mısır doğumludur. Önceleri Şafîî iken Türk (Rum) diyarına gidince Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁵⁸

³⁵³ el-Muhibbî, **Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar**, c.1, s.416.

³⁵⁴ Ebû Zeyd, **en-Nezâir**, s.162

³⁵⁵ Ebû Zeyd, **en-Nezâir**, s.162

³⁵⁶ Ebû Zeyd, **en-Nezâir**, s.162

³⁵⁷ el-Muhibbî, **Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar**, c.4, s.169.

³⁵⁸ el-Muhibbî, **Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar**, c.1, s.312.

146)- Ebu's Safâ b. Muhammed b. Mahmud b. Ebi's Safâ el-Ustuvânî ed-Dımaşkî (ö.1060/1650)

(أبو الصفاء بن محمود بن أبي الصفاء الأسطواني الدمشقي)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. Önceleri ecdadı gibi Hanbelî mezhebine bağlı iken ömrünün sonlarında Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁵⁹

147)- İsmail b. Abdulğaniy b. İsmail b. Ahmed b. İbrahim en-Nablûsî ed-Dımaşkî (d. 1017/1609. ö. 1062/1652)

(اسماعيل بن عبد الغنى بن اسماعيل بن أحمد بن إبراهيم النابلسي الدمشقي)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Aslen Nablus'lu olup Dımaşk doğumludur. Meşhur Abdulğaniy en-Nablûsî'nin oğludur. Zamanının önde gelen Şafî fakihlerinden olup İbn Hacer'in Tuhfetü'l-Muhtâc'ına hâşiye yazdığı rivayet edilir. Daha sonra ise Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁶⁰

148)- Ahmed b. Muhammed b. Yahya el-Kudsî el-Gazzî (el-Muvakkat) (ö.1071/1661)

((أحمد بن محمد بن يحيى القدسي الغزي (الموقت))

Malikî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Aslen Gazze'li olup, Kudüs doğumludur. Kısa bir süre Kudüs müftülüğü görevinde bulunmuştur.³⁶¹

149)- Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Süleyman ed-Dımaşkî (el-Ustuvânî) (d. 1016/1608. ö. 1072/1662)

((محمد بن أحمد بن محمد بن حسين بن سليمان الدمشقي (أسطواني))

Hanbelî Mezhebinden Şafî Mezhebine Şafî Mezhebinden Hanefî

Dımaşk doğumludur. Ailecek Hanbelî mezhebine mensuptular. Sonra Şafî mezhebine geçmiş, Anadolu'ya yolculuk yaptıktan sonra oraya yerleşip Hanefî

³⁵⁹ el-Muhibbî, **Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar**, c.1, s.130.

³⁶⁰ el-Muhibbî, **Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar**, c.1, s.408.

³⁶¹ Ebu'l-Fadl Muhammed Halil b. Ali el-Muradî, **Silku'd-Durari fi A'yâni'l-Karni's-Sânî Aşar**, Daru Beşairi'l-İslamiyye (Daru İbni Hazm), Lübnan Beyrut 1988, c.1, s.175.

mezhebine geçmiştir. Bir ara Sultan Ahmed Camii imamlığı görevinde de bulunmuştur.³⁶²

150)- Salih b. Abdulkadir el-Halvetî el-Kubeynî ed-Dımaşkî (d.1047/1638. ö.1093/1682)

(صالح بن عبد القادر الخلوتي الكيني الدمشقي)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. Tasavvufî yönü ağır basan bir fakihtir.³⁶³

151)- Abdulğani b. Selahaddin el-Hânî (d.1048/1639. ö.1095/1684)

(عبد الغني بن صلاح الدين الخاني)

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Halep doğumludur. Medineye yerleşmiş, tahsilini burada tamamlamıştır.³⁶⁴

152)- Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed es-Safedî ed-Dımaşkî (d.1040/1631. ö.1100/1689)

(احمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد الصفدي الدمشقي)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Filistin Safed doğumlu olup, Dımaşk'a yerleşmiştir. Önceleri Şafî mezhebine mensuken sonra Hanefî Mezhebine geçmiştir. Anadolu'ya yaptığı sık ziyaretler bu geçişte etkili olmuş olabilir.³⁶⁵

153)- İshak b. Ömer b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Ebil-Lutf el-Makdisî (d. / ö. ???)

(إسحاق بن عمر بن محمد بن محمد بن محمد بن علي بن أبي اللطف المقدسي)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Kudüs'te doğmuştur. Şafî fıkının tedris edildiği Salihyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Sonrasında Hanefî Mezhebine geçmiştir.³⁶⁶

³⁶² el-Muhibbî, *Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, c.3, s.386.

³⁶³ el-Muhibbî, *Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, c.2, s.238.

³⁶⁴ el-Muhibbî, *Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, c.2, s.434.

³⁶⁵ el-Muhibbî, *Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, c.2, s.357-358.

³⁶⁶ el-Muhibbî, *Hulasatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî Aşar*, c.1, s.394.

154)- Abdulcelil es-Sunîni (ö. 1102/1691)

(عبد الجليل السنيني)

Hanefî – Mezhep terki

Trablus yakınlarındaki Sunîn köyünde doğmuştur. Başlangıçta Hanefî mezhebine tabi iken ilimde derinleşince farklı bir havaya girmiş ve eslaf için “Onlar adamsa biz de adamız” diyerek mezhebinden ayrılmış ve her hangi bir mezhebe tabi olmamıştır.³⁶⁷

3.10. HİCRÎ XII. / MİLADÎ XVIII. YÜZYIL

155)- Abdulvahhab b. Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî es-Salihî ed-Dımaşkî (İbnu'l-İmad) (d.1060/1650. ö.1128/1716)

((عبد الوهاب بن عبد الحي بن أحمد بن محمد العكري الصالحي الدمشقي (ابن العماد))

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Suriye'nin Dımaşk kentinde doğmuştur. Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb adlı eserin yazarı Şihâbuddin Ebu'l-Felah Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî'nin oğludur.³⁶⁸

156)- Derviş b. Ahmed b. Ömer b. Ebu's-Suûd b. Zeynuddin Ömer ed-Dımaşkî (el-Muleyhî) (d.1125 /1713. ö. 1174/1760)

((درويش بن أحمد بن عمر بن أبي السعود بن زين الدين عمر الدمشقي (المليحي))

Şafiî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. İlk eğitimini babasının yanında almıştır. Emevi camisinde görev alınca Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁶⁹

157)- Ahmed b. Abdulmunim b. Hiyem el-Mısrî ed-Demenhurî (d.1090 /1680. ö. 1192/1779)

((أحمد بن عبد المنعم بن خيام المصري الشهير (الدمهوري))

Hanefî Mezhebinden Malikî Mezhebine Malikî Mezhebenden Hanbelî Mezhebine

³⁶⁷ el-Murâdî, *Silku'd-Durari fi A'yâni'l-Karni's-Sânî Aşar*, c.2, s.238.

³⁶⁸ el-Murâdî, *Silku'd-Durari fi A'yâni'l-Karni's-Sânî Aşar*, c.3, s.143.

³⁶⁹ el-Murâdî, *Silku'd-Durari fi A'yâni'l-Karni's-Sânî Aşar*, c.2, s.107.

Mısır'ın kuzeyinde bulunan Demenhur kentinde doğmuştur. Dini ilimler yanında akli ilimlerde de ün sahibi bir fakihtir.³⁷⁰

158)- Abdurrahman b. Ali b. Allâme Abdurrauf el-Bişbîşî (ö. 1207/1792)

(عبد الرحمن بن علي بن علامة عبد الرؤوف البشبيشي)

Şafiî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Mısır'ın batısında kalan Bişbîş köyünde doğmuştur. Hanefî mezhebine geçmiş, babasının bu mezhep değişikliğine sevinerek durumu babasına bildirmiş, babası da ona kızınca babasına şu şiirle cevap vermiştir;

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَنْتَسِ مِنَ اللُّؤْمِ عَرَضُهُ ... فَكُلُّ رِذَاءٍ يَرْتَدِيهِ جَمِيلٌ

“Kişinin şerefi azarlanmaktan kirlenmiyorsa, Giyindiği her elbise güzeldir.”³⁷¹

3.11. HİCRÎ XIII. / MİLADÎ XIX. YÜZYIL

159)- Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed b. Abdurrahim Âbidin ed -Dımaşkî (İbnu Âbidin) (h.d.1198 /1784. ö. 1252/1836)

(محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز بن أحمد بن عبد الرحيم عابدين الدمشقي)

(ابن عابدين)

Şafiî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Şam diyarının kutbu olarak bilinen İbn Âbidîn Şam'da doğmuştur.³⁷² Zühd ve takvâsından dolayı Âbidîn lakabıyla tanınan beşinci dedesi Muhammed Selâhaddin'e nisbetle İbn Âbidîn diye anılmıştır.³⁷³ Saîd el-Hamevî'den sarf, nahiv ve Şâfiî fikhını okumuştur. Hocası Muhammed Şâkir es-Sâlimî el-Akkâd'ın yanında Hanefî mezhebine geçmiştir³⁷⁴ ve son dönemin en önemli Hanefî fakihlerinden olmuştur.

160)- Ebu's-Sena' Şihabuddin Mahmud (Efendi) b. Abdullah el-Hüseynî el-Âlusî (d.1217 /1802. ö. 1270/1854)

(أبو الثناء شهاب الدين محمود بن عبد الله الحسيني الألويسي)

Şafiî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

³⁷⁰ el-Murâdî, **Silku'd-Durari fi A'yâni'l-Karni's-Sânî Aşar**, c.1, s.117.

³⁷¹ Abdurrazzak el-Baytar, **Hilyetu'l-Beşer fi Tarihi'l-Karni's-Sâlice Aşar**, Dar'u Sâdir, Beyrut 1993, c.2, s.836.

³⁷² el-Baytar, **Hilyetu'l-Beşer fi Tarihi'l-Karni's-Sâlice Aşar**, c.3, s.1230.

³⁷³ Özel, “İbn Âbidîn Muhammed Emîn”, **DİA**, TDV Yayınları, c.19, s.293.

³⁷⁴ el-Baytar, **Hilyetu'l-Beşer fi Tarihi'l-Karni's-Sâlice Aşar**, c.3, s.1238.

Bağdat doğumludur. Bağdat'a beş konak uzaklıkta olan ve Fırat nehrinin ortasında kalan adaya nisbetle Âlûsî diye tanınır. Burada kadılık görevinde bulunmuş, görevden azl edilince Musul, Sivas ve Mardin kentlerine yolculuk yapmıştır.³⁷⁵ Son dönemin ansiklopedik tarzdaki önemli âlimlerindedir.

161)- Muhammed b. Hasan ed-Dımaşkî el-Meydânî (el-Baytar) (d.1230 /1815. ö. 1312/1895)

(محمد بن حسن الدمشقي الميداني (البيطار))

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Dımaşk'ın el-Meydân bölgesinde doğmuştur. Şafî mezhebine bağlı iken babasının işaretiyle Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁷⁶

3.12. HİCRÎ XIV. / MİLADÎ XX. YÜZYIL

162)- Ahmed b. Muhammed el-Hânî (ö. 1317/1900)

(أحمد بن محمد الخاني)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Dımaşk doğumludur. Şafî mezhebine bağlı iken, Dımaşk kadısı olunca Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁷⁷

163)- Muhammed en-Nablûsî ed-Dımaşkî (el-Hattabî) (ö. 1323/1905)

(محمد النابلسي ثم الدمشقي (الحطابي))

Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Filistin'in Nablûs kentinde doğmuş, sonraları Dımaşk'a yerleşmiştir. Hanbelî mezhebine bağlı iken sonraları Hanefî mezhebine geçmiştir. Hindistan'da vefat etmiştir.³⁷⁸

164)- Abdulkadir b. Ahmed b. Mustafa b. Abdurrahim b. Muhammed b. Abdurrahim ed-Dûmî ed-Dımaşkî (İbnu Bedran) (ö. 1323/1905)

(عبد القادر بن احمد بن مصطفى بن عبد الرحيم بن محمد بن عبد الرحيم الدومي الدمشقي)

Şafî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine

³⁷⁵ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.12, s.175.

³⁷⁶ Ebû Zeyd, **en-Nezâir**, s.167.

³⁷⁷ Ebû Zeyd, **en-Nezâir**, s.168.

³⁷⁸ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.9, s.255.

Dumâ kentinde doğmuştur. Sonraları Dımaşk'a yerleşmiştir. Şafî mezhebine bağlı iken Hanbelî mezhebine geçmiştir. Bu geçişte Eşarilik'ten Selefî mezhebine geçişin etkili olduğu rivayet edilmektedir.³⁷⁹

165)- Muhammed Bahit b. Hüseyin el-Mutî (d.1271 /1854. ö. 1354/1935)

(محمد بخيت بن حسين المطيعي)

Malikî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Mısır'ın Mutia denilen bölgesinde doğmuştur. Ezher'de okumuş, Şer'i Mahkemelerde görev almıştır.³⁸⁰

166)- Ebu'l-Feyz Ahmed b. Muhammed. b. es-Sıddık b. Ahmed el-Gumarî el-Hasan el-Ezherî (İbnu's Sıddik) (ö. 1380/1960)

(أبو الفيض أحمد بن محمد بن الصديق بن أحمد الغماري الحسني الأزهرى)

Malikî Mezhebinden Şafî Mezhebine

Mağrip Tanca doğumludur. Ezher'de okumuş ve orada dersler vermiştir. Kahire'de vefat etmiştir.³⁸¹ Malikî mezhebine bağlı iken sonraları Şafî mezhebine intikal etmiştir.

167)- Abdulvehhab b. Abdurrahim b. Abdullah b. Abdulkadir (d.1311 /1893. ö. 1389/1969)

(عبد الوهاب بن عبد الرحيم بن عبد الله بن عبد القادر)

Şafî Mezhebinden Hanefî Mezhebine

Dımaşk'ın Akîbe mahallesinde doğmuştur. Hocalarından ve aynı zamanda Şam müftüsü olan Ataullah el-Kesm'in teşvikiyle Şafî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁸²

³⁷⁹ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.5, s.283.

³⁸⁰ el-Kehhâle, **Mu'cemu'l-Müellifin**, c.9, s.98.

³⁸¹ ez-Ziriklî, **el-A'lam**, c.1, s.253.

³⁸² Ebû Zeyd, **en-Nezâir**, s.168.

SONUÇ

14 asırlık İslam hukuk tarihinin 2. asrından itibaren mezhepler teşekkül etmeye başlamış ve İslam toplumu günümüze kadar çeşitli mezheplerin usul ve esasları çerçevesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu süre zarfında gerek günümüze intikal etmeyen gerekse günümüze intikal eden dört mezhep, İslam toplumlarının fıkıh pratiklerinde etkili olmuştur.

Tarihi bir realite olarak İslam toplumunda mezhep değiştirme, örnekleri çok sık olmamakla birlikte yaşanmıştır. Mezhep değiştiren fakihler arasında Esed b. Furat, Ebu Cafer et-Tahâvî, Seyfuddin el-Âmidî, Molla Gürânî ve İbn Âbidin gibi her biri fıkıh tarihinde önemli izler bırakmış meşhur şahsiyetler de bulunmaktadır. Tarih ve tabakat kitaplarından tespit edebildiğimiz kadarıyla 1.400 yıllık İslam hukuk tarihinde çok farklı sebeplerle mezhep değiştirme olgusu görülmüştür. Bu durum kimi zaman ilmi bir tartışmadan kimi zaman sosyal çevrenin etkisinden kimi zaman da resmi ve idari görevlere nail olma düşüncesinden kaynaklanmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla her hangi bir sebebin diğerlerine baskın olduğunu kesin olarak ifade etmek mümkün olmamakla birlikte resmi ve idari görev alma düşüncesiyle sosyal çevrenin mezhep değiştirmede diğer sebeplere göre nispeten bir adım önde olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bağlı olduğu mezhepten bir başka mezhebe geçiş, örnekleri çok az olmakla birlikte kimi zaman birden fazla mezhep değiştirme şeklinde olmuş, A mezhebinden B mezhebine, sonra tekrar A mezhebine veya C mezhebine geçiş şeklinde olmuştur.

Yapmış olduğumuz araştırma sonucunda 167 fakihin mezhep değişikliğine gittiği tespit edilmiştir. Bir mezhepten diğer mezhebe geçişte Şafî mezhebi dört temel mezhep içinde en çok geçiş yapılan mezhep olmuştur. Bu yönüyle en az geçiş Malikî mezhebine olmuştur. Şafî mezhebinden sonra en çok geçiş Hanefî mezhebine olmuştur. Ancak toplamda 167 mezhep intikalinin 74'nün Şafî mezhebine geçiş

şeklinde olması, mezhep değiştirmede Şafî mezhebinin en çok geçiş yapılan mezhep olduğunu ve diğer mezheplere göre açık ara bir üstünlüğünün olmasını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Hanefî mezhebinin uzun yıllar boyunca çeşitli devletlerin resmi mezhebi olarak tervic edilmesine rağmen, ibrenin Şafî mezhebinden yana olması, çalışmanın en önemli sonuçlarındandır.

14 asırlık süreçte en çok mezhep değiştirme Hicrî VII, VIII ve IX. yüzyıllarda yaşanmıştır. Toplamda 167 mezhep değişikliğinin 99'u bu dönemde görülmüştür. Bu üç dönem içinde de en çok 49 mezhep değişikliğiyle IX. yüzyılda mezhep değiştirme yaşanmıştır.

Coğrafi dağılım olarak ise Mısır, Suriye ve Irak, İslam coğrafyasının diğer bölgelerine nazaran en çok mezhep değişikliğinin yaşandığı bölgelerdir. Toplamdaki 167 intikalin yaklaşık 122'i bu üç bölgede gerçekleşmiştir.

Mezhep değiştiren fukahaya karşı İslam toplumundan ciddi bir direncin veya kınamanın gelmemiş olması da oldukça dikkat çekicidir. Bu durum bize -iddia edildiği şekilde- İslam toplumunda bir mezhep taassubunun olmadığını ve mezhep değiştirmenin oldukça makul bir şekilde karşılandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo-1: İslam Hukuk Tarihinde Fukahanın yüzyıllara ve geçtiği mezhebe göre durumunu gösterir tablo

YÜZYIL	ŞAFİİ	HANEFİ	HANBELİ	MALİKİ	ZÂHİRİ	İSMAİLİ	TERK
III.	5	-	-	3	-	-	-
IV.	2	1	-	-	-	1	-
V.	4	3	2	2	-	-	-
VI.	7	1	2	-	1	-	-
VII.	14	3	-	-	1	-	-
VIII	17	5	3	3	-	-	-
IX.	22	16	6	4	1	-	-
X.	2	7	1	-	-	-	-
XI.	-	13	-	1	-	-	1-
XII.	-	3	1	-	-	-	-

XIII.	-	3	-	-	-	-	-
XIV.	1	4	1	-	-	-	-
Toplam	74	59	16	13	3	1	1

KAYNAKÇA

- ÂBİDİN, Alâuddin, **Hediyetü'l-Alâiyye**, Mektebetu's-Sahafe, İstanbul 1993.
- ÂLUSÎ, Numan b. Mahmud Efendi, **Celau'l Ayneyn Bimuhaketi'l Ahmedeyn**, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2006.
- APAYDIN, H. Yunus, "İbn Hazm" **DİA**, c.44, TDV yayınları, İstanbul 1999.
- _____, H. Yunus, "Zâhiriyye" **DİA**, c.20, TDV yayınları, İstanbul 2013.
- ASKALANÎ, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Hafız İbnu Hacer, **İnbâu'l-Gumri bi Ebnâi'l-Umri fi't-Tarih**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut Lübnan 1986.
- _____, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Ahmed b. Ali el-Hafız İbnu Hacer, **ed-Duraru'l-Kâmine fi A'yâni'l-Mâiti's-Sâmine**, Dâiratu'l-Maarif, Haydarabat Hindistan 1931.
- AYBAKAN Bilal, "Şâfiî", **DİA**, c.38, TDV Yayınları, İstanbul 2010.
- AYDINLI, Abdullah, "İbn Râhuya" **DİA**, c.20, TDV yayınları, İstanbul 1999.
- AYGÜN, Abdullah, "Sem'ânî Ebu'l-Muzaffer" **DİA**, c.36, TDV yayınları, İstanbul 2009.
- BAĞDADÎ Ebu Bekr Ahmed B. Ali b. Sâbit el Hatip, **Tarihu Bağdad Medinetu's-Selâm**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2001.
- BAYTAR, Abdurrazzak, **Hilyetu'l-Beşer fi Tarihi'l-Karni's Sâlise Aşar**, Dar'u Sadır, Beyrut 1993.
- CÂSİM, Leys Suûd, "İbn Abdülber en-Nemerî", **DİA**, c.19, TDV yayınları, İstanbul 1999.
- DİMYÂTÎ, Ebu Bekr es-Seyyid Muhammed Şeta, **İânetu't-Tâlibin**, c.4, Darü'l-Fikr, Beyrut 2002.
- DÖNDÜREN, Hamdi, **İlmihal**, Erkam Yayınevi, İstanbul, 1991, (www.ikraislam.com. İqra İslam Ansiklopedisi Versiyon. 3.0)
- Ebu'l Vefa' MUHAMMED, Abdulkadir, **Tabakâtu'l-Hanefiyye (Cevahiru'l-Mudiyyetu fi Tabakati'l-Hanefiyye)**, y.y, Karatişî 1914.

- Emin Muhammed (İBN ÂBİDÎN), **Reddu'l-Muhtar ele Dürrü'l-Muhtar**, Dâru'l-Fikr, Beyrut Lübnan 1992.
- ERBİLÎ, Muhammed Emin, **Tenviru'l-Kulub**, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- ZEHRÎ, Muhammed b. Sa'd b. Menî, **Kitabu't-Tabakatu'l-Kebir**, Mektebetu'l-Hâneçî, Kâhire 2001.
- FAYDA, Mustafa, "Taberî Muhammed b. Cerir", **DİA**, c.39, TDV yayınları, İstanbul 2010.
- HAFÎF, Ali, **Esbebu İhtilafi'l-Fukaha**, Daru'l Fikri'l Arabî, Nasr 1917.
- HATİBOĞLU, İbrahim, "Süfyan b. Uyeyne", **DİA**, c.38, TDV yayınları, İstanbul 2010.
- HAZRECÎ, Ali b. Hasan, **el-Ukudu'l-Lu'luiyyetu fi Tarihi'd-Devleti'r-Rasuliyye**, Daru'l Âdâb, Beyrut Lübnan 1983.
- (<http://www.ilimdunyasi.com/mukayeseli-ibadetler-ilmihali/sevri-mezhebi,05.02.2018>)
- (<https://www.mumsema.org/fikhi-mezhepler-İslamhukuku/59501-yaşamayan-mezhepler.html.05.02.2018>)
- İŞİK, Mustafa, "İbn Huzeyme", **DİA**, c.20, TDV yayınları, İstanbul 1999.
- İTR, Nureddin, "Davud ez-Zâhirî", **DİA**, c.9, TDV yayınları, İstanbul, 1994.
- İbn-i HALLİKAN, **Vefeyâtu'l-A'yan ve Enbâi Ebnâi'z-Zaman**, Dâru's-Sâdır, Beyrut 1978.
- İBNU KESİR, Ebu'l-Fide' İsmail, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1988.
- İBNU ME'KUL, el Hafız, **İkmâlu'l-Kemâl**, Daru'l-Kitabu'l-İslamî, Kahire 1963.
- İbnu NEDİM, **el Fihrist**, To PDF: <http://www.al-mostafa.com>. (<http://www.shamela.ws.3.41.0.0>).
- İbnu'd-DİMYATÎ, **el-Müstefadu min Zeyli Tarihi Bağdat**, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan 1997.
- İBNÜ'L-İMÂD, Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî, **Şezarâtu'z-Zeheb Fi Ahberi Men Zeheb**, Dâru İbnu Kesir, Dımaşk Beyrut 1989.
- KÂDİ İYAD, "**Tertibu'l-Medârik ve Takribu'l-Mesâlik**", (<http://www.shamela.Ws.3.41.0.0>).

- KÂDÎ ŞEHBE, Ebu Bekr b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ömer b, **Tabakatu's-Şafiiyye, Â'lemu'l-Kutub**, Beyrut 1987.
- KAHHÂLE Ömer Rıda, **Mu'cemu'l-Müellifin**, Mektebetu'l-Müsanna, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 2015.
- KALLEK, Cengiz, "Esed b.Furât", **DİA**, c.11, TDV yayınları, İstanbul 1995.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Ahmed b. Hanbel", **DİA**, c.2, TDV Yayınları, İstanbul 1989.
- _____, M. Yaşar, "Bakî b. Mahled", **DİA**, c.4, TDV yayınları, İstanbul 1991.
- _____, M. Yaşar, "Hatip el-Bağdadî", **DİA**, c.16, TDV yayınları, İstanbul 1997.
- _____, M. Yaşar, "İbn Hacer el-Askalânî", **DİA**, c.19, TDV yayınları, İstanbul 1999.
- KARAMAN, Hayreddin, **İslam Hukukunda İctihad**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1971.
- (_____, Hayrettin, <https://www.facebook.com/HayrettinKaraman.net>. 06.02 2018)
- KETTANÎ, Abdu'l Hayy b. Abdulkerim, **Fihrisu'l-Feharis ve'l-Esbat ve Mu'cemu'l-Maacim vel-Meşihat ve'l-Müsellet**, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1982.
- KİNDÎ, Bahaeddin Muhammed b. Yusuf b. Yakub, **es-Süluk fi Tabakati'l-Ulemâi ve'l-Müluk**, Mektebetu'l-İrşad, San'a' 1995.
- KOCA, Ferhat, "Mezhep", **DİA**, c.29, TDV yayınları, Ankara 2004.
- _____, Ferhat, "Hanbeli Mezhebi", **DİA**, c.15, TDV yayınları, İstanbul 1989,
- KOÇAK, Muhsin, "Ebu Sevr Mezhebi", **DİA**, c.10, TDV yayınları, İstanbul, 1994.
- KÖSE, Saffet, "İbn Ebu Leylâ", **DİA**, c.19, TDV yayınları, İstanbul 1999.
- MENÂVÎ, Muhammed Abdu'r Rauf, **Feydu'l-Kadir**, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2009.
- MERCANÎ, Şihabuddin, **Nâzuratu'l-Hakk fi Farziyyeti'l-İşe' Veinlem Yeğibi's-Şafak**, Daru'l Hikme, İstanbul 2012.
- MUHİBBÎ, Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibbiddin b. Muhammed, **Hulasatu'l-Eser fi A'yani'l-Karni's Hadi Aşar**, Matbatu'l Vehibe, Kahire 1284.
- MURADÎ, Ebu'l Fadl Muhammed Halil b. Ali, **Silku'd-Durari fi A'yani'l-Karni's-Sâni Aşar**, Daru Beşairi'l-İslamiyye (Daru İbni Hazm), Lübnan Beyrut 1988.

- MUSTAFA, İbrahim, Ahmed Hasan ez-ZİYAD, Hamid Abdulkadir, Muhammed Ali en-NECCAR, **el-Mu'cemul-Vasit**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.
- NEVİRÎ, Şihabuddin Ahmed b. Abdulvahhab, **Nihayetu'l-Arab fi Fununi'l-Edeb**, Daru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut Lübnan 2004.
- ÖĞÜT, Salim, "Evzaî", **DİA**, c.11, TDV yayınları, İstanbul 1995.
- ÖZ, Mustafa, "Ahmed b. Hanbel", **DİA**, c.2, TDV yayınları, Ankara, 2004.
- ÖZDİREK, Recep - Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU, "Süfyân es-Sevrî", **DİA**, c.38, TDV yayınları, İstanbul, 2010.
- ÖZEL, Ahmet, "Mâlik b. Enes", **DİA**, c.27, TDV yayınları, Ankara 2003.
- _____, Ahmet, "İbn Âbidîn", **DİA**, c.19, TDV yayınları, İstanbul 1999.
- ÖZEN, Şükrü, "Leys b. Sa'd", **DİA**, c.27, TDV yayınları, Ankara 2003.
- RÂFÎÎ, Abdulkerim b. Muhammed, **Tedvin fi Ahbâri Kazvin**, Daru'l-Kutubil-İlmiyye, Beyrut Lübnan 1987.
- RÛMÎ, Yakut el Hamevî, **Mu'cemu'l-Edibba**, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut Lübnan 1993.
- SAFEDÎ, Salahattin Halil b. Aybek, **el-Vâfi bi'l-Vefiyyât**, Dâru İhyât turasil arabî, Beyrut Lübnan 2000.
- SEHAVÎ, Şemsüddin b. Muhammed b. Abdurrahman, **ed Davu'l-Lamiu li Ehli Karni't-Tâsi'**, Daru'l Ceyl, Beyrut 1992.
- SUBKÎ Tâcuddin b. Ali b. Abdu'l-Kâfi, **Tabakatu Şafiiyye'til-Kubrâ**, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, İsa el Bâbî matbaası 1964.
- SUYÛTÎ, Celaluddin Abdurrahman, **Buğyetu'l-Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyin ve'n-Nuhât**, Mektebetu'l-Asriyye, Sayda Lübnan 1965.
- _____, Celaluddin Abdurrahman, **Cezîlu'l-Mevâhib Fi İhtilâfi'l-Mezâhib**, Dâru'l-İ'tisam, Kâhire 1989.
- ŞUHUD, Ali b. Nayif, **el Hulasatu fi Esbebi İhtilafi'l-Fukaha**, 2008.
- TATVÂNÎ, Ebu Uveys Muhammed b. el-Emin Buhaze, **Nazarat fi Tarihi'l-Mezehibi'l-İslamiyye ve Usuli Mezhebi Mâlikî**, (<http://www.shamela.ws.3.41.0.0>).
- TAVÎLA, Abdu'l-Vehhab Abdu's-Selam, **Eseru'l-Luğati fi İhtilefi'l-Müctehidin**, Daru's-Selam, Kahire Mısır 2000.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Abdulkâdir-i Geylânî", **DİA**, c.1, TDV yayınları, İstanbul 1988.

- ULUDAĞ, Süleyman, “Hasan-ı Basrî”, **DİA**, c.16, TDV yayınları, İstanbul 1997.
- ÜZÜM, İlyas, “Mezhep”, **DİA**, c.29, TDV yayınları, Ankara 2004.
- VENİS, Şeyh Ali, Hükümü’l-İntikali Beyne’l-Mezahibi’l-Fıkhiyye,(www.alukah.net.)
- YAŞAROĞLU, M. Kâmil, “Molla Gürânî”, **DİA**, c.30, TDV yayınları, İstanbul 2005.
- YÜKSEL, Emrullah, “Âmidî Seyfeddin”, **DİA**, c.3, TDV yayınları, İstanbul 1991.
- ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrazzak el-Hüseynî Murteda, **Tâcu’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus**, Matbaatü’l-Hayriyye, Mısır 1888.
- ZEHEBÎ Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b.Osman b.Kâimaz, **Siyeru A’lemi’n-Nubela**, Beytu Efkeri’d-Devle, 2004.
- ZEHEBÎ, Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed Osman b. Kaymaz et-Türkmênî, **el-İber fi Haberi men Ğabar**, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut Lübnan 1986.
- ZEYD, Bekr b. Abdullah, **en-Nezair**, Daru’l-Âsime, Riyad 1412.
- ZEYDAN, Dr. Abdülkerim, **el-Veciz fi Usuli’l-Fıkh**, Müessesetu Risaletu’n-Neşirun, Beyrut 2012.
- ZİRİKLÎ Hayruddin, **el-A’lam**, Daru’l-İlmi lil-Melâyin, Mevki Ya’sub, Beyrut, 1980.